

Magyar Sion

ÚJ FOLYAM XV. (LVII.)
2021/2.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Frankó Tamás, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Ádám Miklós, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Beke Margit, ny. levéltár-igazgató

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár ny. igazgatója

Fejérdy András, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense,

a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Jozef Halko püspök, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója, az Esztergom-Budapesti

Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának társelnöke

Káfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai

Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kontsek Ildikó, a Keresztény Múzeum igazgatója

Major Balázs, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézetének vezetője

Mészáros Andor, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense, a Szent Adalbert

Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány ügyvezetője

Molnár Antal, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense,

a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének igazgatója

Németh László Imre, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papja

Szalai Katalin, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár és az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárának igazgatója

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

Lektorált folyóirat. Megjelenik évente kétszer.

A kéziratok benyújtásának módjáról, a lektorálási folyamatról, az előfizetésről

bővebb információ: <http://www.szentadalbert.hu/magyarsion/>

ISSN 1337-2491

Esztergom – Budapest

2021

A Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ megbízásából kiadja

a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója

1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.

www.szit.katolikus.hu

Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök

Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató

◆◆◆ ÁDÁM MIKLÓS

A tékozló intéző és a tékozló fiú példabeszédeinek lehetséges kapcsolatáról

I. BEVEZETŐ, PROBLÉMAFELVETÉS

Gyakran találkoztam már azzal, hogy a Lk 16,1–8 (már ha ez az az egység, amit egyben kell olvasnunk) meglehetősen problémákat okoz sokaknak, főleg a lekipásztori szolgálatban, mivel, ha akarjuk, ha nem, legalább háromévenként prédikálnunk kell a hűtlen intézőről.

Nem ez a legegységesebb szakasz Lukács evangéliumában.¹ Élek a gyanúperrel, hogy az Anyaszentegyház sem véletlenül kapcsolja hozzá a lekciónáriumban² a 16,9–13 verseket.³ Ezekről eléggé nagy biztonsággal mondhatjuk, hogy eredetileg nem tartoznak szervesen a példabeszédhez,⁴ hanem jó eséllyel a Q forrásból⁵ származnak (vagy legalábbis egy részük), amire abból is következtethetünk, hogy a 16,13-nak meg is van a párhuzama Máténál (6,24). Mégis, az Anyaszentegyház úgy döntött, inkább felolvassa ezeket a mondásokat is a példabeszéd után, hogy világosabban érthető jézusi mondások is elhangozzanak a szentmisében. (Ebben a döntésben nyilvánvalóan szerepet játszott a tény, hogy már maga az evangélista is összekapcsolja a mondásokat a példabeszéddel.)

¹ Darrell L. Bock egyenesen az egész evangélium legproblémásabb szakaszának mondja, vö. BOCK, Darrell L., *Luke 9:51–24:53*, in *Baker Exegetical Commentary on the New Testament* (Grand Rapids, MI, Baker, 1996) 1340. Idézi GOODRICH, John K., *Voluntary Debt Remission and the Parable of the Unjust Steward (Luke 16:1–13)*, in *Journal of Biblical Literature* (2012) 548.

² Liturgikus olvasmányoskönyv. Ez tartalmazza az egyházi évben a megfelelő napokhoz tartozó szentírási szakaszok szövegét.

³ Nem csak én gondolom így, vö. FITZMYER, Joseph A., *The Gospel according to Luke X–XXIV. Introduction, Translation, and Notes* (Anchor Yale Bible 28A) (New Haven – London, Yale University Press, 2008) 1095.

⁴ Vö. pl. COMBRINK, Hans J. B., *A Social-scientific Perspective on the Parable of the 'unjust' Steward (Lk 16:1–8a)*, in *Neotestamentica* (1996) 2/292, <http://www.jstor.org/stable/43048269> (2021.06.02.).

⁵ Q, vagyis quelle, a feltételezett írott forrás, melyet mind Máté, mind Lukács felhasznált.

Mint általában, a hűtlen intézőről szóló példabeszédnek is több lehetséges megoldása, megértése létezik. Jelen írásomban ezeket igyekszem megvizsgálni, illetve egy további lehetséges értelmezési lehetőséget kívánok nyújtani a szakaszhoz, ami nagyban merít abból a tényből, hogy a tékozló (διασκορπίζω, Lk 16,1) intézőről szóló elbeszélés közvetlenül a tékozló (διασκορπίζω, Lk 15,13) fiúról szóló példabeszéd után található, a váltás pedig a két példabeszéd között, valamint a végső megjegyzés a világ fiairól és a világosság fiairól, úgy gondolom, további utalások arra, hogy a két példabeszéd bizonyos értelemben összetartozik.

Nem szándékom az egész szakasz nyelvészeti elemzését és exegézisét nyújtani, csak azokra a részekre szorítokozom, amelyek az értelmezéshez véleményem szerint szükségesek.

2. ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK

a) Kortörténeti megjegyzések

A Lk 16,1–8 olyan keretet vázol fel, ami nem volt ismeretlen a korabeli hallgatóság számára, ahogyan voltaképpen a mai hallgató is bele tudja képzelni magát a felrajzolt helyzetbe. Az ókorban ugyanis bevett gyakorlat volt, hogy a nagyobb földbirtokosok (ahogyan ez később majd a kölcsönök mértékéből világossá válik)⁶ a Római Birodalom különböző területein vásároltak maguknak földeket, amelyek felügyeletét és igazgatását azonban nem ők maguk végezték, hanem intézőkre bízták.⁷ (Nem ez az egyetlen olyan jézusi példabeszéd, ami ilyen keretek között játszódik, emlékezhetünk a gonosz szőlőművesekről szóló példabeszédre is, amely hasonló helyzetet vázol fel. A földesúr földet vesz, szőlőt ültet, majd elmegy messzire, a földet pedig a munkásokra bízta, Mt 21,33–40.)

Ezen intézők lehettek szabad emberek, de olyan is előfordult, hogy a gazda valamelyik jó képességű rabszolgája végezte a földdel kapcsolatos teendőket.⁸ A munkakörhöz értelemszerűen hozzátartozott a pénzek kezelése, valamint kölcsönügyletek bonyolítása is. A megbízott intézők önállóak voltak, nem volt szükségük a gazda beleegyezésére, saját hatáskörben nagy szabadsággal kezelhették a felmerülő ügyeket.⁹

⁶ Nem is kicsivel nagyobb, a kölcsönök alapján nagyjából egy családi gazdaság 20–25-szörösére kell gondolnunk, vö. KLOPPENBORG, John S., *The Dishonoured Master (Luke 16,1–8a)*, in *Biblica* (1989) 4/482, <http://www.jstor.org/stable/42707517> (2021.05.27.).

⁷ Vö. KOCIS Imre, *Lukács evangéliuma* (Budapest, Szent István Társulat, 2007) 354.

⁸ Vö. FITZMYER 1099.

⁹ Vö. GOODRICH 564.

Mivel pedig a visszaélés esélye egy ilyen szituációban értelemszerűen nem kicsi, azok, akiket ilyen munkára alkalmaztak, gyakran komoly tréningeken vettek részt, melyek anyaga nemcsak a pénzügyek ügyes intézéséből állt, hanem nagy hangsúlyt kapott bennük azon erények gyakorlása, amelyek a visszaélés lehetőségét minimalizálták (őszinteség, lojalitás, becsületesség).¹⁰

b) Az irodalmi műfaj lehatárolása

Beszélnünk kell arról is, hogy a Lk 16,1–8 példabeszéd-e vagy példázat? Mivel a szöveg megértése gyakran okoz problémákat, az irodalmi műfaj pedig meghatározza, hogyan kell megérteni azt, felmerült a gondolat, hogy esetleg ebben az esetben nem példabeszédről van szó, hanem példázatról. (Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a műfaji határok nem szilárdak, és sokszor a különböző szerzők különböző műfaji besorolásokat alkalmaznak egy-egy szakaszra. A terminológia sem egységes, és csak néhány olyan sajátosság meghatározható, ami alapján a különbség igazán kézzelfoghatóvá válik.)

A példázat (vagy mondas)¹¹ meglehetősen tág műfaj. Sámson kérdése a filiszteusokhoz az esküvőjén (Bír 14,12) ugyanúgy beletartozik, mint a példabeszédek könyvében található summás mondasok. A példázatnak a példabeszéddel szemben fontos tulajdonsága, hogy ritkábban rendelkezik egybefüggő történettel (vagyis bevezetéssel, eseménnyel és befejezéssel), gyakran inkább csak egy kép, amelynek a különböző elemei különböző módokon értelmezhetőek. Jézusi példázatra jó példa a Jn 10,1–4, amely nem alkot történetet, hanem egy kép, amelyben semmi akadálya nincs annak, hogy Jézus önmagát először az ajtóval azonosítsa (10,7), majd ugyanezen képben immáron ő legyen a jó pásztor (10,11). De említhetjük itt a különböző jézusi mondasokat az új borról és az új tömlőről (Mk 2,22 párh.), vagy éppen a sziklára épített házról is (Mt 7,24–27). Ez utóbbi szinte már történet, de nem rendelkezik meglepő csattanóval, ami a példabeszéd nélkülözhetetlen eleme,¹² hanem a következmény (vagyis, hogy az egyik ház összedől, a másik nem) előre látható. Ilyen módon a példázat gyakran egyszerűen általános igazságokat öltöztet képes beszédbe, Jézus esetében pedig többnyire az a célja, hogy hétköznapi dolgokat láttasson új módon,¹³ illetve a hétköznapi

¹⁰ Columella *De re Rustica* című művéből idéz: FITZMYER 1099.

¹¹ Héberül *māšāl*, az angolban leginkább *proverb* vagy *saying*.

¹² Vö. SEAL, David, *Parable*, in *The Lexham Bible Dictionary* (ed. John D. Barry et al.; Bellingham, WA, Lexham Press, 2016) o.n.

¹³ Vö. TASKER, R. V. G. – MARSHALL, I. H., *Parable*, in *New Bible Dictionary* (ed. D. R. W. Wood et al.; Leicester, England – Downers Grove, IL, InterVarsity Press, 1996) 868.

tapasztalatokat hozzákapcsolja az Isten országához,¹⁴ jelezve ezzel, hogy a találkozási pont Isten és ember között a hétköznapok valósága.¹⁵

A példabeszéd¹⁶ ezzel szemben általában valamilyen történetet mond el, amelyben az egyes elemeknek nincs feltétlenül saját allegorikus jelentése, hanem a végső csattanó jelenti az elsődleges mondanivalót. Ilyen pl. a magvetőről szóló példabeszéd, amelynek az eredeti jézusi mondanivalója valószínűleg az, hogy noha az igehirdető sok elutasítással találkozik, azért csak hirdesse az ígét, mert ahol viszont a mag jó talajba hull, ott sokszoros termést fog hozni. A többi maggal kapcsolatos egyéb hozzáfűzések minden valószínűség szerint már az ősegyház értelmezései, amely ősegyház emlékeztet a példabeszédre, és a saját tapasztalataival összevetve bővítette ki annak értelmezését a hallgatóság különböző „kategóriáinak” felállításával.¹⁷ A példabeszéd tehát általában valamilyen meglepő csattanó felé halad, ami kibilenti és reflexióra kényszeríti a hallgatót,¹⁸ gyakran pedig még döntés elé is állítja.¹⁹ (A tékozló fiúról szóló példabeszédnek pl. nincs vége, nem tudjuk meg, hogy az idősebb fiú bemegy-e a lakomára, vagy sem. A kimondatlan kérdés egyértelműen a hallgatóságnak – a farizeusoknak és írástudóknak – szól. „Jöttök, vagy maradtok kint?”)

A Lk 16,1–8 esetében, bármennyire vonzó is a lehetőség, hogy nem a történet egésze és csattanója alkotja a mondanivalót, hanem az egyes részletek egyenkénti értelmezése, maga a szöveg úgy van felépítve, ami alapján azt kell feltételeznünk, hogy inkább megfelel a példabeszéd műfajának, mint a példázatának. Egy történet rajzolódik ki előttünk, amelyben a szereplők cselekvéseik által mozgatják az eseményeket, és a végső tanulság is a történet csattanójához kapcsolódik, amely mindenképpen meglepő, hiszen az, hogy a gazda megdicséri az intézőt, nem előre megjósolható mozzanat. Ezenkívül, ahogyan a későbbiek során látni fogjuk, a döntésre történő felhívás mozzanata következménye a példabeszédnek.

Ez azonban az értelmezés szempontjából könnyebbségeket is jelent, mivel akkor a történet egyes elemeinek nem kell egyenként saját különálló jelentést tulajdonítani, ezek lehetnek egyszerűen narratív elemek, amelyek a végső tanulság jobb megértését teszik lehetővé. Lukácsnak egyébként is sa-

¹⁴ Vö. SEAL o.n.

¹⁵ Vö. BROWN, Raymond E. et al., *Az Újszövetségi gondolkodás elemei*, in *Jeromos Bibliakommentár III: Bibliikus Tanulmányok* (Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2003) 530.

¹⁶ A görög παραβολή magyar megfelelője, amely kifejezés sajnos gyakran a héber máshál fordítása a LXX-ban, eredeti jelentése „egymás mellé dob,” angolban a *parable*, és az Újszövetségben található példabeszédekre gyakran az *allegory* használatos.

¹⁷ Vö. CROSSAN, J. Dominic, *Parable*, in *The Anchor Yale Bible Dictionary 5* (New York, Doubleday, 1992) 150.

¹⁸ Vö. BROWN 530.

¹⁹ Vö. TASKER – MARSHALL 868.

játja, hogy feldolgoz olyan jézusi kijelentéseket, amelyek nem feleltethetők meg mindenestül az Isten országával, ill. annak szereplőivel vagy adottságaival.²⁰ Ilyen az igazságtalan bíróról szóló példa (18,2–5). Abban az esetben az igazságtalan bíró *nem* Isten, mivel Isten nem igazságtalan. Másfelől a hallgatóság pontosan ismeri az igazságtalan bíró karakterét, egészen biztosan közülük sokan személyesen is találkoztak ilyesmivel az életükben. Jézus egyszerűen csak a hallgatóság életéből hoz példákat, és rámutat, hogy ha még ezekben az esetekben is képes érvényre jutni az igazság, mennyivel inkább ott, ahol az Igazság királya uralkodik.²¹ Ebben az esetben is hasonló jelenséggel találkozunk.

c) A példabeszéd lehatárolása

A 16,8-ban az „úr” kifejezés szerepel, ami miatt sokan arra gondolnak, hogy ez esetleg Jézusra tett utalás, mivel Lukács evangéliumában Jézusra gyakran használatos felségcím az „úr”. Ez azonban egyrésztől nem szükséges, másrésztől pedig felvetné azt a kérdést, hogy miért is dicsér meg Jézus egy (minden valószínűség szerint) erkölcsileg helytelen viselkedést. Mások arra gondolnak, hogy a 16,7-tel véget ér a szó szerinti idézet, és a 16,8 megjegyzése – „az úr megdicsérte az igazságtalan intézőt” – már a narrátor (Lk) hozzáfűzése, aki Jézusról mondja, hogy megdicsérte az igaztalan intézőt,²² mivel sok értelme nincs annak, hogy a példabeszédben szereplő úr dicsérje meg az intézőt.²³ Ez azonban lényegében ugyanúgy a fenti problémát veti fel. Ráadásul a 16,9 jelzi, hogy továbbra is Jézus beszél („és én mondom nektek”).²⁴ A jelen írás megközelítése szerint az elbeszélésben az úr csak egy gazda, aki sem nem Isten, sem nem Jézus, és a 16,8a még a példabeszéd része, nem pedig a narrátor megjegyzése.²⁵ Az elbeszélő helyzet ebből következően nem feleltethető meg az Isten országa logikájának vagy működésének, hanem az, aminek látszik, egy (azt gondolom) mindenki számára ismerős helyzet, amiben egy gazdaság megbízott vezetője nem jár el korrektül, a tulajdonos pedig felfedezi ezt.

²⁰ Vö. GREEN, Joel B., *The Gospel of Luke*, in *The New International Commentary on the New Testament* (Grand Rapids, MI, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1997) 589.

²¹ Vö. uo.

²² Vö. pl. JEREMIAS, Joachim, *Die Gleichnisse Jesu* (Göttingen, Vanderhoeck & Ruprecht, 1952) 43; KOCIS 356.

²³ Vö. JEREMIAS 46.

²⁴ Vö. GOODRICH 550.

²⁵ Ebben követem többek között Robert J. Karris OFM véleményét, vö. KARRIS, Robert J., *Evangélium Lukács szerint*, in *Jeromos Bibliakommentár II: Az Újszövetség könyveinek magyarázata* (Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2003) 208.

d) *A történet és az adóslevelek*

Sajnos azonban nem teljesen egyértelmű, hogy pontosan mi a példabeszéd eseménysoara. Általánosságban azt tudjuk mondani, hogy a gazda el akarja bocsátani intézőjét, akit bevádolnak nála, hogy eltékozolja a vagyonát. Az intézőnek számot kell adnia a könyvelésről (esetleg el kell számolnia az anyagiakkal is), de hogy pontosan mi az adóslevelek megváltoztatásának célja, nem világos.

Ebben a kérdésben nincs segítségünkre az sem, hogy az adóslevelekre Jézus korában gyakran nem vezették fel tételesen, hogy mennyi volt a kölcsönzött mennyiség, mennyi a kamat, és ennek megfelelően mennyi terményt kell az adósnak végül visszafizetnie.²⁶ Az általunk ismert adósleveleken gyakran mindössze a végösszeg szerepelt. Az tehát, hogy az egyik adós 100 bát²⁷ olajjal tartozik, jelentheti azt, hogy 80-at kért kölcsön, a kamat 20%, tehát 100 bát olajat kell visszafizetnie, de jelentheti azt is, hogy csak 50 bát olajat kért kölcsön, a kamat pedig 100%, ezért kell 100 bát olajat visszafizetni. (Az ókorból ismerünk olyan eseteket, amikor a kamat tiszteségtelenül magas volt.) Sőt, még azt is jelentheti, hogy a gazda 50%-os kamatra ad kölcsön olajat, az adósnak pedig 50 bát olajra volt szüksége, a „végösszeg” tehát csak 75 bát olaj lenne, de a szolga úgy döntött, maga is keres egy kicsit az üzleten, így a szokásos 50% helyett az adósnak 100% kamatra adta oda az olajat a gazda tudta nélkül, neki viszont elég, ha 75-öt szolgáltat be, a maradék 25 bát olaj az övé. Vagyis csal.²⁸

e) *A szolga igaztalansága, okossága, a dicséret*

Ezt azonban sajnos nem tudjuk. Az elbeszélés elején csak arról értesülünk, hogy megvádolják. Arról nem szerzünk tudomást, igazak-e a vádak.²⁹ Annyi

²⁶ Vö. FITZMYER 1097; KARRIS 208.

²⁷ A bát ősi mértékegység, hozzávetőlegesen 34 liternek felel meg, 100 bát olaj tehát 34 hektoliter, ami meglehetősen soknak tűnik, de ne feledkezzünk meg arról, hogy a példabeszédeknek gyakran sajátjuk az a fajta túlzás, aminek célja, hogy a történet körülményeinek eltúlzásával dramatiszálja a mondanivalót. (Emlékezzünk pl. Máté evangéliumában a híres 10 000 talentumra.) Ezt leginkább a színpadi arcmimikához tudnám hasonlítani, amelynek célja, hogy messziről is jól látható legyen az arcon megjelenített érzelem. Minél szélsőségesebbek a körülmények, annál drámaibb a helyzet. Így lesz egy átlagos történetből dráma. Lukács Jézusa esetében másutt is találkozzunk a feltételezéssel, hogy „akinek többet engednek el, az jobban szeret” (vö. Lk 7,36–48). A példabeszédben található mértékegységekre vonatkozóan lásd pl.: KOCIS 355.

²⁸ Az ókorban elterjedt gyakorlat volt, hogy az intéző saját zsebre is dolgozott. Vö. SCOTT, Bernard Brandon, *A Master's Praise Luke 16,1–8a*, in *Biblica* (1983) 2/177, <http://www.jstor.org/stable/42707054> (2021.08.24.).

²⁹ A görög szó, amit Lukács a megvádolásra használ (διαβάλλω), általában rosszindulatú vádaskodást jelent. Vö. SCOTT 181. Ő egyébként is abból indul ki, hogy az eredeti hallgatóság számára a gazdag ember az antagonista, és az intéző a pozitív szereplő, akivel az együttérzés kialakul.

segítségünk azért van, hogy az elbeszélés végén Jézus, a „mindentudó” elbeszélő³⁰ igaztalanak nevezi az intézőt (valójában az „igaztalanság intézőjének” [ὁ οἰκονόμος τῆς ἀδικίας] nevezi, ez az ún. héber genitívus, a birtokos esetben álló főnév valójában a birtok jelzője), vagyis a történet egy pontján igaztalaná válik, ha nem is volt az kezdettől.³¹ Vagy a végén válik igazzá, és előtte volt igaztalan. Mert ez is lehetséges, amennyiben a szöveget úgy fogjuk fel, hogy az adósságok csökkentésével a maga korábbi nem korrekt eljárás módját javítja ki. Esetleg még a gazdát is megmenti attól, hogy az ószövetségi törvénnyel szembe menve kamatra adjon kölcsönt (vö. MTörv 15,7–8; 23,20–21; Lev 25,36–37).

Arra a kérdésre, hogy pontosan mit művel a szolga a szerződésekkel, mégis muszáj választ adnunk, mivel a történet megértésének a szerződések megmásítása a kulcsa. Ez az a momentum, amiért a gazdától az igaztalan intéző a dicséretet kapja. A dicsérettel kapcsolatban meg kell még említenünk, hogy a görög szónak többféle fordítása lehetséges, de a jelentésárnyalatok nem jelentenek számottevő segítséget a példabeszéd megértésében. Az ἐπαινέω jelentése ténylegesen valakinek vagy valaminek a dicsérete, elismerése. Mivel azonban ez az elismerés nem általánosságban hangzik el a gazda szájából – a szolga szerződésekkel kapcsolatos manipulációi képezik a tárgyat –, a fordításnak valamennyi tere azért nyílik arra, hogy árnyaltan láttassa a helyzetet:

In a number of languages praise can only be expressed by direct discourse, and this requires some content which provides the basis for praise. For example, in Lk 2:13 instead of a literal rendering of ‘praising God,’ it may be necessary to have ‘they said, God is wonderful,’ and in Lk 16:8 it may be necessary to translate ‘the master of this dishonest manager said, *You are remarkable for having done such a clever thing.*’³²

A 16,8 helyes megértéséhez szükséges tudnunk azt is, hogy a szolga eljárás módjára alkalmazott adverbium (φρονίμως) nem feltétlenül jelez erkölcsileg pozitív magatartást. Bár úgy tűnik, a jó intézőnek sajátja ez a tulajdonság (vö. Lk 12,42 „ὁ πιστός οἰκονόμος ὁ φρόνιμος”), ez az „okosság” nem jelent automatikusan etikus viselkedést. (Jól mutatja ezt a tény, hogy a LXX-ban³³

³⁰ Az elbeszélő tisztában van az elbeszélés olyan részleteivel is, amelyekkel a szereplők sem. János pl. tudja, hogy „Jézus [...] tudta, [...] ki fogja elárulni,” az apostolok viszont nem (Jn 6,64).

³¹ Így gondolja pl. KLOPPENBORG, John S., *The Dishonoured Master (Luke 16,1–8a)*, in *Biblica* (1989) 4/490, <http://www.jstor.org/stable/42707517> (2021.08.10.); KARRIS 208.

³² LOUW, Johannes P. – NIDA, Eugene Albert, *Greek–English Lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains* (New York, United Bible Societies, 1996) 428. A kiemelés tőlem származik.

³³ Az Ószövetség ógörög fordítása.

ugyanaz a szó jelzi a Ter 3,2-ben, hogy a kígyó „ravasz” volt. Esetleg ezért kell hozzákapcsolni a Lk 12,42-ben, hogy „hú.”³⁴ A szó gyakran erkölcsileg semleges. Jelen esetben is élhetünk a gyanúperrel, hogy „[a] *phronimos* határozószó egy bizonyos cél érdekében végzett gyakorlati cselekvésre vonatkozik. Semmi köze az erényhez az általános igazságérzet értelmében.”³⁵ Így a szöveget nem szükséges úgy értelmeznünk, hogy a szolga a szerződések megmásításával valamilyen erkölcsileg dicséretes dolgot művelt. Lehet egyszerűen arról szó, hogy a gazda kénytelen elismerni az intéző üzleti ügyekben mutatott rátermettségét,³⁶ még ha annak ő maga is a kárvallottja.

3. ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉGEK

Látjuk tehát, hogy összességében nagyjából négy különböző megoldás lehetséges:

- A szolga erkölcstelenül saját hasznot is rátett a kölcsön kamatjára, ezt vonja vissza az utolsó pillanatban. A gazda megdicséri, mert végül helyesen cselekedett.
- A szolga a saját hasznát vonja vissza, így az adósok jötevéjüknek tekintik. A gazda megdicséri, hogy szorult helyzetében megtalálta azt a kiutat, aminek eredményeként a jövőben képes megtartani társadalmi státuszát.³⁷
- A szolga a teljes kamatot vonja vissza, ezáltal megóvja az urát attól, hogy vétsen az ószövetségi törvény ellen.
- A szolga a gazda által kivetett kamatot vonja vissza vagy csökkenti, ezáltal lekötelezi az adósokat, mások szerint lehetővé teszi, hogy visszafizessék az adósságukat, és így a gazda is hozzájut kintlevőségeihez.³⁸

³⁴ A Lk-ApCsel korpuszban csak ezen a két helyen (Lk 12,42; 16,8) szerepel a kifejezés, egyszer melléknévi, egyszer határozószói formában.

³⁵ PERKINS, PHEME, *Hearing the Parables of Jesus*, (New York, Paulist Press, 1981) 166. Idézi KARRIS 208. A *Faithlife Study Bible* is megjegyzi, hogy „[t]he term is morally ambiguous”. BARRY, JOHN D. et al., *Faithlife Study Bible* (Bellingham, WA, Lexham Press, 2012, 2016) Lk 16:8.

³⁶ Vö. GREEN 593.

³⁷ Vö. BOVON, FRANÇOIS, *Luke 2. A Commentary on the Gospel of Luke 9:51–19:27* (Hermeneia. A Critical and Historical Commentary on the Bible) (trans. Donald S. Deer; Minneapolis, MN, Fortress Press, 2013) 448.

³⁸ Ez utóbbi megoldás abból a feltételezésből indul ki, hogy a gazda a 16,2-ben nemcsak az adminisztráció átadását követeli a kirúgott intézőtől, hanem a kintlevőségek behajtását is.

Ahhoz, hogy megtaláljuk a legvalószínűbb helyes értelmezést, még egy mondattal foglalkoznunk kell, ez pedig a 16,8b: „ennek az eónnak a fiai okosabbak a fény fiainál a saját nemzedékükben.”

a) 16,8b

A példabeszéd csattanóját a példabeszéd értelmezése követi. Maga a jézusi kijelentés önmagában viszonylag jól érthető, mégis van benne két olyan kifejezés, amelyek tisztázása segítheti a jobb megértést. Az első az eón (αιών) szó. Ez jelenthet hosszú időtartamot (az időtartam kezdetének vagy végének megjelölése nélkül),³⁹ de jelentheti egy élet idejét is.⁴⁰ Használatos „korszak” értelemben is, amennyiben a beszélő a történelmet korszakokban képzei el.⁴¹ Az Újszövetségben gyakran az eljövendő véget nem érő korszakot jelöli (Lk 1,55; Jn 6,51; 10,28), máskor az eszkatonnal kapcsolatos várakozásokhoz kapcsolódik (Jn 4,14; 2Pét 1,11).⁴² Ennek megfelelően tehát a jelen szakaszban – csakúgy, mint a Lk 20,34-ben – a kifejezés ezt az eónt állítja szembe bizonyos értelemben az eljövendővel, amikor Isten fog uralkodni. Az eljövendő eón jelzője a fény.⁴³ Az „eón fiai” egyébként valószínűleg a Jézus korabeli gondolkodás egyik kifejezése, talán a világosság fiaival történő szembeállítással együtt, amely esetleg a qumráni gondolatvilágból szivárogtat át a hétköznapi vallásosságába (ahogyan erre a kairói Genizában talált Damaszkuszi Irat töredék is utal).⁴⁴

A másik kifejezés, amit még meg kell vizsgálnunk, a világ fiainak saját *nemzedékére* vonatkozik. A görög szó a γενεά. Ez jelenthet családot, fajt, lezármazást (a modern görögben is),⁴⁵ jelentheti egy bizonyos korszak minden emberét,⁴⁶ illetve az ugyanabból a „fajtából” származó emberek csoportját is.⁴⁷ A kifejezés Újszövetségben található negatív felhangjai (gonosz

³⁹ Vö. ARNDT, William et al., *A Greek–English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (Chicago, University of Chicago Press, 2000) 32.

⁴⁰ Vö. LIDDELL, Henry George et al., *A Greek–English Lexicon* (Oxford, Clarendon Press, 1996) 45.

⁴¹ Vö. LOUW – NIDA, xxiii.

⁴² Vö. SKAGGS, Rebecca, *Time*, in *Lexham Theological Wordbook* (Lexham Bible Reference Series) (Bellingham, WA, Lexham Press, 2014) o.n.

⁴³ Vö. BOVON 449. A szerző megjegyzi, hogy a lukácsi korpuszban is kiemelt szerepet kap a fény (φῶς), lásd a fényel kapcsolatban: Lk 2,32; 8,16; 11,33.35; 12,3; ApCsel 9,3; 12,7; 13,47; 22,6.9.11; 26,13.18.23; a sötétség motívumával kapcsolatban pedig: Lk 1,79; 11,35; 22,44; 22,53.

⁴⁴ Vö. FITZMYER 1108; KOCSIS 356.

⁴⁵ Vö. MOULTON, James Hope – MILLIGAN, George, *The Vocabulary of the Greek Testament* (London, Hodder and Stoughton, 1930) 122.

⁴⁶ Vö. SIGRIST, David J., *People*, in *Lexham Theological Wordbook* o.n.

⁴⁷ Vö. SWANSON, James, *Dictionary of Biblical Languages with Semantic Domains. Greek (New Testament)* (Oak Harbor, Logos Research Systems, Inc., 1997) o.n.

nemzedék a Mt 12,39-ben és a Lk 11,29-ben, házasságtörő nemzedék a Mt 16,4-ben; a nemzedéket elítéli Dél királynője és a niniveiek a Mt 12,41-ben és a Lk 11,32-ben) esetleg egy hellén Q rétegből származnak, mely negatív felhang Izraellel szemben fogalmazódik meg, meghirdetve számára a közelgő ítéletet, amely többek között Jeruzsálem pusztulásában válik kézzelfoghatóvá (Mk 13,30; Mt 24,34; Lk 21,32).⁴⁸ Ez a nemzedék tehát ez a „banda,” a korszak gyermekei szemben az eljövendő korszakkal és azokkal, akik már most annak „szabályai” szerint élnek.

Most, hogy tisztában vagyunk a példabeszéd szándékolt tanulságának pontosabb jelentésével, immár megvizsgálhatjuk, mit is jelent a Lk 16,1–8.

b) A dicséret a szolga helyes cselekvésére vonatkozik

Eszerint a megközelítés szerint a szolga jogtalanul adta hozzá a saját szándékolt hasznát a gazda által megszabott kamathoz. Amikor pedig látja, hogy fény derült bűnére, legalább ezt a jogtalan saját hasznát levágja az adósságokról, így végül visszakozik a bűntől, aminek az elkövetése folyamatban volt. Ennek a megközelítésnek erőssége, hogy az Újszövetségből megismert erkölcsi normákkal összhangban van. Sajnos azonban itt el is fogynak a magyarázat erősségei.

Nehézség viszont, hogy a szöveg egyáltalán nem említi a szolga hasznát a gazdáén felül. Egyszerűen csak adósságról beszél. Ráadásul a szolga saját bevallása szerint⁴⁹ sem az erkölcsi jó megtételét tűzi ki célul, hanem azt, hogy az emberek befogadják őt otthonukba, amikor a gazda elbocsátja munkájából. Nem látszik azonban, hogy ez a cél hogyan valósulna meg pusztán azáltal, hogy levágja a saját hasznát az adósságról. Ez az értelmezés nem cseng egybe a példabeszéd végén található tanulsággal sem. Az alapján, amit a „világ fiai” és a „saját nemzedékük” kifejezésekről mondtunk, nem tűnik valószínűnek, hogy az lenne az egyik tulajdonságuk, hogy a kritikus pillanatban megtérnek. Ezt a nemzedéket Dél királynője és Ninive lakói éppen azért fogják elítélni, mert nem hajlandóak megtérni (Lk 11,31–32).

⁴⁸ Vö. *Exegetical Dictionary of the New Testament 1–3* (ed. Horst Robert Balz – Gerhard Schneider; Grand Rapids, MI, Eerdmans, 1990–1994) 241.

⁴⁹ A belső monológok a lukácsi példabeszédekben gyakori elemek, lásd pl. a tékozló fiú magába szállását a 15,17–18-ban.

c) A szolga a saját hasznának levágásával jótévőként tűnik fel az adósok szemében

Ez a feltételezés megint abból indul ki, hogy a szolga a saját hasznát vágja le a szerződésekről,⁵⁰ így az adósok szemében az intéző jótévő, aki csökkenti az adósságukat. A gazda dicsérete azt emeli ki, hogy az intéző számára a mozgástér jelentősen lecsökkent, de még ebben a helyzetben is meg tudta találni az utat,⁵¹ hogy a rendelkezésére álló eszközökkel biztosítsa a maga számára a jóindulatot az immáron potenciális következő munkaadói részéről.⁵² Ez a megoldás abból a szempontból kecsegtető, hogy választ ad a példabeszédben a cél és a módszer viszonyára (Lk 16,4.5–7), és nem tekinti erkölcsileg helyesnek a szolga viselkedését pusztán azért, mert a saját hasznát ki-töröltette a szerződésekből, így jobban harmonizál a végső tanulsággal is.

Nehézség viszont, hogy túl sok szempontból hipotetikus. Mint említettük, a példabeszéd egyetlen szóval sem utal arra, hogy a szolga saját kamatáról lenne szó. De ha így van, esetleg az adósok tudnak arról, mit is cselekszik az intéző pontosan a szerződésekkel, de ezzel együtt is leköteleződnek, mivel függetlenül attól, hogy őt elmozdítják vagy sem, a szerződések továbbra is kötelező erejűek.⁵³

Ebben az esetben viszont kérdés, hogy pusztán ez a lekötelezettség az intéző felé elégséges-e ahhoz, hogy ténylegesen befogadják a házukba. Erre a kérdésre John S. Kloppenburg egyértelműen pozitív választ ad, arra való hivatkozással, hogy az adósságok csökkentése jótett, ami az ókori erkölcs és politikai ökonómia szelleme szerint kötelességet rótt az adósokra.⁵⁴ Kloppenburg megközelítése egyébként is figyelemre méltó, az egész példabeszédet a leírt események társadalmi megítéléséből kiindulva értelmezi, bár kissé egyoldalúan. (Egyszerűen kijelenteni, hogy a megbecsülés az ókorban előbbre való, mint az anyagi haszon, túlzó leegyszerűsítés,⁵⁵ noha a Kloppenburg által levont erkölcsi tanulság – hogy ti. a gazda viselkedése a társadalmi „kódex” relativizálása – része a jézusi üzenetnek.) Esetleg elképzelhető, hogy az adósok nem tudnak arról, hogy az intéző saját haszonkulccsal is dolgozik a gazda által megszabotthon felül, de a gyakorlat ismert volt

⁵⁰ Vö. FITZMYER 1098.

⁵¹ Vö. BOVON 447.

⁵² Noha a „befogadjanak a házukba” a 16,4-ben jelenthetne egyszerű vendéglátást, az intéző kapálásra és koldulásra vonatkozó megjegyzése azt sejteti, hogy társadalmi státuszát is félti, így a megoldás hosszú távon munkakörének megmentését is célozza. Vö. GREEN 590 – az intézőség társadalmi jelentőségéről; ill. BOVON 448 – a társadalmi státusz megmentéséről. A szolga befogadásával kapcsolatban Goodrich joggal jegyzi meg, hogy „the master’s deptsors [...] would have every reason to fear that the steward would commit similar crimes against them”: GOODRICH 550.

⁵³ Vö. GREEN 592.

⁵⁴ Vö. KLOPPENBURG 491.

⁵⁵ Vö. GOODRICH 549.

az ókorban.⁵⁶ Az intéző azt kérdezi az adósoktól: „Mennyivel tartozol *az uramnak?*” Vagyis gondolhatnánk, hogy nem a saját hasznáról van szó.⁵⁷ A kérdés illetően megfogalmazása azonban nem a legerősebb érv a szolga által hozzáadott haszonnal (vagy az adósok erre vonatkozó nem tudásával) szemben, már csak azért sem, mivel mindenki tudja, hogy az intéző csak képviselő.

Akárhogy is, ha az adósok tudatában vannak annak, hogy a szolga „saját zsebre” dolgozik, ókori erkölcs ide vagy oda, mégis mi indítaná őket arra, hogy az intézőt alkalmazzák? Ehhez jön még a nehézség, hogy a gazda megjegyzéséből („mi ez, amit hallok rólad?”) úgy tűnik, hogy a szolga hűtlensége tudott dolog. E szempontok alapján tehát nehéz belátni, hogy amennyiben a szolga a saját hasznáról mond le a „befogadás” érdekében, hogyan tüntetné ez föl őt jótevőként, vagy hogyan eredményezné azt, hogy a gazda adósai igénybe akarják venni a szolgáltatásait.

d) A szolga a teljes kamatot vonja vissza, ezzel megmentve az urát a törvény megszegésétől

Korábban említettem már, hogy a kamat kivetését a kölcsönökre az ószövetégi törvény határozottan tiltja (MTörv 15,7–8; 23,20–21; Lev 25,36–37). (Ezt a „problémát” gyakran hidalták át úgy, hogy nem több pénzt szedtek be, mint amennyi a kölcsön összege volt, hanem a kamatot terményekben szabták ki.⁵⁸) Lehetséges tehát, hogy a szolga, amikor megtudja, hogy elbocsátják a munkájából, úgy dönt, mégis megóvja az urát attól, hogy bűnbe essen a kamatok kivetése miatt, így a 16,6–7-ben leírt cselekvése az adóslevelek megmásítására voltaképpen a kamatok kitörlése az adóslevelekből.⁵⁹ Így a gazda dicsérete érthető, talán maga is belátja, hogy a kamatok kivetése a törvény megszegése volt, a szolga pedig ebben az esetben megmente őt a törvényszegéstől.

Míndez azonban meglehetősen valószínűtlen. Nehezen elképzelhető, hogy a szolga, aki egészen az elbocsátás pillanatáig megkárosította kenyéradóját, éppen ezt követően jusson arra az elhatározásra, hogy a földesúr lelkiismereteként cselekedjen.⁶⁰ A kamat kivetése kölcsönökre egyébként is annyira elterjedt az ókorban (a Közel-Keleten is), hogy nem valószínű, hogy lelkiismereti okokból egy igen gazdag földesúr lemondjon róla. (Más okokból esetleg elképzelhető, lásd lentebb. Az egyébként is kérdés, hogy a példa-

⁵⁶ Vö. pl. FITZMYER 1098; BOVON 448.

⁵⁷ Vö. COMBRINK 293. A kiemelés saját.

⁵⁸ Vö. SCOTT 177.

⁵⁹ GOODRICH 548. A 4. lábjegyzetben sorol fel néhány efelé a vélemény felé hajló szerzőt.

⁶⁰ Vö. KOCSIS 355.

beszéd egyáltalán zsidó vallású földesúrról szól-e, de ebbe a kérdésbe már csak helyszűke miatt sem bocsátkozhatunk bele.) Az pedig, hogy erre vonatkozna a végső kijelentés a világ fiairól, további magyarázatra szorulna. Feltételezhető, hogy Jézus megjegyzése a 16,8b versben azt akarná kifejezni, hogy a világ fiai odafigyelnek mások életének erkölcsi tisztaságára még olyankor is, amikor nekik éppen „rosszal fizetnek”. Amennyiben tehát azt feltételezzük, hogy a szolga a gazdája által kivetett kamatot törli ki, vagy legalábbis csökkenti, más indítékot kell találnunk.

e) Az intéző a kivetett kamatot törli el, vagy csökkenti, de nem erkölcsi okokból

Ennek a megközelítésnek az a lényege, hogy a szolga vagy nem vetett ki saját kamatot a kölcsönzött mennyiségekre, vagy ha ki is vetett, nem (csak) azt vágja le a szerződésekről, hanem a tényleges kamatot. Erre több oka is lehet.

John K. Goodrich több egyiptomi és a görög világból származó példát sorol fel és elemez azzal a céllal, hogy bemutassa, bizonyos helyzetekben a kamat levágása az adósságokról a földesúr és az adósok szempontjából is előnyös lépés volt. Az ő meglátása szerint a római világban a kamat elengedése bizonyos esetekben „szokás” volt.⁶¹ A példabeszédben esetleg nem egyszerűen csak mezőgazdasági termények kölcsönzéséről van szó, hanem földek bérbe adásáról, amely földek megművelése után a termény bizonyos hányada a földesurat illette. Amennyiben ez a szöveg helyes megértése, könnyen belátható, hogy a földesúr számára is jövedelmezőbb, ha megbízható embereknek adja bérbe a földjeit hosszú távra. Ebben az esetben pedig a kamatok letörzése az aktuális szerződésekről (1) mindenképpen segítség a bérlőknek, akiknek így kevesebbet kell befizetniük, és akik így még inkább a gazda lekötelezettjeivé válnak; (2) jóindulatúnak állítják be az intézőt, akinek így van reménye arra, hogy hálából befogadják az adósok a házukba; és (3) megbízhatóbbá teszik a bérlőket, ami a földesúr számára előny, hiszen jószándékú földesúrtól nem szívesen állnának tovább, ezért a fennmaradó befizetendő mennyiséget annál buzgóbban és becsületesebben fogják beszolgáltatni.⁶²

A megoldás kecsegtető, van azonban egy számottevő nehézsége. A szerző által felvázolt kép (főleg az ifjabb Pliniusra vonatkozó példák nyomán) olyan farmerekre vonatkozik, akik küzdve az időjárás, a kemény munka és a

⁶¹ Vö. GOODRICH 554. Ő három körülményt sorol föl, amelyek a kamat elengedését eredményezték. Beszél törvény által előírt kamatelengedésről, kamatelengedésről katasztrofális időjárási körülmények miatt, ill. előfordulhatott „önkéntes” kamatelengedés, amennyiben a földesúr így döntött.

⁶² Vö. GOODRICH 565.

társadalmi igazságtalanságok ellenszelével végletesen ki vannak szolgáltatva a föld termésének, annak hiányában pedig a földesúr jóindulatának. Amennyiben viszont ez valóban így van, magyarázatra szorul a kölcsönök mértéke.

Az adóslevelek, amint említettük, nem kis összegekről szólnak. Ezek az összegek persze egyrészt a példabeszéd körülményeinek szélsőségesítésével a csattanó „mértékét” készítik elő, másrészt viszont nagy valószínűséggel komolyan veendő, mivel az intéző az adóslevelek megmásításával kíván magának később munkát biztosítani. Amennyiben egyszerű árukölcsönről van szó, feltételeznünk kell, hogy ilyen mennyiséget az kér kölcsön, és annak adnak, akiről feltételezhető, hogy képes lesz azt visszafizetni. Amennyiben pedig megmunkálandó földről szól a példabeszéd, a kitermelendő mennyiségekből akkor is látszik, hogy ahhoz munkásokra, állatokra, szervezetségre van szükség. Ráadásul olyan földművesek (nevezzük őket most a jobb megértés érdekében jobbágyoknak), akik keményen küzdenek azért, hogy valahogyan a rájuk kirótt kamatokat képesek legyenek kitermelni úgy, hogy közben önmaguknak és családjuknak a maradék terményből jusson elég élelem, nemigen szorulnak rá egy gazdasági vezető munkájára. (És biztosan nincs lehetőségük arra, hogy pusztán hálából befogadjanak egy dologtalan embert [vö. „kapálni nem tudok”], még ha korábban jót is tett velük.) Egyszerűbben megfogalmazva, az intéző munkájára nem földművesek, hanem földesurak szorulnak rá és tartanak igényt. Földesurak viszont nem szorulnak rá arra, hogy jóindulatból és a függőség, valamint a lojalitás megszlárdítása érdekében adósságot engedjenek el nekik, ellenben rendelkeznek olyan anyagi háttérrel, ami lehetővé teszi számukra, hogy a példabeszédben leírt mértékű kölcsönöket vegyenek föl (és fizessenek vissza).⁶³

Emellett meg kell még említenünk, hogy a példabeszéd adósokról beszél (χρεοφειλέτης). Amennyiben Lukács bérbé adott területen dolgozó földművesekről akar beszélni, a γεωργός kifejezést használja, legalábbis ez látszik a szőlőmunkásokról szóló példabeszédben (Lk 20), ami egyértelműen a földet bérbé vevő földművesekről szól. Itt viszont olyan kifejezést használ, amely az egész Újszövetségben összesen még egy helyen kerül elő, ahol egyértelműen adósokra vonatkozik, nem földbérlókre (Lk 7,41). Így, úgy hiszem, Goodrich megközelítése, bár sok szempontból rendkívül hasznos, nem feleltethető meg tökéletesen a példabeszédben leírt körülményeknek.

Egy másik megközelítés⁶⁴ egyszerűen abból indul ki, hogy a gazda parancsa az „intézőség dolgainak” átadására nemcsak a „könyvelés” irataira vonatkozik, hanem magukra a kintlevőségekre is. Ebben az esetben a szolgálta az

⁶³ Vö. GREEN 592–593.

⁶⁴ Vö. *Lexham Context Commentary. New Testament* (ed. Douglas Mangum; Bellingham, WA, Lexham Press, 2020) Lk 16,1–13.

adósságok csökkentésével egyszerre biztosítja magának a jóindulatot leendő munkaadói részéről, és teszi lehetővé az adósságok azonnali visszafizetését. Így a gazda is megkapja a „pénzét,” és a szolga is szerzett „barátokat a hamis mammonból”. A tanítványnak is arra kell felhasználnia tehát a rendelkezésére álló anyagi javakat, hogy ezek által barátokat gyűjtsön magának. A szövegben azonban semmilyen utalás nem található arra vonatkozóan, hogy a gazda a termékenyek átadását kérné, vagy hogy a szolga begyűjtené az olajat vagy a búzát. Így ez a magyarázat is túlságosan hipotetikus, és kevésbé elképzelhető, hogy a példabeszéd hallgatósága ilyen módon értette volna meg azt.

f) A tékozló fiúról és a tékozló intézőről szóló példabeszédek a mostani és az eljövendő eón működését állítják szembe egymással

Az én véleményem szerint a példabeszéd megértéséhez három szempontot kell figyelembe vennünk: a példabeszéd bevezetőjében a tanítványokhoz fordulást, azt, hogy a példabeszéd közvetlenül a tékozló fiúról szóló példabeszéd után található, és a Lk 16,8b-ben megfogalmazott tanulságot.

A 16. fejezet ezekkel a szavakkal kezdődik: „A tanítványainak pedig mondta...” Természetes, hogy Jézusnak vannak olyan tanításai, amelyeket a tanítványokkal akar megosztani. Ez pontosan látszik mind a négy evangéliumban. Az, hogy Jézus a tanítványokhoz beszél, sokszor már azért is törvényszerű, mert ők vannak körülötte. A 16. fejezetben azonban nem ez a helyzet. Itt egyetlen mondatnál korábban Jézus még egy másik hallgatósághoz intézte a szavait, a farizeusokhoz és írástudókhoz, akik amiatt méltatlanoknak, hogy Jézus szóba áll vámosokkal és bűnösökkel. A 16,1–8 elmondása után pedig hamarosan ismét feljűk fordul (egészen pontosan a „kapzsi farizeusokhoz” a 16,14-ben).

Lukács evangéliumában összesen nyolc alkalommal szerepel a „Jézus mondta a tanítványoknak” fordulat. Ezek közül a mi szempontunkból említést érdemel a 9,37–45, amikor Jézust egy édesapa kéri, hogy gyógyítsa meg a gonosz lélektől megszállt fiát. Jézus először szól pár elmarasztaló szót erről a hitetlen és eldeformált generációról (γενεά), majd miután meggyógyítja a fiút, és mindenki odáig van a csodálkozástól, a tanítványokhoz fordul, és azt mondja nekik: „Tegyétek ezeket a szavakat a füleitekbe: az emberfia ugyanis elárultatik emberi kezektől.”

A 12. fejezetben, miután az előző elbeszélésben a farizeusokat és a törvénytudókat alaposan leszidja, akik emiatt elkezdenek ellenségesen viselkedni vele szemben (11,53), Jézust nagy tömeg veszi körül, ő viszont a tanítványokhoz fordul, és elkezdi nekik beszélni arról, hogy óvakodniuk kell a farizeusok kovászájától.

A 17,20-ban Jézus először a farizeusokhoz beszél arról, hol keressék az Isten országát, majd a tanítványoknak azt mondja, eljön a nap, amikor szeretnék látni az emberfia egyetlen napját, de nem fogják, hiába mondogatják majd nekik, hogy „itt van, vagy amott.”

A fenti példákban közös az, hogy bizonyos értelemben elmondható róluk, hogy Jézus először a „kivülálló” számára fogalmaz meg valamit az Isten országáról, majd a tanítványoknak mond valamit erről az éonról. Vannak esetek, amikor Jézus a tanítványokat is az Isten országának a működésére tanítja. De van olyan is, amikor az ő számukra arról ad tanítást, hogyan működik az a másik világ, ami kívül van Isten országán. Úgy gondolom, ebben az esetben, a Lk 16,1–8-ban is van jelentősége annak, hogy a tékozló fiúról szóló példabeszéd végeztével Jézus a tanítványok felé fordul, hogy miután a kívülállóknak megtanított valamit Isten országáról, most a belső körnek tanítson valamit arról, ami az Isten országán kívül van.

Jézus a tékozló fiúról szóló példabeszédet a farizeusoknak és írástudóknak mondja el. Ők a célközönség. Noha az elsődleges kontextus a fent említett csoportok felháborodása Jézus hallgatóságán, a példabeszédnek van az erre a jelenségre adott magyarázaton túl is mondanivalója az Isten országáról. Ha a 16,1–8 motívumait összehasonlítjuk a tékozló fiúról szóló példabeszéddel, találhatunk néhány fontos párhuzamot.

A két példabeszéd közötti legelső és talán legszembevetőbb kapcsolat, hogy Jézus a fiút és az intézőt is úgy jellemzi, mint akik „tékozlók.” Ezt teszi a fiatalabb fiú idegen országban (15,13 διασκοπιζω), és ezzel vádolják meg az intézőt a 16,1-ben.

A befogadásra vonatkozó motívum is összekötő kapocs a két példabeszéd között, bár Jézus két különböző módon fejezi ki magát. A fiú reménykedik abban, hogy az apja visszafogadja őt béresei közé (15,19 „ποιήσόν με ὡς ἕνα τῶν μισθίων σου”). Az intéző reménykedik abban, hogy az emberek befogadják (16,4 δέχομαι) házukba.

Érdekes az is, hogy amíg a tékozló fiú hajlandó elvállalni a kétkezi munkát is, sőt, amennyiben zsidó családról beszélünk, talán a legmegalázóbb kétkezi munkát, a disznók őrzését,⁶⁵ vagyis egyszerre „kapál” és „koldul” amennyiben a helyzete nem jobb, sőt, talán még megalázóbb a koldusénál, addig az intéző sem a kétkezi munkát, sem a megaláztatást nem hajlandó vállalni.⁶⁶

⁶⁵ Vö. KOCIS 350. A tisztátalan állattal való érintkezés a személyt is tisztátalanná tette.

⁶⁶ Ez egyébként bizonyos szempontból távolságtartásra inti a hallgatóságot az intézővel való együttérzés kérdésében. Egy olyan világban, amelyből Jézus hallgatósága származik, a kétkezi munkára való képtelenség csakúgy, mint a koldulás elutasítása, válthat ki ellenérzéseket. Vö. SCOTT 183. Szemben a római megítéléssel, amely gyakran a lustaság eredményének tartotta a szegénységet, az izraelita (főként prófétai) irodalom a rendszerrel kapcsolatos problémakört látott benne. Vö. GREEN 590.

Van azonban más különbség is. A legfontosabb talán az, hogy a fiú, legálábbis Isten országában, tegyen akármit, fiú marad. Itt helyszűke miatt nincs alkalom részletesebben kifejteni, hogyan szakad el a fiatalabbik fiú a Lk 15-ben a családi köteléktől (az örökség kikérése az apa életében, a terület szétosztása, a szülőkről való gondoskodás elmulasztása, a teljes használati és rendelkezési jog kikérése),⁶⁷ de visszatérésekor az apa minden lehetséges eszközzel kifejezésre juttatja, hogy a fiú fiú. A drága ruha rendkívül értékes ajándék,⁶⁸ az „első” (legjobb) ruha átadása az apa nagyvonalúságát juttatja kifejezésre.⁶⁹ A gyűrű egyben gyakran pecsét is, viselőjének az „aláírása,” így annak átadása hatalom átadása, a méltóság visszaadása és visszafogadás is.⁷⁰ A szandálnak nemcsak az a jelentősége, hogy amíg a szolgák mezítláb járnak, addig a szabad embernek van cipő a lábán,⁷¹ hanem Izrael hagyományai szerint amikor valaki cipőben járt, miközben felmért egy területet, az annak volt a jele, hogy birtokba veszi azt.⁷² Ilyenformán a szandál felvételével a fiú visszakerül a földterület birtokosai közé. A példabeszédben egyébként is központi fogalmak az „apa” (12x) és a fiú (8x). Ezzel szemben a Lk 16,1–8-ban az intéző csak szolga, sosem volt, és sosem lesz más (sosem lesz fiú), akinek ura van (4x), nem apja.

Egy lehetséges kapcsolat a két példabeszéd között az is, hogy a tékozló fiú, amikor krízisbe kerül, magába száll. Persze motivációi nem a legkifogástalanabbak („apám házában a béreseknek még fölöslegük is van kenyérből”), de mégis, a krízishelyzetben megtér. Az intéző nem. Az én kiindulási pontom kezdettől az volt, hogy a szolga korábban tékozló volt, most pedig az ura kárára menti ki magát a problémás helyzetből. Vagyis tékozlását okirat-hamisítással oldja meg, hogy elnyerje leendő munkáltatói jóindulatát. Visszafogadásról, visszafordulásról szó sem lehet. Az intéző dönt és cselekszik az általa ismert módszereket alkalmazva az általa ismert világ logikája mentén.

Ebből a szempontból talán még egy fokkal érthetőbb az ura dicsérete is. Nem magyarázat, csak szemléltetés, hogy ha az a munkám, hogy csapnivaló árut adjak el mérhetetlenül drágán ostoba embereknek, akkor, ha még a saját főnökömet is sikerül becsapnom, és eladnom neki a silány terméket, azért nem elbocsátás jár, hanem előléptetés. Vagy legalábbis a főnököm kénytelen lesz elismerni, hogy „ravaszul jártam el”.

⁶⁷ Vö. KOCSIS 349; GREEN 579–580; BOVON 425.

⁶⁸ Vö. KOCSIS 351.

⁶⁹ Vö. FITZMYER 1090.

⁷⁰ Vö. KOCSIS 351; BOVON 428.

⁷¹ Vö. KOCSIS 351.

⁷² Vö. BOVON 428.

A világ fiai tehát nemcsak annyiban ravaszabbak a világosság fiainál, hogy döntéshelyzetben nem késlekednek dönteni, hanem abból a szempontból is, hogy ismerik ennek az éónak a (kétségkívül groteszk, nyakatekert és kicsavart) működését, és nem térnek el tőle. E szerint döntenek és cselekszenek. Végigmennek a penge élén. Elmondható ugyanez a világosság fiairól, vagy sem? A tanítványoknak ezt a kérdést kell feltenniük maguknak. Ismerik az Isten országa logikáját, működését, és e szerint járnak el, vagy billegnek a két „ország” között?

4. KONKLÚZIÓ

Véleményem szerint a tékozló intézőről szóló példabeszéd egy lehetséges megértése a tékozló fiú példabeszédével történő összekapcsolásából jön létre. Az első példabeszédet Jézus kívülállóknak mondja, a példabeszéd pedig az Isten országáról szól. A második példabeszédet a tanítványoknak mondja, és – fogalmazzunk így – e világról szól. A tékozló fiúról szóló példabeszéd bemutatja Isten országának a működését azoknak, akik még nem ismerik, a második a tanítványok számára ad egy mintát arról, hogyan működik ez a világ. A tanulás ehhez kapcsolódik, amennyiben Jézus kénytelen megállapítani, hogy e világ fiai ismerik a saját világuk működését, és késlekedés vagy bizonytalankodás nélkül ezen tudás és megértés mentén cselekszenek. A végső kijelentésében tehát ott a kérdés a tanítványok felé: hajlandóak-e a világosság fiai ugyanígy késlekedés és bizonytalankodás nélkül az Isten országa mellett dönteni?

◆◆◆ VLAJ MÁRK

Szemponatok Yves Congar egyháztanának megismeréséhez és vizsgálatához

BEVEZETÉS

A 20. század bővelkedett kivételes teológusokban, akik nevüket beírták a hittudomány és az Egyház történetébe, és akiknek műveire, gondolataira mind a mai napig hivatkozunk. Ezen teológusok mind hozzájárultak az Egyház megújulásához, a II. Vatikáni Zsinaton kihirdetett dokumentumok létrejöttéhez és az azóta történt fejlődéshez a hittudományon belül.

A 20. század ezen neves teológusai közül a jelen írásban a nagy francia domonkos szerzetes, Yves Congar egyháztanával szeretnék foglalkozni. Congar gondolatai az elmúlt évtizedekben inkább csak közvetve jutottak el a magyar olvasókhoz, hiszen műveinek csupán töredékéből készült fordítás. Tekintettel arra, hogy több ezer publikáció fűződik Congar nevéhez, valóban igazi kihívás lenne a fordítás nehézkes munkájára vállalkozni, még akkor is, ha csak legjelentősebb műveit kívánná valaki átültetni magyar nyelvre. Dolgozatom csupán kedvcsináló szeretne lenni ahhoz, hogy az érdeklődők megismerjék valamelyest a neves francia teológus munkáját, azon belül is annak az egyházzal foglalkozó részét.

Az alábbiakban csak az ismertetésre szorítkozom, amely egy esetleges későbbi vizsgálat szempontrendszerének kialakításához nyújthat segítséget, vagyis nem kívánok ítéletet mondani Congar gondolatai felett. Egyfelől úgy gondolom, hogy ez nem is tisztem, másfelől ez nem is lehetséges egy ilyen terjedelmű dolgozat keretei között.

Mivel ez az írás a Gregoriana Pápai Egyetemen készített szakdolgozatom egyik alfejezetéhez végzett kutatásaim eredményeinek összefoglalója, számos műnél az olasz fordításra hivatkozom. A könnyebb azonosíthatóság érdekében azonban az olasz nyelvű cím után szögletes zárójelben közlöm a publikációk eredeti címét.

I. YVES CONGAR ÉLETRAJZA

Yves Congar 1904. április 13-án született a Meuse jobb partján található Sedanban, az Ardennek francia részén. Sedan a 16–17. században a francia protestantizmus egyik központja volt, vagyis Congar születésekor már igen régóta laktak itt együtt különféle felekezethez tartozó keresztények, akik között kifejezetten testvéries kapcsolat alakult ki. Ennek a kapcsolatnak az egyik szép példája éppen egy tragikus eseményhez köthető; az I. világháború kezdetén a megszálló német katonák felgyújtottak egy katolikus templomot, ezért az egyik protestáns lelképásztor felajánlotta a plébánosnak egyházközsége egyik kápolnáját.¹ Talán ez a gyermekkori élmény, illetve a városban érezhető testvéries légkör is hozzájárult ahhoz, hogy Congar a későbbiekben sokat foglalkozott az ökumenizmus kérdéskörével.

Congar 1921-ben lépett be a párizsi szemináriumba, ahol – többek között – Jacques Maritain óráit hallgatta. A tanulás mellett az útkeresés időszaka is volt ez; Congar ekkor érezte meg a szerzetesi hivatást, de sokat töprengett, hogy a bencésekhez vagy a domonkosokhoz csatlakozzon-e. Végül – mint tudjuk – a Prédikátorok Rendjét választotta, s a kötelező sorkatonai szolgálat után megkezdte a noviciátust Amiens-ben. Az egyszerű fogadalom letétele után (1926) Le Saulchoir-ban² folytatta filozófiai és teológiai tanulmányait. Itt mesterre és atyai jó barátira talált a híres francia domonkos teológusban, Marie-Dominique Chenu atyában.³

1930-ban történt papszentelése után Congar az Egyház egységének témájából készítette el disszertációját, majd megkezdte oktatói tevékenységét egykori alma materében. 1932 januárja és júniusa között a párizsi Institut Catholique kurzusait látogatta, de az Hautes-Études protestáns teológiai fakultásán Étienne Gilson Lutherről szóló előadásait is hallgatta, ami miatt egyesek attól tartottak, hogy a fiatal domonkos teológus talán aposztatálni akar.⁴ 1932-től Congar és rendtársa, Henri-Marie Féret egy teológiatörténeti

¹ Vö. JOSSUA, Jean-Pierre, *Yves Congar. Profilo di una teologia* [*Yves Congar, un servitor del Pueblo de Dios*] (Brescia, Queriniana, 1971) 73; MERLO, Luca, *Yves Congar* (Brescia, Morcelliana, 2014) 11.

² Le Saulchoir az ún. „nouvelle théologie” bölcsője. A belgiumi Kain városában található (nem messze Tournai-tól). Le Saulchoir annak az egykori ciszterci monostornak a neve, ahova a francia domonkosok a párizsi Studiumot költöztették 1904-ben a Combes-kormány egyházellenes döntéseinek következtében. A Studium később visszaköltözött Franciaországba (Étiolles), 1971-től pedig a párizsi Saint Jacques-kolostor ad neki otthont, de továbbra is a Le Saulchoir nevet használja. Az intézet teológiai hitvallását Dominique Chenu OP fogalmazta meg *Une école de théologie: le Saulchoir* című írásában. Vö. DONNEUAD, Henry, *Le Saulchoir: une école, des théologies?*, in *Gregorianum* (2002) 433–449; *Une école de théologie: le Saulchoir* (ed. Giuseppe Alberigo; Paris, Cerf, 1985).

³ Vö. JOSSUA 16–21.

⁴ Uo. 21–26.

mű elkészítésén dolgozott, amely a forrásokhoz való visszatérést tűzte ki céljául. Ez a könyv sajnos nem készült el, viszont Congar fáradhatatlanul és folyamatosan publikált különböző terjedelmű írásokat. Ezek közül ki kell emelni a *Sept* folyóiratban 1935-ben megjelent rövid kis írását, amely a *Déficit de la théologie*⁵ címet viseli, s amely a korabeli teológia vádiratának is beillene. Congar kemény szavakkal kel ki a neoskolasztikus teológia ellen, amely eltávolodott a mindennapi élettől és megszűnt a föld sójának lenni. Ugyanebben az évben felkérést kapott a *La Vie Intellectuelle* folyóirattól, hogy fogalmazza meg a modern kori hitetlenség okait. Ebben az írásában Congar arra a következtetésre jutott, hogy az Egyház nagyon sokszor az emberrel és a világgal kapcsolatban nem álló istenképet mutatott az embereknek.⁶

Két évvel később, 1937-ben a *Chrétiens désunis* című művével megkezdte az Unam sanctam ekkleziológiai sorozat publikálását. A további munkáknak a II. világháború vetett ideiglenesen véget. Congart a háború kitörésekor behívták tábori lelkésznek, de szinte azonnal hadifogságba esett, így a háborút Colditzban és Lübeckben élte át. Később úgy fogalmazott, hogy a különféle vallású, műveltségű és társadalmi osztályú hadifoglyok között eltöltött időszak életének legmeghatározóbb élményei közé tartozott a domonkos rendbe való belépése és a II. Vatikáni Zsinaton való részvétele mellett.⁷

A háború után visszatért a már Étiolles-ban működő Le Saulchoir-ba. Ebben az időben olyan híres műveit adta közre, mint a *Vraie et fausse réforme dans l'Église* (1950) és a *Jalons pour une théologie du laïc* (1953), amely folytatása és kiteljesedése volt az 1946-ban publikált *Sacerdoce et laïc* című tanulmányának. Az ötvenes évek egyben Congar kálváriáját is jelentették. 1950-ben XII. Piusz pápa kiadta *Humani generis* kezdetű enciklikáját, amelyben elítélte a „nouvelle théologie”-t. Bár maga az enciklika nem tartalmazott nevet, mindenki tudta, hogy olyan teológusok munkájának bírálataként értelmezhető, mint Henri de Lubac, Jean Daniélou, Dominique Chenu és Yves Congar.⁸ 1954-ben a domonkos rend generálisának javaslatára felmentették a tanítás alól, mivel – tévesen – azt gondolták, hogy Congar a munkás papi mozgalom ideológiai támogatója és védelmezője. 1954 novemberének végéig Jeruzsálemben tartózkodott az École Biblique-ben, majd Cambridge-be, a híres Blackfriars kolostorba helyezték.⁹ A „száműzetésben” töltött időszak gyümölcse az 1957-ben megjelent *Le*

⁵ Vö. CONGAR, YVES, *Déficit de la théologie*, in *Sept* (1935. jan. 18.) 6.

⁶ Vö. CONGAR, YVES, *Une Conclusion théologique à l'Enquête sur les raisons actuelles de l'incroyance*, in *La Vie Intellectuelle* (1935) 214–249.

⁷ Vö. MERLO 18–19.

⁸ Uo. 20.

⁹ Vö. NICHOLS, Aidan, *Yves Congar* (Cinisello Balsamo, Paoline, 1991) 16–17.

mystère du Temple című könyv, amely a katedrától megfosztott teológus személyes kutatásainak eredménye.

A későbbi években olyan híres művei jelentek meg, mint a *La tradition et les traditions. Essai historique* (1960), illetve annak folytatása: *Essai théologique*. Ugyanennek egy rövid összefoglalója 1963-ban a *La tradition et la vie de l'Église*. A *Pour une Église servante et pauvre* két tanulmányt tartalmaz a hierarchia szerepéről, feladatairól az Egyházban. A *Sacerdoce et laïc devant leurs tâches d'évangélisation et de civilisation* (1962) egy kiegészítő tanulmány a *Jalons*-hoz, az 1964-ben napvilágot látott *Chrétiens en dialogue* pedig a *Chrétiens désunis* folytatásaként is értelmezhető.

A II. Vatikáni Zsinaton olyan fontos dokumentumok elkészítésében játszott szerepet, mint a *Dei Verbum*, a *Lumen gentium*, a *Gaudium et spes*, az *Ad gentes*, az *Unitatis redintegratio*, a *Presbyterorum ordinis* és a *Dignitatis humanae*,¹⁰ de nyugodtan mondhatjuk, hogy az *Apostolicam actuositatem* is Congar laikusokkal kapcsolatos gondolatait visszhangozza.

1964-ben, tíz évvel azután, hogy eltiltották a tanítástól, a domonkos rend a „teológia mestere” címmel tüntette ki Congart. 1965-től a lutheránusokkal folytatott dialógusért felelős bizottság tagja lett, 1969–1984 között pedig a Nemzetközi Teológiai Bizottságban dolgozott, illetve folytatta akadémiai tevékenységét is. A zsinat utáni publikációi közül ki kell emelni a *Je crois en l'Esprit Saint* (1979–1980) című háromrészes pneumatológiai munkáját.

Betegsége miatt Congar 1984. október 9-től – mint egykori katona – a párizsi L'hôpital militaire des Invalides-ban élt. Szent II. János Pál pápa az 1994. november 26-án tartott konzisztóriumon bíborossá nevezte ki, mivel azonban betegsége és idős kora miatt nem tudott Rómába utazni, a bíborosi kalapot Johannes Willebrands bíboros adta át neki. Néhány hónappal később, 1995. június 22-én halt meg Párizsban. Sírja a domonkosok kriptájában található a montparnasse-i temetőben.¹¹

2. LÉTEZIK-E CONGARI EKKLEZIOLÓGIA?

Saját bevallása szerint Congarnak volt egy olyan álma még egyetemi hallgató korában, hogy ír egy ekkleziológiával foglalkozó könyvet, ám ez csupán elképzelés maradt.¹² Aidan Nichols egyenesen úgy véli, hogy nem is létezik congari ekkleziológia.¹³ Ennek ellenére Congar számos írása (tanulmányok

¹⁰ Uo. 17.

¹¹ Vö. MERLO 32–33.

¹² Vö. CONGAR, Yves, *Ministeri e comunione ecclesiale* [*Ministères et communion ecclésiiale*] (Bologna, Dehoniane, 1973) 11.

¹³ Vö. NICHOLS 80.

és könyvek egyaránt) foglalkozik egyháztani témákkal.¹⁴ Talán úgy lehetne megfogalmazni a leghelyesebben, hogy a congari teológiának vannak hangsúlyosan ekkleziológiai elemei, vagyis annak ellenére, hogy nincs egy kifejezetten Congar nevéhez köthető egyháztani könyv, monográfia, mégis egész munkásságát átítatja az ekkleziológiai szellem.

Természetesen nehéz lenne megmondani, hogy melyek a congari teológia legfontosabb egyháztani elemei (hiszen minden kutató mást és mást tart fontosnak, hangsúlyozandónak), de általánosságban elmondható, hogy azok a témák, amelyekben a legtöbb kutató egyetért a következő kulcsszavak köré csoportosíthatóak: ökumenizmus, egyházi reform, általános és szolgálati papság, hagyomány és Szentírás.¹⁵ Ezek a témák mind az Egyház misztériumával állnak kapcsolatban, amelyet rengeteg aspektusból lehet vizsgálni, s mindig veszélyes, ha a nézőpontok közül csak egyet ragadunk ki, mert ez azzal a veszéllyel fenyeget, hogy eltorzított képet adunk az Egyházzól.¹⁶

A congari egyháztan témáinak csoportosításához álljon itt két példa. Az egyik Gabriel Flynn professzornak, a Dublini Egyetem tanárának az összegzése, a másik Battista Mondinnak az összefoglalója († 2015), aki az Urbaniána Pápai Egyetem filozófiai fakultásának volt dékánja.

Gabriel Flynn három jelentős témát emel ki: az Egyház víziója (az Egyház szeretete, a hitetlenségek okai, az ekkleziológia megújulása a II. Vatikáni Zsinaton), az Egyház formája (az Egyház definíciója, a bibliai képek, a Szentírás szerepe, az általános és a szolgálati papság), végül az Egyház reformja (az Egyház önkritikája, a reform szükségessége, a helyes reform és a hagyomány, ami a megőrzés és a megújulás egyidejű eszköze).¹⁷

Mondin három pontban foglalja össze a congari egyháztant: az Egyház jellemzőinek definíciója, az Egyház tagjainak a definíciója (különös tekintettel a világi krisztushívőkre) és az ökumenizmus alapjainak megfogalmazása.¹⁸

¹⁴ Vö. CAMISASCA, Massimo, *L'ecclesiologia di Congar dal 1937 al 1970: alcune note storiche e teologiche*, in *Vita e pensiero* (1971) 643.

¹⁵ A congari egyháztan bemutatásához lásd: CAMISASCA 643–648; CATTANEO, Enrico, *Spirito, Chiesa e teologia. In memoria del Card. Y. Congar (1904–1995)*, in *Rassegna di teologia* (1995) 517–526; FAMERÉE, Joseph, *L'ecclesiologie d'Yves Congar avant Vatican II. Histoire et Église. Analyse et reprise critique* (Leuven, Leuven University Press, 1992); MERLO; MONDIN, Battista, *La ecclesiologia di Yves Congar*, in *Euntes Docete* (1979) 409–432; NICHOLS.

¹⁶ Vö. MONDIN 409.

¹⁷ Vö. FLYNN, Gabriel, *Yves Congar's Vision of the Church in a World of Unbelief* (Hampshire–Burlington, Asghate, 2004).

¹⁸ Vö. MONDIN 410–432.

3. EGYHÁZTANI ELEMEEK A CONGARI TEOLÓGIÁBAN

Az alábbiakban a fentebb említett kulcsszavakból kiindulva igyekszem bemutatni a congari teológia egyháztani elemeit. A csoportosítást oly módon változtattam meg, hogy érintse a hivatkozott teológusoktól származó kategóriákat, ugyanakkor nagyobb teret engedjen az újabb megfontolásoknak.

3.1. Az Egyház alapítása és annak jegyei (szent, egy, katolikus, apostoli, nép, anya)

3.1.1. Az Egyház alapítása

Az apologetikai jellegű könyvek – amelyek az Egyházat „societas inaequalis et perfectaként” szemlélték – általában csak a krisztusi alapításról beszéltek, illetve azt helyezték előtérbe. Ezzel szemben Congar – az egyházatyák írásaiból kiindulva – szentháromságos cselekvést lát az Egyház megalapításában. Szent Ciprián szerint az Egyház az Atya, a Fiú és a Szentlélek egységében egyesült nép. Szent Iréneusz pedig azt írja, hogy az Atya kezei (vagyis a Fiú és a Szentlélek) által válik az ember Isten képmásává, s ilyen értelemben az Egyház is Isten kezének a munkája, vagyis a szentháromságos Isten alkotása.¹⁹

Congarnál fontos az Egyház alapításának és küldetésének pneumatológus vonala. Klasszikus értelemben az Egyház pünkösdkor születik és kezdi meg küldetését a Szentlélek éltető ereje és az apostolok működése által. Természetesen Congar hozzáteszi, hogy nem felejthetjük el, hogy az Egyház Krisztus teste, s a keresztség, az Eucharisztia és a hit, amelyek által az Egyház felépül, Jézus Krisztustól származnak, vagyis nem csak a Szentlélektől.²⁰

Pünkösdkor az Egyház kilép a világba, hogy megkezdje küldetését, amely mindig kettős: az Ige és a Lélek küldetése. Az apostolok azt a Lelket közvetítik az embereknek, akit az Igétől kaptak, aki – Vak Didümosz szerint – az Egyház megteremtője, vezetője és előrevívője. Nem csupán éltetője ennek a közösségnek, de társalapítója is.²¹

¹⁹ Vö. CONGAR, Yves, *Credo nello Spirito Santo [Je crois en l'Esprit Saint]* (Brescia, Queriniana, 2013) 201–206.

²⁰ Vö. CONGAR, Yves, *La parola e il soffio [La parole et le souffle]* (Roma, Borla, 1985) 100–103.

²¹ Vö. CONGAR, *Credo nello Spirito Santo* 206–207; CZYZ, Pawel, *Il rapporto tra la dimensione cristologica e pneumatologica dell'ecclesiologia nel pensiero di Y. Congar* (Roma, Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1986) 39–45.

3.1.2. Szent, egy, katolikus és apostoli Egyház

Congar – Szent Tamást követve – három módot különböztet meg, amely által Isten kapcsolatban áll a teremtéssel: Ő az, aki megteremti és létben tartja a világot, kegyelmei által kapcsolatban van vele, a megtestesülésben pedig egyesíti magát az emberiséggel. Utóbbi az Egyház szent voltának az alapja, mivel Isten Igéjének megtestesülésével a hívek Isten gyermekei, a Szentlélek templomai lesznek, közösségként pedig Krisztus titokzatos testévé válnak.²²

A Szentháromság, amely a személyek tökéletes egysége, az Egyház egységének és „egy-ségének” a modellje. A Szentlélek az, aki a közösség elveként mind a Szentháromságban, mind az Egyházban létrehozza az egységet a tagok, a személyek között. Ugyanakkor ez az egység nem egyformaság, az Egyház közössége nem csupán – ahogy Congar rámutat – egy „bezárt akol”, hanem a „juhok nyája” is, a Pásztor pedig mindegyiket a nevéen szólítja (vö. Jn 10,1–3). A Szentlélek, aki mindent összetart és minden hangot ismer (vö. Bölcs 1,7), térben és időben összekapcsolja az Egyház földi és mennyei tagjait egymással és a Fővel. Aktualizálja Jézus tetteit, így a múltbéli és az eljövendő (eszkatologikus) dolgok princípiuma a jelenben.²³

Az Egyház katolicitásával kapcsolatban Congar par excellence a nyitottságra hívja fel a figyelmet; az Egyház nem lehet egy világtól elzárkózott intézmény, amely féltve őrzi kincseit, és elutasítja a más vallásokból és kultúrákból érkező hiteles értékeket. Épp ellenkezőleg; az a feladata, hogy ezeket integrálja, elsajátítsa és továbbfejlessze.²⁴ Bizonyos értelemben ez a fajta egyetemesség úgy is értelmezhető, mint a leleményes Odüsszeusz bölcsessége, aki „sok nép esze járását kitanulta”. Ezt a katolicitást az Egyház tagjai különféle módokon gyakorolják. A hierarchia tagjai (szolgálati papság) az egyetemesség elvére tanítják a híveket, a misszionáriusok az általuk evangelizált népek kultúráját megkeresztelik, beemelik a katolikusságba, a világi krisztushívők (általános papság) pedig a világi értékeket integrálják.²⁵

Az Egyház apostolisága azt jelenti a congari egyháztanban, hogy az apostoli utódlás elválaszthatatlan Isten egész népének – és nem csupán a hierarchiának – apostoli voltától²⁶ Ez a fajta apostoliság garantálja az Egyház szolgálatának azonosságát Jézus Krisztus szolgálatával, hiszen a triplex munus,

²² Vö. MONDIN 410–411.

²³ Vö. CONGAR, *Credo nello Spirito Santo* 213–217.

²⁴ Vö. MONDIN 412.

²⁵ Uo. 412–414. Az egység és a katolicitás témaköréhez lásd még: CONGAR, Yves, *A Szentlélek a katolicitás princípiuma*, in *Vigilia* (1992) 805–814.

²⁶ Vö. CATTANEO 521.

amit az Egyház ma gyakorol, ugyanaz, mint amit a Tizenkettő gyakorolt, akik azt magától Krisztustól kapták.²⁷

A Megváltó küldetése kifejeződik nevében: Isten megment, megszabadít, ahogyan Lukácsnál olvassuk: „Az Emberfia ugyanis azért jött, hogy megkeresse és megmentse, ami elveszett” (Lk 19,10). Jézus Krisztus tehát azért jött, hogy megmentsen a bűn, a sátán és a halál zsarnokságától, és megbékítve Istenhez vezessen bennünket. A Trentói Zsinat Katekizmusa szerint mindazok, akik a keresztségben elnyerték Krisztus nevét (Fölkent), azaz krisztusivá, kereszténnyé lettek, maguk is felkenést kapnak a Megváltó küldetésének teljesítésére, aki pap, király és próféta. Az apostoli Egyház küldetésének célja tehát ugyanaz, mint Krisztusé, azzal a különbséggel, hogy nem megszerezni, hanem közvetíteni akarja az üdvösséget. Az Egyház ugyanis, ahogy Congar írja az *Un peuple messianique*-ban, az üdvösség szentsége a világban az idők végezetéig.²⁸

3.1.3. Isten népe

Az Egyház meghatározásánál ki kell térnünk az „Isten népe” kifejezésre. A terminus a 20. század harmincas éveinek teológiájára megy vissza, amikor – a liturgikus mozgalomnak és az Actio Catholicának köszönhetően – újra felismerték, hogy az Egyház nem csupán hierarchikusan szervezett intézmény, hanem Isten újszövetségi választott népe, amelynek alapja már nem a test és a vér, hanem az Isten hívására adott válasz. Az „Isten népe” modell lassan háttérbe szorította az Egyháznak mint *societas inaequalis et perfectának*²⁹ a képét. Congar szerint Isten népének jellemzőit a következő kifejezésekkel ragadhatjuk meg: kiválasztottság (amely nem valamiféle kiváltság, hanem szolgálat és küldetés), szövetség, Istennek szenteltség és ígéretek (amelyek nem csupán Jézus Krisztusnak ezzel a közösséggel való maradására vonatkoznak [vö. Mt 28,20], hanem a világnak Krisztusban való beteljesedésére is [eszkatológia]).³⁰

Isten ezen népe – ahogyan azt a későbbiekben is látjuk majd – messiási hivatással rendelkezik, vagyis feladata, hogy a megváltás eszköze legyen, amiből következik, hogy az Egyház az üdvösség szentsége. Ahogyan a *Lumen gentium*-ban olvassuk, az Egyház Krisztusban szentsége, azaz jele és eszköze az Istennel való egyesülésnek, az *Ad gentes* pedig felhívja a figyel-

²⁷ Vö. MONDIN 415.

²⁸ Vö. CONGAR, Yves, *Per una teologia del laicato* [*Jalons pour une théologie du laïc*] (Brescia, Morcelliana, 1966) 492–493.

²⁹ Ehhez a témához lásd bővebben: MUCCI, Giandomenico, *La Chiesa come società giuridicamente perfetta*, in *Ius Ecclesiae* (2017) 413–419.

³⁰ Vö. CONGAR, Yves, *L'Église comme peuple de Dieu*, in *Concilium* (1965) 17–21.

met, hogy az Egyház az üdvösség minden eszközének birtokában van.³¹ Ugyanakkor, mondja Congar, Isten népe nem önmagában erős, szent és megszentelő, nem önjerejéből az „igazság oszlopa és szilárd alapja” (1Tim 3,15), hanem csak Istennel való kapcsolatában, aki hűséges ígéreteihez, és folyamatosan elárasztja ezt a népet ajándékaival, adományaival és kegyelmeivel.³²

3.1.4. Az Egyház anyasága

Az Egyház anyaként való ábrázolása a patrisztikus korból ered. Számos egyházatya úgy beszél az Egyházzal mint anyáról, vagyis olyan személyről, aki életet ad a keresztyéneknek.

Congar Szent Ágoston gondolatát veszi át, aki a keresztyéket az Egyház gyermekeiként mutatja be, akik egységük révén gyakorolják a lelki anyaságot, amelynek princípiuma a Szentlélekben való szeretet. Az Egyháznak ez az anyai arca azonban az idők során fokozatosan elhalványult. Congar szerint a középkor folyamán a teológiában egyre inkább hangsúlyossá vált – a világi hatalommal szembeni szuverenitás megőrzése végett – egy jogi szempontból és kategóriák által meghatározott Egyház képe, amely azonban oda vezetett, hogy a kölcsönös szeretettel és imádsággal jellemezhető Egyház háttérbe szorult. Congar kritikája szerint ez a jogi szempontból definiált egyházkép mindenre rányomta bélyegét. Az Egyház küldetéséből és anyaságából fakadó tettek külső, jogilag meghatározott és érvényesített gesztusokká váltak, amelyek már nem is annyira szolgálatok, sokkal inkább kánonilag meghatározott cselekmények lettek. Ez a mentalitás a teológiát is lélek nélküli tudománnyá degradálta, amely nem a híveket táplálja, hanem az engedelmesség rendszerét építi fel, s ahol a liturgia sem a lelki élet forrása többé, hanem aprólékos rubrikák sorozata. Ennek a veszélynek az ellen-szerét Congar az Egyház anyai attribútumához való visszatérésben látta, amely olyan egyházi struktúrát kínál, amelyben a közösség vezetői nem különülnek el a többiektől, ahol az Egyház valóban egy és egységes, és a hit és a szentségek által új tagoknak ad életet.³³

Az Egyház egy másik ősi elnevezése, a *Congregatio fidelium*, szintén kapcsolódik az anyai képhez. A *Congregatio fidelium* azt jelenti, hogy az Egyház mint közösség a hívekből, azaz a megkereszteltekből áll, ám ez a közösség kétféleképpen is megelőzi önmagát. Egyfelől a Fiúban, akiben Is-

³¹ Vö. II. Vatikáni Zsinat, *Lumen gentium* konstitúció (1964. nov. 21.) 1. pont, in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* (Budapest, Szent István Társulat, 2000) 141; UA, *Ad gentes* konstitúció (1965. dec. 7.) 6. pont, in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* 522–524.

³² Vö. CONGAR, Yves, *Le Christ, Marie et l'Église* (Párizs, Desclée, 1952) 79.

³³ Vö. CONGAR, Yves, *Un nuovo volto alla Chiesa* (Milano, Ancora, 1964) 20–37.

ten kiválasztja az emberiséget, és aki megtestesülésében összekapcsolja a földit és a mennyeit. Másfelől a Congregatio fidelium intézményként is megelőzi önmagát, amennyiben a hit, a szentségek és az apostoli hatalom gyakorlása révén ez a közösség megszüli gyermekeit, a híveket, így az Egyház, Jézus Krisztus menyasszonya anyává válik.³⁴

3.2. Az Egyház *modus vivendi et operandija*

3.2.1. Tevékeny szeretet

Az Isten népének, illetve a Congregatio fideliumnak a képe kapcsolatban áll a *modus vivendi et operandi*val. Jézus ígérete úgy szól, hogy ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az ő nevében, ott van közöttük (vö. Mt 18,20). Isten a szeretet (1Jn 4,7), és annak a szeretetnek az adományozója, amellyel összekapcsolja a nevében összegyűlt embereket önmagával, vagyis Isten szeretete az Egyház életének alapelve, amely ugyanakkor nem korlátozódik csupán a közösségre. A szeretet arra készíti a közösséget, hogy aktív legyen, mert a koinónia a diakóniában teljeseedik ki.³⁵

A tevékeny szeretet azonban nemcsak a szegényekről, betegekről, kizsájtottokról való gondoskodásban (a karitatív tevékenységben) nyilvánul meg, hanem a tanúságtételben is. A királyi papságnak, a szent népnek ugyanis feladata, hogy hirdesse annak nagy tetteit, aki a világosságra meghívta (vö. 1Pt 2,9–10).³⁶ Természetesen vannak az Egyházban hivatalos hirdetői is az evangéliumnak, ugyanakkor Congar rámutat arra, hogy minden megkeresztelt bekapcsolódik ebbe a szolgálatba, amikor tovább adja a hitet. A laikusokról szóló könyvében Congar részletesen kitér arra, hogy a világi krisztus-hívők miként tudnak keresztségükből fakadóan bekapcsolódni a tanúságtétel apostoli munkájába akár nyilvános, akár privát módon.³⁷

A szeretet által tevékeny tanúságtétel Congarnál összekapcsolódik az Egyház messiási küldetésével. A „messiási nép” kifejezés kétszer is szerepel a *Lumen gentium* második fejezetében (9. pont). Congar szerint elképzelhetetlen a Messiás nép nélkül, s a messianizmus kifejezést vizsgálva még hozzátételezi, hogy a 19. század óta számos fajtája létezik ennek a kifejezésnek, hiszen még a marxizmusban is van egyfajta messianizmus, egy Isten nélküli Isten országának eszménye. Ezzel szemben Isten népének messianizmusa azt jelenti, hogy ennek a közösségnek az a hivatása, hogy az üdvösség ígértét hordozza, vagyis hogy az üdvösség szentsége legyen a világban. Szer-

³⁴ Vö. CONGAR, Yves, *Vera e falsa riforma nella Chiesa [Vraie et fausse réforme dans l'Église]* (Milano, Jaca Book, 2015) 79–80.

³⁵ Vö. CONGAR, *Un nuovo volto alla Chiesa* 62–63.

³⁶ Uo. 76–77.

³⁷ Vö. CONGAR, *Per una teologia del laicato* 412–417.

zónk fel is teszi a kérdést: valóban teljesíti az Egyház ezen hivatását? Egy régi zsidó történetet hoz fel példaként, mely szerint a rabbinak egy napon azt mondják a tanítványai, hogy elérkezett a Messiás. Erre a tanító kinéz az ablakon és azt mondja: „Nem látok semmi változást.” Jézus Krisztus nem eszkatologikusan jött el, de vajon tényleg változatlan maradt a világ? A messiási nép kifejezés célja Congarnál, hogy felébressze ezt a közösséget konformizmusából, mert Krisztus által adott hivatása, hogy a megváltás aktív eszköze legyen mindenki számára.³⁸

3.2.2. Szentírás és hagyomány

Az Egyház mindennapi életéhez szorosan kapcsolódik a Szentírás és a hagyomány, így ezeket a témákat a *modus vivendi et operandi* kategóriájához soroljuk.

Congar számára a Szentírás abszolút szuverén, az Egyház és a hagyomány alárendelődik neki, ugyanis mind az Egyházat, mind annak hagyományát köti a Szentírás megcáfolhatatlan tanúsága. A Szentírást az is megkülönbözteti a hagyománytól, hogy formájában és tartalmában rögzített, mert olyan tanúk beszámolóit adja át, akik már nincsenek köztünk, oly módon, ahogyan azt évezredekkel ezelőtt elmondták, leírták.³⁹

Számos egyházatyával, középkori és modern teológussal együtt Congar is elfogadja a helyesen értelmezett *sola Scriptura* elvét, amelyet Mondin „anyagi elégségességként” jelöl meg, vagyis hogy a Biblia tartalmazza az üdvösséghez szükséges összes igazságot. Ugyanakkor Congar arra is rámutat, hogy a Szentírás nem Isten szava abban az értelemben, hogy benne Isten az emberi beszédnek a tárgya, vagyis a Biblia nem tekinthető az ő kizárólagos kommunikációs csatornájának. Ezen a ponton lép be a hagyomány fontossága, amelyet Congar a kinyilatkoztatás aktualitásaként mutat be, amely azt képviseli, ami az Igében hiányos és fokozatos, és ami szüntelenül a beteljesülésre vár.⁴⁰

3.2.3. Ökumenizmus és egyházi reform

Az ökumenizmus, mint ismeretes, protestáns eredetű mozgalom, amelyhez a Katolikus Egyház a II. Vatikáni Zsinatig nem csatlakozott. Congar számos

³⁸ Vö. CONGAR, Yves, *Ecco la Chiesa che amo!* [*Cette Église que j'aime*] (Brescia, Queriniana, 1969) 88–91.

³⁹ Vö. CONGAR, Yves, *La tradizione e le tradizioni. Saggio teologico* [*La tradition et les traditions. Essai historique*] (Roma, Paoline, 1965) 344.

⁴⁰ Vö. MONDIN 415–417.

írása és kezdeményezése azonban döntően hozzájárult ahhoz, hogy a katolikus Egyház megváltoztassa az ökumenizmushoz való hozzáállását.

Congar 1937-ben írta meg az ökumenizmusról szóló leghíresebb művét, a *Chrétien désunis*-t, amelyben felhívja a figyelmet az egységtörekvés szükségességére, és bemutatja a megosztottságnak az Egyház fejlődésére gyakorolt negatív hatásait.

Congar számára az ökumenizmus célja nem a különvált keresztények megtérítése, mert ők – bizonyos értelemben – már tagjai az Egyháznak, hanem az, hogy a látható és a láthatatlan egység egybeessen; az Egyház teste és lelke újra találkozzon. Congar a következőkben látja az ökumené eszközeit: az előítéletek leküzdése, visszatérés a forrásokhoz és a mély, igazi keresztény élethez, más keresztény közösségek lelki értékeinek integrálása a Katolikus Egyházba, párbeszéd és reform.⁴¹

Három helyen jelöli meg a reform szükségességét: a megszentelődés eszközeinél, a hívek közösségénél és a hierarchiánál. Ugyanakkor felhívja a figyelmet a distinkció szükségességére is. A megszentelődés eszközei önmagukban megváltoztathatatlanok, ugyanakkor a forma reformálható (gondoljunk például a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus megújulásra). A közösséggel kapcsolatban Congar felhívja a figyelmet arra, hogy az Egyház szent, mert nem választható el Istentől, de az Egyház tagjai lehetnek bűnösök, s ezért szükséges a közösség tagjainak a megtérése, bűnbánata. A hierarchiánál egyfelől meg kell említeni, hogy a Szentlélek vezetése alatt álló Egyház tévedhetetlen. Ebbe a tévedhetetlenségbe bevonódik a pápa, illetve a vele egységben lévő püspökök testülete és az egész közösség is. Másfelől azonban a hierarchia tagjai önmagukban (legyenek püspökök, papok vagy teológusok) tévedésbe eshetnek.

Congar szerint a helyes, skizmától mentes és gyümölcsöző reformhoz a következő négy dolognak kell teljesülnie: a szeretet és a lelkipásztori szempontok elsőbbsége, az egésszel való közösségben maradás, türelem, valamint az újítások kerülése, amelyhez a hagyományokhoz és a forrásokhoz való visszatérés gondolata is társul.⁴²

KONKLÚZIÓ

Congar írásait olvasva gyakran az a benyomásunk támadhat, hogy „semmi új nincs a nap alatt”. Találunk szentírási alapokat, hivatkozásokat az egyház-atyákra, az elmúlt két évezred nagy teológusaira, történelmi eseményekre és

⁴¹ Uo. 421–422.

⁴² Vö. CONGAR, *Vera e falsa riforma nella Chiesa* 175–189.

azok tapasztalataira stb. Úgy tűnik, hogy Aidan Nicholsnak igaza volt, amikor azt mondta, hogy nem létezik congari ekkleziológia.

Ugyanakkor Congar – a Chartres-i Bernátnak tulajdonított aforizmával élve – nem egyszerűen egy óriások vállán álló törpe, aki összefoglalja mindazt, amit az elmúlt korok teológusai mondtak. Jól ismeri a kétezer éves teológiát, szorgalmaz is egyfajta visszatérést az ősi, hagyományos egyházképhez, de emellett messzebbre tekint, és időnként prófétai előrelátásról is tanúbizonyságot tesz (például az ökumenizmus vagy az egyházi szolgálatok témájában). Még élesnek tűnő egyházkritikája mögött is érezni az Egyház iránti szeretetet.

A II. Vatikáni Zsinattal kialakult egyházkép számunkra már-már természetes. Ennek a képnek a létrejöttében elvülhetetlen érdemei vannak Yves Congarnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem kell vagy nem érdemes foglalkoznunk a congari ekkleziológiával. Egyfelől segíthet megérteni, miként született meg korunk Egyházának arculata (visszatekintés), másfelől lehetőséget kínál, hogy újabb vagy korábban háttérbe szoruló szempontokból vizsgáljuk azt (előrettekintés).

Peter Seewald

XVI. BENEDEK

Egy élet

JOSEPH ALOISIUS RATZINGER 1927. április 16-án, Húsvét vigíliáján született, és ezt a tényt különleges kegyelem jelének lehet tekinteni. Azon a napon még

senki sem sejtette, hogy egy csendőr és egy szakácsnő gyermekéből az ezredforduló jelentős teológusa, egyházi vezető, sőt pápa lesz. Életútja a hagyományosan jámbor bajor vidékről a Freisingi, Bonni, Münsteri, Tübingeni és Regensburgi Egyetemen, valamint a müncheni érsekségen keresztül vezetett Rómába, előbb a Hittani Kongregáció élére, majd Szent Péter székébe. Peter Seewald, aki több mint 25 éven át kísérte figyelemmel

Joseph Ratzinger–XVI. Benedek pápa életét, valójában az elmúlt század kisenciklopédiáját adja kezünkbe e kétkötetes monumentális művel, hiszen nyomon követhetjük benne az 1927–2020 közötti évtizedek szinte teljes világ- és egyháztörténetét. Megtudhatjuk, hogyan lesz Frings bíboros tanácsadójából zsinati szakértő, majd az egész Zsinatot formáló teológus; professzori állomásait követve betekintést nyerhetünk a német egyetemek és teológiai fakultások életébe; megdöbbentő részletekről szerezhetünk tudomást XII. Piusz, XXIII. János, I. János Pál, II. János Pál, és természetesen XVI. Benedek életéből. A mű 76 fejezetét – bár hiteles történelmi munkáról van szó – úgy is tekinthetjük, mint egyfajta folytatásos regényt, amely néhol kriminalisztikai remekmű (a Zsinatot megfordító „ütközet”, vagy az árulás drámája), másutt könnyeket szemünkbe csaló lírai alkotás, mint például a pápa kapcsolata az édesapjával, vagy lemondásának és búcsúzásának elbeszélése. Az olvasó az életkorától függően – minél idősebb valaki, annál inkább – elmondhatja, hogy Peter Seewald könyvében a „mi pápánk” élete bontakozik ki a szeme előtt.

608 + 446 oldal, keménytablás. Ára: 11900 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318–6957
szitkonyvek.hu

◆◆◆ HÁMORI ANTAL

A művi meddővé tételről

A művi meddővé tétel témája több vonatkozásban – például élet- és egészségvédelmi szempontból – napjainkban is kiemelt figyelmet érdemel. Kérdés, hogy helyes-e, milyen feltételek esetén engedhető meg a sterilizálás (ivarmirigyek eltávolítása, károsítása, illetve nemző- vagy fogamzóképeség megszüntetése). Ha és amennyiben elfogadható a művi meddővé tétel, a tájékozott beleegyezést illetően különösen pszichiátriai betegek, fogvatartottak, egyéb kiszolgáltatott helyzetben lévők – például gyermekek – esetében nehezebb a szükséges bizonyosságra jutni (vö. kényszersterilizálás súlyos problémája).¹ Az önrendelkezési jogot hangsúlyozó világban a *családtervezési* célú sterilizáció is erőteljesen jelen van.² A kérdések a magyar és a külföldi, nemzetközi szabályozásokban, gyakorlatokban – alapjogi, emberi jogi összefüggésekkel (is) – egyaránt felvetődnek.³

A téma a Katolikus Egyházban is napirenden szerepel. A Hittani Kongregáció 2018. december 10-i, Ferenc pápa által jóváhagyott állásfoglalása szerint olyan esetekben, amelyekben a méh többé már visszafordíthatatlanul nem alkalmas a magzat kihordására, és szakorvosilag teljesen bizonyított, hogy egy esetleges foganás spontán vetéléssel végződné még azelőtt, hogy a

¹ Lásd pl.: BUZÁS Péter, *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete egy roma nő kényszersterilizálásáról. A hátrányos megkülönböztetés bizonyításának nehézségei*, in *Jogesetek Magyarázata* (2014) 3/75–81 [V.C. v. Szlovákia ügy; a CEDAW/OP/HUN (2) 4/2004 (A.S. v. Hungary) ügyre is utalva].

² Vö. pl. LENKOVICS Barnabás, *Ember és jog. Válogatott gondolatok* (Budapest, Dialóg Campus, 2018) 45–63.

³ Lásd pl.: *Az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottságának „Eszmecsere a művi meddővé tételről” címmel megtartott szakmai tanácskozása 2006. július 20.* (Budapest, Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága, 2006); HÁMORI Antal, *Igazságosság, emberi méltóság, szabadság és felelősség, élet- és családvédelem. Tanulmányok az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága részére (2006–2009)*, Budapest, Axol Print Nyomdaipari és Kiadói Kft., 2009) 43–45. Vö. *A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia nyilatkozata a művi meddővé tételről* (2006. jún. 7.), in *Új Ember* (2006. jún. 18.) 4 = <https://katolikus.hu/cikk/archive-556> (2021.09.25.); *A Magyar Katolikus Jogászok Egyesületének nyilatkozata* (2006. máj. 22.), <https://www.magyardurir.hu/hirek/magyar-katolikus-jogaszok-egyesuletenek-nyilatkozata> (2021.09.25.).

magzat életképes lenne, a méheltávolítás nem tekinthető utódnemzés-ellenes (utódokat elutasító) cselekedetnek, e beavatkozás nem minősíthető (közvetlen) sterilizálásnak. Itt nem a magzat kihordásának kisebb vagy nagyobb mértékű egészségügyi kockázatairól van szó, hanem olyan házaspárokról, akik esetében a magzat megszületése nem lehetséges; a méh eltávolítása, amely alkalmatlan a várandósságra, nem minősíthető közvetlen sterilizálásnak. A közvetlen sterilizálás – sem mint cél, sem mint eszköz – továbbra sem megengedett.⁴ A Hittani Kongregáció 1993. július 31-i, petevezeték-elkötést és más problémákat érintő dokumentuma szerint a méh eltávolítható, ha az súlyos veszélyt jelent az anya életére vagy egészségére; ha azonban a méheltávolítás vagy akárcsak a petevezeték-elkötés közvetlen sterilizáció céljából történik – azért, hogy lehetetlenné tegyék a foganást, amely esetleg kockázatot jelent az anya számára –, akkor az nem engedhető meg.⁵

Az alábbiakban a családtervezési célú művi meddővé tételről szólok bővebben, mert az – az önrendelkezési jogra hivatkozva – egyre terjedőben van, noha, amint a fentiekből is kitűnik, a Katolikus Egyház egyértelműen helyteleníti.

A CSALÁDTERVEZÉSI CÉLÚ STERILIZÁCIÓ

A Katolikus Egyház tanítása szerint a foganás elkerülésének helytelen formája a családtervezési célú művi meddővé tétel.⁶ E sterilizáció életellenes magatartásokkal (pl. abortusz, eutanázia, öngyilkosság) való hasonlósága az emberi élet elutasításában áll; az élet kioltása nyilvánvalóan súlyosabb.⁷

Megfigyelhető az is, hogy míg a mesterséges megtermékenyítés eseteiben megjelenik a „minden áron” való gyermekhez jutás iránti vágy,⁸ addig a családtervezési célú sterilizációnál ezzel ellenkező irányú gyakorlat mutatkozik.⁹ A sterilizáció nyilvánvalóan nem szolgálja a humánembrió védelmét,

⁴ Vö. <https://www.magvarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-bizonyos-esetekben-jovahagyta-meheltavolitast> (2021.09.25.).

⁵ Vö. uo.

⁶ Lásd pl.: II. JÁNOS PÁL, *Familiaris consortio kezdetű apostoli buzdítás az egész katolikus Egyház püspökeihez, papjaihoz és híveihez a keresztény család feladatairól a mai világban* (1981. nov. 22.) (Pápai Megnyilatkozások V) (ford. Diós István; Budapest, Szent István Társulat, 1982; a továbbiakban: FC) 30. pont.

⁷ Lásd pl.: HÁMORI Antal, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással* (Budapest, Szent István Társulat, 2006) XVII, 474.

⁸ Lásd pl.: HÁMORI Antal, *Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások erkölcsi és jogi aspektusai*, in *Szabadságra elhivatva az életért* (szerk. Hámori Antal – Rojkovich Bernadette – Szilágyi Szilvia; Budapest, Magyar Katolikus Családegylet, 2007) 65–75.

⁹ Lásd pl.: HÁMORI Antal, *Az életvédelem kritikus pontjai (abortusz, sterilizáció, drogfogyasztás, „eutanázia”)*, in *Teológia* (2009) 1–2/18–51.

akkor sem, ha a foganás még nem következett be,¹⁰ és akkor sem, ha esetleg mégis bekövetkezett, amit elvileg akkor sem lehet kizárni, ha valóban rop-pant kicsi a valószínűsége (ezen utóbbi esetben az embrió egészséges fejlődése jóval kevésbé biztos).¹¹

A sterilizáció majdnem mindig végleges, alapvetően visszafordíthatatlan.¹² A családtervezési célú meddővé tétel súlyosan (maradandóan) sérti az ember egészségét, méltóságát, annak sérthetlenségét, az igazságosságot;¹³ maradandó fogyatékossgal, illetve súlyos egészségromlással, -károsítással jár, ezért az abba való beleegyezés nem vehető figyelembe (nem létezik öncsonkításhoz való jog).¹⁴

Az emberi termékenység nem pusztán személyes, hanem közösségi, társadalmi, egyetemes érték is; emiatt sem csorbítható. A sterilizáció az illető személy önrendelkezési jogának gyermekek nemzésére, fogamzására és nevelésére vonatkozó későbbi gyakorlását – szinte minden esetben – ellehetetleníti.¹⁵

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 2006. június 7-i nyilatkozata is tartalmazza, hogy az embernek méltóságánál fogva nincs hatalma arra, hogy tetszése szerint művi meddővé tételt hajtson végre, „mivel az emberi test tagjaival másként, mint azok természetes rendeltetésének megfelelő, nem rendelkezhet”: azokat el nem pusztíthatja, meg nem csonkíthatja, természetes működésükre alkalmatlanná nem teheti, kivéve, ha az egész test egészségéről másként nem lehet gondoskodni, vagy ha valaki önkéntes segítséget nyújt mások életének, egészségének megmentésére.¹⁶ A beavatkozásnak a szociális helyzet, a családi kapcsolatok, a gyermekek száma és állapota vagy

¹⁰ Pl. az ember biztosítási szerződésben kedvezményezettként akkor is szerepelhet, ha még meg sem fogant; vö. JOBBÁGYI Gábor, *Magyar polgári jog II: Személyi jog* (Miskolc, Novotni, 1997) 21.

¹¹ Lásd pl.: HÁMORI Antal, *A humánembrió védelme erkölcssteológiai nézőpontból* (Erkölcssteológiai Könyvtár 6) (sorozatszerk. Tarjánai Zoltán; Budapest, JEL, 2008) 104–108.

¹² Lásd pl.: URBANCSEK János – MURBER Ákos, *Asszisztált reprodukciós technikával fogant terhességek gondozásának sajátos szempontjai*, in *A várandós nő gondozása* (szerk. Rigó János – Papp Zoltán; Budapest, Medicina, 2005) 615 („a recanalisációs műtét csak az esetek kis részében eredményes”).

¹³ Lásd pl.: FC 30. pont.

¹⁴ Lásd pl.: 1983. évi *Codex Iuris Canonici* 1397. kánon; *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* 1451. kánon; *Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bio-etika néhány kérdéséről* (Budapest, Szent István Társulat, 2003) 121. pont; *A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 2006. június 7-i nyilatkozata a művi meddővé tételről*, in *Új Ember* (2006. jún. 18.) 4.

¹⁵ Lásd pl.: *Az Életvédő Fórum állásfoglalása a művi meddővé tételről* (Budapest, 2006. márc. 25.), in *Új Ember* (2006. ápr. 16–23.) 20; <https://www.magyarkurir.hu/hirek/az-eletvedo-forum-allasfoglalasa-muvi-meddove-tetelrol> (2021.09.27.).

¹⁶ Lásd: *A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 2006. június 7-i nyilatkozata a művi meddővé tételről*, in *Új Ember* (2006. jún. 18.) 4.

más hasonló szempont sem lehet indoka.¹⁷ Mindez mutatja, hogy az önrendelkezési jog az említettek szerint nem terjed ki a sterilizációra.

Az utód létrejöttének megakadályozását célzó sterilizáció a jogosultság hiánya miatt erkölcsileg helytelen, a természet törvény is tiltja, ezért jogilag sem igazolható.¹⁸ A *Katolikus Egyház Katekizmusa* szerint: „A szigorúan gyógyító jellegű orvosi javallaton kívüli, közvetlenül szándékolt amputáció, csonkítás vagy sterilizáció ártatlan embereken ellenkezik az erkölcsi törvénnyel.”¹⁹ „A születésszabályozás a felelős atyaság és anyaság része. A házastársak szándékának helyessége nem igazolja erkölcsileg elfogadhatatlan eszközök használatát (például a közvetlen sterilizációt vagy a fogamzásgátlást).”²⁰ Ez vonatkozik az időleges sterilizációra is, mind férfi, mind nő esetében.²¹ A sterilizáció tilalma ennek megfelelően nem sérti, nem korlátozza (fogalmilag nem sértheti, nem korlátozhatja) az önrendelkezési jogot: az említettek szerint a sterilizációhoz nincsen jog. Az önrendelkezési jog fogalmilag nem terjed és nem terjedhet ki arra, hogy az ember akár közvetlenül, akár valaki más (adott esetben orvos) beavatkozásával ártson magának.²²

A fentiek alapján megállapítható, hogy a sterilizáció nem lehet a családtervezés eszköze. Az államnak korlátozó szabályokkal és más ellensúlyokkal, tiltásokkal – a lehető legnagyobb hatékonysággal – fel kell lépnie az önártással szemben. Az állam alkotmányos kötelessége az élet és az emberi méltóság, valamint a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészség, illetoleg a gyermekek, az ifjúság és a család megfelelő védelme.²³

¹⁷ Lásd pl.: PIUS XI, Enc. *Casti connubii* (1930. dec. 31.) III. 2. e), in AAS (1930) 565; *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (Budapest, Szent István Társulat, 2002; a továbbiakban: KEK) 2297. pont.

¹⁸ Lásd pl.: SUPREMA SACRA CONGREGATIO S. OFFICII, *Decretum de „educatione sexuali” et de „eugenica”* (1931. márc. 21.), in AAS (1931) 118–119; XII. PIUSZ, *Beszéd az Olasz Szülészeti Katolikus Szövetsége Kongresszusán* (1951. okt. 29.), in AAS (1951) 843–844; Uő, *Beszéd a Nemzetközi Orvosgenetikai Kongresszuson* (1953. szept. 7.), in AAS (1953) 606; Uő, *Beszéd a Nemzetközi Haematológiai Társaság VII. Nemzetközi Kongresszusán* (1958. szept. 12.), in AAS (1958) 734–737.

¹⁹ Lásd: KEK 2297. pont.

²⁰ KEK 2399. pont.

²¹ Lásd: SUPREMA SACRA CONGREGATIO S. OFFICII, *Decretum* (1940. febr. 21. [24.]), in AAS (1940) 73; PAULUS VI, Enc. *Humanae vitae* (1968. júl. 25.) 14, in AAS (1968) 490–491; „*Amit Isten egybekötött*” (Budapest, Szent István Társulat, 1986) 79–96, II. 8. pont; SACRA CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Responsa ad quaesita Conferentiae Episcopalis Americae Septentrionalis circa sterilizationem in nosocomiis catholicis* (1975. márc. 13.), in AAS (1976) 738–739.

²² Vö. pl. HÁMORI Antal, *Az emberi méltóság etikai és jogi aspektusa*, in *Teológia* (2007) 3–4/132–136.

²³ Lásd pl.: HÁMORI Antal, *A család(ok) és a magzati élet védelme a mai magyar jogban demográfiai helyzetképpel*, in *Iustum Aequum Salutare* (2016) 4/91–151.

JOGALKOTÁSI DILEMMÁK

Arra a kérdésre, hogy az országgyűlési képviselő szavazhat-e „igen”-nel a családtervezési célú művi meddővé tétel állami szabályozásának azon módosításáról szóló törvényjavaslatról, amely szerint a szabályozáshoz képest korhatárhoz, illetve magasabb korhatárhoz van kötve e beavatkozásban való részvétel lehetősége, az alábbiakban foglaltaknak megfelelően a válasz igenlő.

Ha az országgyűlési képviselői szavazat a családtervezési célú művi meddővé tétel szabályozásának szigorítására vonatkozik, mert *a szükséges politikai akarat hiánya miatt nem lehetséges teljesen hatályon kívül helyezni azt* (adott alkotmánybíróági határozat esetén az alaptörvényt is módosítva), a képviselő – akinek *a szabályozással ellentétes személyes véleménye köztudomású* („mindenki előtt világosan ismert”) – leadhatja szavazatát a szigorító törvényjavaslatra, mivel csökkenteni akarja a meglévő rendelkezések negatív hatásait. Így nem egy jogtalan szabályozás megalkotásához nyújt segítséget, hanem a rosszat kívánja visszaszorítani (megteszi a törvényes és kötelező kísérletet a rossz megfékezésére).²⁴

Ha az országgyűlési képviselő a szóban forgó, családtervezési célú művi meddővé tétel szabályozásának módosításáról szóló törvényjavaslattal kapcsolatos esetben – az említett együttes feltételek mellett – nem szavaz „igen”-nel, akkor a rosszat egyáltalán nem szorítja vissza, magatartásával a rosszabb szabályozás megmaradását támogatja.

Szent II. János Pál pápa *Evangelium vitae* kezdetű enciklikájában a következő tanítást fogalmazta meg:

Ha tehát egy törvény természete szerint igazságtalan – pl. az abortuszt vagy az eutanáziát engedélyezi –, soha nem szabad alkalmazkodni hozzá, és nem szabad »részét venni egy ilyen törvényt támogató kampányban, sem részavazni.«²⁵ Sajátos lelkiismereti problémát okozhat egy olyan eset, amikor egy parlamenti szavazat a törvény szigorítására vo-

²⁴ Lásd: II. JÁNOS PÁL, *Evangelium vitae. Az élet evangéliuma kezdetű enciklika az emberi élet sérthetetlenségéről* (1995. márc. 25.) (Pápai Megnyilatkozások XXVI) (ford. Diós István; Budapest, Szent István Társulat, 1995) 73. pont. Nem ez az eset forgott fenn a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény, valamint a módosításáról szóló 2000. évi LXXXVII. törvény elfogadásakor; az előbbi esetben, ha a törvényjavaslat („A” és „B” változat) nem kapta volna meg a többségi támogatást, akkor a magyar állami szabályozás nem ismerte volna az abortusz-„jogot”; az utóbbi esetben, ha a képviselők többsége nem szavazta volna meg a törvényjavaslatot, a „súlyos válsághelyzet” elnevezésű indikáció kikerült volna az alkalmazás köréből [lásd: akkori Alkotmány 24. § (1)–(2) bek.; 64/1991. (XII. 17.) AB határozat; 48/1998. (XI. 23.) AB határozat]. A Magyar Katolikus Püspöki Karnak a magzati élet védelméről szóló 1992. dec. 21-i pásztorlevele szerint e „törvény nem »a magzati élet védelméről«, hanem a »magzati élet pusztításáról« szól”.

²⁵ SACRA CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Declaratio de abortu procurato* (1974. nov. 18.) 22. pont, in AAS (1974) 744.

natkozik, pl. amikor szűkíteni akarják az engedélyezett abortuszok számát egy érvényben lévő vagy választási lehetőségként fölkinált lazább törvénnyel szemben. Az ilyen esetek nem ritkák. Megfigyelhető ugyanis, hogy miközben a világ egyes részein folytatják a kampányokat az abortusznak kedvező törvények bevezetéséért, és ezt nem ritkán hatalmas nemzetközi szervezetek támogatják, más nemzeteknél viszont – főleg azoknál, melyek már keservesen tapasztalják az ilyen engedékeny törvényhozás következményeit – az újragondolás jelei mutatkoznak. A fenti esetben, amikor nem lehetséges teljesen megakadályozni vagy eltörölni egy abortusz-törvényt, egy parlamenti képviselő, akinek abortuszellenes személyes véleménye mindenki előtt világosan ismert, leadhatja szavazatát egy olyan törvényjavaslatra, mely *csökkenteni akarja a hatályos törvény kárait* és a negatív hatásokat a kultúra és a közkerécsök területén. Így ugyanis nem egy jogtalan törvényhez nyújt meg nem engedett együttműködést, hanem megteszi a törvényes és kötelező kísérletet a rosszóság megfékezésére.²⁶

Véleményem szerint a Szentatya idézett hiteles tanítóhivatali megnyilatkozása a családtervezési célú művi meddővé tétel vonatkozásában is értelem-szerűen irányadó. A fentiekben foglaltaknak megfelelő jogalkotói megoldás technikailag például többváltozatos törvényjavaslat, illetve többváltozatos módosító indítvány formájában – nagyon gondos, felelősségteljes eljárás mellett (az indokolásban is megjelenítve és a tömegtájékoztató eszközök útján közzétéve az előzőekben említetteket) – kivitelezhető.

Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása kapcsán tehetette meg a törvényhozó, hogy az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.) módosításával nagyon jelentősen visszaszorította a családtervezési célú művi meddővé tételt. Az Eütv. 187. § (1) bekezdés a) és b) pontja szerinti személy²⁷ kérelmére 40. életévét betöltött vagy három vér szerinti gyermekkel rendelkező személynél végezhető el.²⁸ Az alapvető jogok biztosa nem fordult az Alkotmánybírósághoz.²⁹ A sterilizáció Magyarországon ennyiben nem csak gyógyító jellegű orvosi javallatra megengedett, s így a téma e tekintetben is aktuális.

²⁶ II. JÁNOS PÁL, *Evangelium vitae* 73. pont.

²⁷ Az Eütv. 187. § (1) bekezdés a) és b) pontja szerinti személy: tizennyolcadik életévét betöltött cselekvőképes és tizennyolcadik életévét betöltött, cselekvőképességében bármely ügycsoportban részlegesen korlátozott személy.

²⁸ Lásd: Eütv. 187. § (1a) bek.; részletesen: Eütv. 187–187/B. §; 2013. évi CCLII. tv. 8. § (16)–(19) bek., (21) bek. d)–h) pont, (22) bek. a)–c) pont; vö. 43/2005. (XI. 14.) AB határozat; Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása (2013. márc. 25.) 19. cikk (2) bek.

²⁹ Lásd (az indokokkal): ajbh.hu/-/az-alapveto-jogok-biztosa-a-muvi-meddove-tetelre-vonatkozoz-szabalyokrol (2021.09.28.).

◆◆◆ VERES SZABOLCS

Katolikus ifjúsági egyesületek Kárpátalján 1919–1944 között

A katolikus ifjúsági egyesületek bemutatása a két világháború között eltelt időszakban több szempontból is nehézségekre ütközik. E témakört mélyebben vizsgálva nagyobb betekintést kaphatunk a kor társadalmába. Ugyanakkor komoly problémát jelent, hogy nagyon kevés levéltári forrás áll rendelkezésünkre, és a vonatkozó egyházi feljegyzések is rendkívül hiányosak. A magyar szakirodalom a magyarországi egyházi ifjúsági szervezetek történetének feldolgozására koncentrálna a múlt század húszas–harmincas éveire vonatkozásában, a cseh (szlovák) tudományosság számára a kárpátaljai (Podkarpatská Rus) katolikus egyház szervezeteivel kapcsolatos témakör pedig szinte nem is létezik. Egyedüli forrásként az esetleg még élő tagok beszámolóit lehetnek segítségünkre, vagy olyan kivételes esetek, mint a Katolikus Ifjúsági Egylet vagy a Szívgyárdé, amikor véletlenül kerülnek elő értékes iratanyagok.

KÁRPÁTALJA CSEHSZLOVÁKIA KÖTELÉKÉBEN

Az I. világháborút lezáró békeszerződések után, 1919. szeptember 10-én a Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt szerződés értelmében a mai Kárpátalja – nagyjából a történelmi Ung, Bereg, Ugocsa vármegyék és Máramaros vármegye nagyobb része – Podkarpatská Rus néven a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került.¹ Az itt élőknek rövid idő leforgása alatt azzal kellett szembenézniük, hogy egy újonnan alakult állam, Csehszlovákia állampolgárai lettek, nemzetiségi és vallási hovatartozásuktól függetlenül.

Kárpátaljának a csehszlovák államhoz csatolása után a magyar ajkú katolikus népesség nagyon nehéz helyzetbe került. Elveszítette jelentős búcsújáró helyeit, hiszen azok az új határokon túl voltak. Az egyik legfontosabb

¹ FEDINEC Csilla, *A kárpátaljai magyarság történelmi kronológiája 1918–1944* (Galánta – Dunaszerdahely, Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2002) 55.

ezek közül Máriapócs, amely Magyarország trianoni határain belül maradt. Az itt élők helyzetét azonban nemcsak a határmódosítások és a hirtelen lezajlott impériumváltás nehezítette, hanem a kormánykörök, az ideiglenesen kirendelt cseh hivatalnokok, a sajtó és a Csehszlovák Nemzeti Demokrácia (Československá Národní Demokracie) nevű párt is kifejezetten ellenségesen viszonyultak a katolicizmushoz.² A katolikus egyházban a megszállt magyarországi területeken Prága a magyarság védelmezőjét látta, Kárpátalján a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye esetében pedig az egyházi uniót a magyar uralom maradványának tekintette.³ A csehszlovák hatalom, hogy minél jobban megszilárdítsa hatalmát Kárpátalján, a „divide et impera” elvét alkalmazta. Az új vezetés ellenszenva a katolikus egyházzal kapcsolatban és a kárpátaljai cseh politika igen nagy támaszra talált a pravoszlávok tömegében is.⁴

KATOLIKUS MOZGALMAK KEZDETE PODKARPATSKÁ RUSBAN

Az I. világháború befejezését követő bonyolult politikai helyzetben, hogy Közép-Európát megóvják a kommunista mozgalmaktól,⁵ valamint megakadályozzák a pravoszlávia térnyerését és a katolikus hívek elvesztését, a Vatikán a térség katolikus közösségeinek kiemelt támogatása és megerősítése mellett foglalt állást. A Pápai Missziós Művek, melynek működése átfogta az egész egyházat (1920-ban 130 országban volt jelen), segítséget nyújtott a közép- és kelet-európai területek számára.

A Hitterjesztés Ügye Társaságot (latinul: Pontificium Opus a Propagatione Fidei, a Kárpátaljához kapcsolódó forrásokban gyakran a Hitterjesztés Ügye Társaság néven szerepel) Pauline Jaricot Lyonban alapította 1822-ben. Tagjai naponta imádkoztak a misszióért, hetente pedig missziós célokra adományokat gyűjtöttek (magyarországi központjuk Budapesten, a VII. kerületben, a Damjanich utca 70-ben volt).⁶ 1922-ben, alapításának 100. évfordulóján újraszervezték a társaságot. A Vatikán Csehszlovákiában is megalapította a szervezetet, négy nemzeti központtal (cseh, szlovák, német és ruszin). Ilniczky Sándor (1889–1947) kanonokot nevezték ki a Hitterjesztés Ügye Társaság kárpátaljai vezetőjének.⁷ A társaság fő célja a keresztény élet

² CYWIŃSKI, Bohdan, *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Közép-Kelet-Európában I* (Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 1999) 162–163.

³ DARAS GÁBOR, *A rutén kérdés tegnap és ma* (Budapest, Magyar Nemzeti Szövetség, 1938) 51.

⁴ ORTUTAY TIVADAR, *Cseh világ a Kárpátokban* (Ungvár, Kapisztrán nyomda, 1941) 100.

⁵ BENVIN, Sebastian, *Az egyház egyik legnagyobb segítség-szervezete*, in *Új Ember* (2008. jún. 15.) 7.

⁶ MIHALOVICS ZSIGMOND, *A világi apostolkodás kézikönyve* (Budapest, Szent István Társulat, 1942) 274.

⁷ BOTLIK JÓZSEF, *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az Ungvári uniótól napja-*

szeretetére való nevelés volt, amivel összhangban volt egy másik cél is, az ifjúság megszólítása. Lapjukat, a *Missziós Közlönyt* (*Миссийный Висник*) Ungváron nyomtatták, kéthavonta, 2500 példányban jelent meg. 1935-re a minden második hónapban megjelenő lap példányszáma már elérte a 6000-et. A lapot maga Illiczky szerkesztette.

Már itt jól tetten érhető a Vatikán és a helyi, kárpátaljai katolikus vezetés azon szemléletváltása, hogy a világháborút megelőző évekhez képest a híveket már egyre fiatalabb korban szerette volna megszólítani. A mély vallásosság, a vallásos neveltetés és gondolkodás a „nagy birkózás” előtti időkben is fontos szerepet játszott. A háború utáni időszakban viszont gyökeresen megváltozott a helyzet, és a vallás a Magyarországtól elcsatolt területeken egyben politikai jelentőséget is kapott.

Az új korszak változásait és az ifjúság megszólítására helyezett mind nagyobb hangsúlyt jól érzékelteti XI. Piusz pápának a húszas évek elején kiadott *Ubi arcano Dei consilio* kezdetű enciklikája. Ebben megállapítja, hogy az ifjúság neveléséből kihagyták Istent, Krisztust. Ennek pedig egyenes következménye lett az oktatás szekularizálódása. Az iskolában burkoltan és nyíltan is támadták a vallást, a gyerekek pedig úgy kezdték gondolni, hogy vajmi kevés értéke lehet a helyes élet vonatkozásában annak, amiről szinte semmit, vagy csak becsmérlő szavakat hallanak.⁸ Jól mutatja mindez az egyháznak az első világháború utáni helyzetét Európában és a jövővel kapcsolatos nehézségeit. Miután Istent és törvényeit száműzték a tanulmányokból, nehéz volt elképzelni, hogyan is lehetne a fiatalságot a rossz kerülésére és a tisztesség, vallásos életre nevelni.

Honnan fognak a család és polgári társadalom számára jó erkölcsű, béke- és rendszerető és a közjóra alkalmas és hasznos emberek elegendő számban kikerülni? [...] miután a keresztény bölcsesség parancsait elvetették, a viszálykodások magvai mindenütt alkalmas talajba szóródtak, s végül felburjánoztak abban a szörnyű háborúban, amely nemhogy elcsigázta és ellankasztotta volna a népek és a társadalmi rétegek között a gyűlöletet, hanem ellenkezőleg, erőszakkal és vérrel erősebben táplálta.⁹

Ez indította arra a Vatikánt, hogy az ifjúság védelmét és megerősítését tekintse az adott korszak egyik legfontosabb feladatának. A Szentsek ezen álláspontja ösztönözte a katolikus ifjúsági szervezetek megalakulását az olyan nehéz helyzetbe került vidékeken is, mint Kárpátalja.

inkig (1646–1997) (Budapest, Hatodik Síp, 1997) 249.

⁸ Vö. Pius XI, Enc. *Ubi arcano Dei consilio* (1922. dec. 23.) nr. 30, https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19221223_ubi-arcano-dei-consilio.html (2021. 09. 01.), magyarul: http://www.ppek.hu/konyvek/XI_Pius_Ubi_arcano_Dei_consilio_kezdetu_enciklikaja_Krisztus_bekejerol_1.pdf (2021.10.18.) (Martin Aurél fordítása).

⁹ Uo. nr. 30–31.

KATOLIKUS IFJÚSÁGI MOZGALMAK

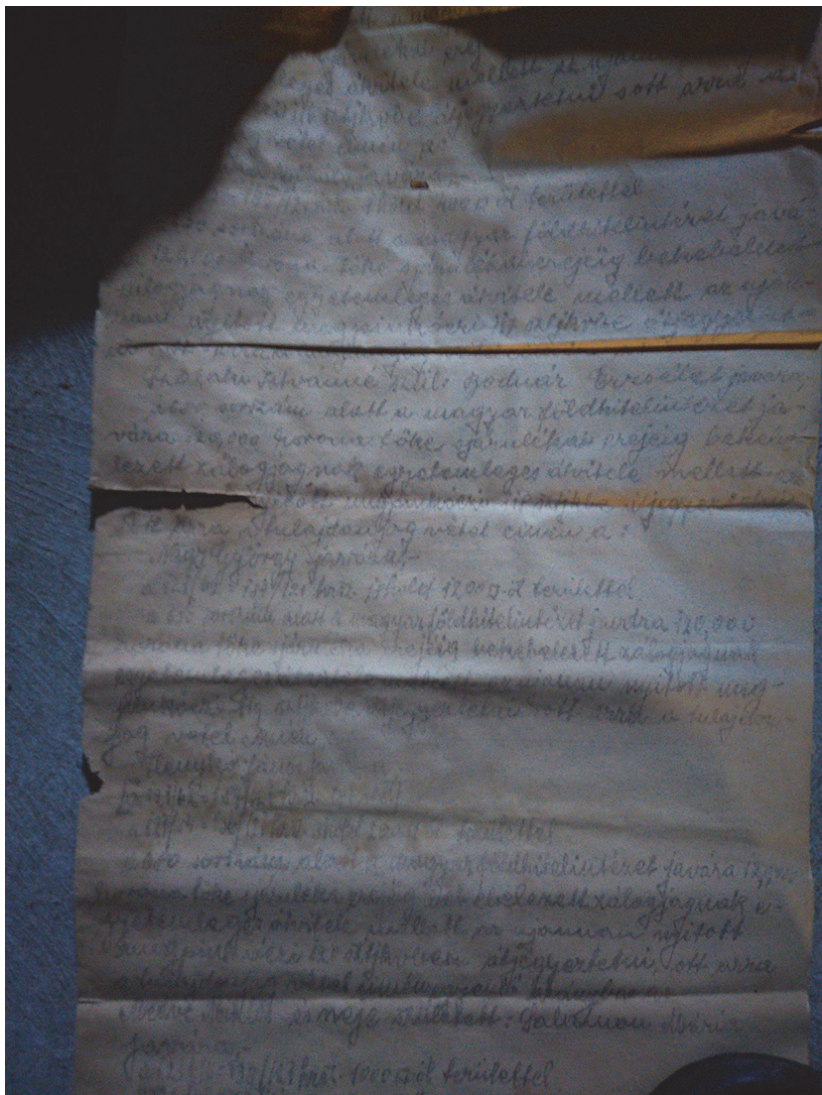
A katolikus ifjúsági szervezetek létrejöttében és működésében a két világháború közötti Kárpátalján fontos szerepet töltött be az Actio Catholica, azaz a Katolikus Akció nevű mozgalom is. A Katolikus Akció az egyház kiemelkedően fontos mozgalma volt az I. világháború és a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) közötti időszakban. XI. Piusz pápa szorgalmazására a világ számos országában hozták létre azzal a céllal, hogy a világi híveket jobban bevonják az egyház életébe. A szervezet országonként eltérő módon munkálkodott. A Szentszéknek egyetlen kikötése volt csupán, hogy mindenhol működjön együtt a püspökkel. A mozgalom főként a fiatalokat igyekezett megszólítani. Magyarországon 1932-ben jött létre,¹⁰ s innen terjedt át Szlovákia és Kárpátalja területére. Öt szakosztálya volt: a hitbuzgalmi és erkölcsi nevelési, a művelődési, a sajtó, a szociális és karitatív és a szervezési szakosztály.¹¹ Ezek közül Kárpátalján leginkább a hitbuzgalmi és a szociális, illetve karitatív szakosztály működött. A Katolikus Akció a két világháború közötti Kárpátalján nem működhetett volna a Hitterjesztés Ügye Társaság, valamint Ilniczky kanonok munkássága nélkül.

Az 1919–1939 között Kárpátalján megalakuló és működő katolikus ifjúsági egyesületek mind a római katolikus, mind a görögkatolikus fiatalságot igyekeztek megszólítani. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ez kezdetben kevés sikerrel járt, mivel a két katolikus egyház ugyan hasonlóan gondolkodott a fiatalokkal kapcsolatban, mégis megpróbáltak külön-külön ifjúsági szervezeteket létrehozni. Idővel mégis közös irányt vett a két egyháznak a fiatalok körében való „szervezkedés”. Az egyik legkorábban létrejött ifjúsági egyesület Kárpátalján a Szívgyárda nevű szervezet volt. Az egyesület Magyarországon alakult meg 1920-ban, és egészen 1948-ig működött. Kárpátalján csak később kezdte meg tevékenységét.

Az egyesületről kárpátaljai vonatkozású levéltári források nem állnak rendelkezésre. Csupán nemrég feltárt magániratokból és egyik tagjának elbeszéléseiből tudunk alaposabban eligazodni a Szívgyárda működésével kapcsolatban. Az egyesület a Jézus Szentséges Szívét tisztelő és Jézusért apostolkodni kívánó 6–14 éves fiúkat és lányokat gyűjtötte egybe (a Jézus Szíve Szövetség gyermek tagozata) Kárpátalján és Szlovákiában. Alapelve szerint a Jézus Szíve-tisztelet szeretetre tanít, és a legfőbb erényeket is kedvessé, vonzóvá teszi a gyermeklélek számára (kötelességteljesítés, áldozatkészség, alázatosság). Az egyesület céljai között szerepelt a valláserkölcsi és a hazafias nevelés

¹⁰ SERES Ferenc, *Mihalovics Zsigmond élete és művei* (Pilisszentlélek, Út, Igazság, Élet, 1993) 30.

¹¹ MIHALOVICS Zsigmond, *Az Actio Catholica szociális és karitatív munkája* (Budapest, Actio Catholica elnöksége, 1944) 6.

A SZÍVGÁRDA UNGVÁRI RÉSZLEGÉNEK KÉZÍROTT NAPLÓBEJEGYZÉSE
(Medve Margit tulajdona)

elmélyítése és a családi élet megszerettetése.¹² A gyermekapostolkodás első-sorban a családra irányult, az egyház így kívánt hatást gyakorolni a szülőkre, hogy ők is megéljék a keresztény hitet (rendszeres templomba járással, áldo-

¹² Szívgyárda ungvári részlegének kézírott naplóbejegyzése (Medve Margit tulajdona, 1947. aug. 9.)

zással, gyónással).¹³ Emellett pedig nem titkoltan a gyerekapostolkodástól várták azt is, hogy megállítja a skizmamozgalmat¹⁴ a magyar ajkú katolikus-ság körében. A Szívárdába kisebb avatási szertartás keretében a már elsőáldozó gyerekeket vették fel.¹⁵

Felépítését tekintve a Szívárda igyekezett minden iskolában tagokat toborozni. Erre gyakran a falusi gyerekek és szüleik között sokkal nagyobb visszhangra találtak, mint a városiak körében. A szívárdisták szakaszokba rendeződtek, melyek élén szakaszvezetők álltak. A szakaszok – általában 4–5 szakasz – alkották a gárdacsapatot, élén a csapatvezetővel. A csapatvezetők felnőttek voltak, katolikus tanítók, tanítónők vagy hitoktatók.¹⁶

A szívárdista gyermekeket az iskola utáni időben, hétfvégeken és szünidőben is foglalkoztatta az egylet. A kisebbek és a nagyobbak számára két- vagy háromhetente, de havonta legalább egy alkalommal rendszeres összejöveteleket tartottak, arra törekedve, hogy ezek légköre ne az iskolai viszonyokat idézze, hanem kedélyes, közvetlen, családias legyen. Ének, beszélgetés, játék közben került sor a gyakran egész napos lelkigyakorlatokra. Évente több ünnepséget (elsőáldozó bál, szüreti multság) és kirándulást is szerveztek, az egyház és a helyi kultúregyesületek támogatásával. Karácsonykor a gyerekek saját kezűleg készített ajándékokkal ajándékozták meg szüleiket, és olykor maguk is gyűjtést szerveztek a szegényebb gyerekek megsegítésére. Gyakran tartottak szülői értekezleteket, és évenként apák és anyák napját. Ungváron és Beregszászban gyermeknevelési előadásokat is szerveztek.¹⁷ A helyi egyesületek egészen 1943–44-ig működtek.

A Szívárda Kárpátalján igazán csak Ungváron és környékén, Beregszászban, Alsódomonyán és Nevickén működött jól. A nem magyar ajkú katolikus hívek körében nem tudott eredményeket elérni. A csapatvezetőket a csehszlovák hatóságok gyakran zaklatták otthonaiban és munkahelyükön is. Az ungvári egylet vezetőjét, Domonyi Reginát több alkalommal vitték be kihallgatásra az ungvári csendőrségre.¹⁸ A két világháború között Pásztor Ferenc beregszászi római katolikus plébános és pápai prelátus volt a Szívárda és az Actio Catholica legismertebb alakja.

¹³ *Szívárda. A Jézus Szívét tisztelő gyermekek szervezetének vezérkönyve* (Budapest, „A Szív” szerkesztősége, 1929³) 6.

¹⁴ A görögkatolikusok nagyszámú áttérése az ortodox hitre a 20. század első évtizedeiben. Bővebben lásd: MAYER Mária, *Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején*, in *Történelmi Szemle* (1971) 106–132.

¹⁵ Forrásközlő: Túri Márta, botfalvasi lakos, volt szívárdista (2012. ápr. 7.).

¹⁶ Forrásközlő: Túri Márta, botfalvasi lakos, volt szívárdista (2012. máj. 19.).

¹⁷ A Beregszászi Római Katolikus Egyház Kézirattára, Hirdetőkönyv, Pásztor Ferenc, 1939. jún. 11.

¹⁸ Forrásközlő: Túri Márta, botfalvasi lakos, egykori szívárdista (2012. febr. 17.)

Szlovákiában 1933-ban megalapították a Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület nevű egyházi szervezetet.¹⁹ Az egyesület a magyar állam és a katolikus egyház anyagi támogatásával működött. Eredményesen tevékenykedett az iskolákból kikerült magyar fiatalok körében, a magyar kultúra ápolását és a vallásos életre való nevelést célozva. Működésének jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 1936-ban 130 fiú és 40 leányegyesülete működött egész Szlovákia területén, melyek mintegy 12 000 tagot és majd 300 tanítót számláltak.²⁰

A magyarországi, a szlovákiai és a kárpátaljai egyesületek szoros kapcsolatot ápoltak egymással. Kiváltképp igaz ez az utóbbi kettőre, amelyek különböző egyházi ünnepek alkalmával gyakran vendégeskedtek egymásnál. 1935. június 18-án Komáromban a komáromi Katolikus Legényegylet jubileumi gyűlése országos ünnepé szélesedett, amelyen több mint hatezren vettek részt Csehszlovákiából és az anyaországból.²¹

A két világháború között eltelt majd húsz év során, amikor Kárpátalja Csehszlovákiához tartozott, nem a Szívgyárda volt az egyetlen katolikus ifjúsági szervezet. Különböző egyesületek, szervezetek színesítették és erősítették az egyházi életet Kárpátalja-szerte. Ilyen volt például a Rózsafüzér Társulat, az Oltáregylet és a Katolikus Legényegylet. Ezek az egyesületek már az idősebb korosztályt voltak hivatottak megszólítani (16 és 21 év közötti fiúk és lányok). Tevékenységük és működésük nagyban hasonlított egymásra. Megszervezték a Leányklubot, a Mária Kongregációt, a Szentlélek Szövetséget és a Szent Zita egyesületet. Az imént felsorolt egyesületek tagjai közé csak lányok tartozhattak. A leányegyesületek a lelki nevelésen kívül felkészítették a fiatal lányokat a házassági életre is. Megtanították őket varrni, hímezni, főzni, mindarra, amit a korban egy asszonytól elvártak. Érdekes megjegyezni, hogy a leányegyesületeknél a falusi és a városi tagok aránya egyenlő volt.

A leányegyesületek mellett legényegyletek és felnőtt férfi egyesületek is működtek. Ilyen volt például a Pásztor Ferenc segítségével megalakult és működtetett Credo Egyesület (Jézus Neve Társulat) Beregszászon.²² Minden ifjúsági egyesület szorosan együttműködött más kultúregyesületekkel is, mint például a Podkarpatszka Rusi Magyar Kultur Egylettel vagy a Dalos

¹⁹ Державний архів Закарпатської області (Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár), Фонд 21: Справа про організації академів на Підкарпатській Русі, Оп.3., Од. зб. 2553, 15 (1939).

²⁰ Державний архів Закарпатської області, Фонд 53: Установ католической молодежной організації, „Katolikus Ifjúsági Egylet” Оп. 1., Од. зб. 25 (1942).

²¹ Державний архів Закарпатської області, Фонд 21: Справа про організації академів на Підкарпатській Русі, Оп. 3., Од. зб. 2553, 15 (1939).

²² A Beregszászi Római Katolikus Egyház Kézirattára, Hirdetőkönyv, Pásztor Ferenc, 1941. jan. 12.

A RÓZSAFÜZÉR TÁRSULAT ZÁSZLÓJA
(a beregszászi római katolikus plébánia kiállítóterme)

Szövetséggel. Ezen együttműködések nagyon harmonikusnak bizonyultak, mivel tevékenységük kiegészítette egymást. Ez a nagyobb rendezvények alkalmával volt leginkább tetten érhető, mivel az ifjúsági egyleti tagokat mindig bevonták a bállok, tánchos esték és kulturális programok szervezésébe.

1939 közepére Kárpátalja egész területe visszakerült Magyarországhoz. A visszacsatolást követően Kárpátalján az egyházra is fontos szerep hárult az- zal kapcsolatban, hogy az „anyaországhoz visszatérőket” újra bekapcsolják a magyarországi kulturális és vallási életbe. Ekkoriban kevés állandó dolog volt az emberek életében, az egyik ilyen biztos pont az egyház lett.

A korábbi ifjúsági szervezetek működését felszámolták, fiatalok többsé- gét pedig egy teljesen új szervezetbe, az Országos Levente Mozgalomba tö- mörítették.²³

Ekkorra a korábban létrehozott egyházi ifjúsági szervezetek háttérbe szo- rultak, mégis voltak olyan személyiségek, akik folytatták az egyháznak a fi- atalokkal foglalkozó és szervezetekbe egységesítő hagyományát. 1940-ben Sztojka Sándor püspök (1890–1943) kezdeményezésére Ilnczyk Sándor ve- zetésével megalakult a Görögkatolikus Ifjúsági Szövetség a KALOT (Kato- likus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete) mintájára. A szerve- zethez mintegy nyolcezer 16 és 24 év közötti fiatal csatlakozott. A szervezet fő feladata az ifjúság Szent István-i szellemben történő nevelése volt.²⁴ A Görögkatolikus Ifjúsági Szövetség mellett a Szívgárda és az újonnan felállí- tott egyesületek keretében a Katolikus Akció is folytatta tevékenységét.

1941. november 28-án létrehozták a Katolikus Ifjúsági Egyletet, mely a budapesti KALOT helyi alapszervezete lett. Az egylet létrehozásának terve már 1937 táján felmerült.²⁵ Székhelye Kárpátalján Felsődomonya volt. A szervezet egyházi elnökének Homolya Pétert²⁶ választották.²⁷ Ő maradt az egyesület elnöke egészen 1944-ig, az egylet megszűnéséig.

A Katolikus Ifjúsági Egyesület hivatalos jelvénye a két arany búzakalász- sal körülvett kettős kereszt. Kerek pecsétje közepén az említett jelvény, kör- iratán az egyesület neve és székhelye szerepelt magyarul és szlovákul. Hiva- talos zászlója a vatikáni zászló színeiből állt.²⁸ A Katolikus Ifjúsági Egylet

²³ BOROS László, *A Leventemozgalmak és Kárpátalja 1938–1941*, in *Phd-konferencia 2013* (Debrecen, Balassi Intézet, 2013) 406.

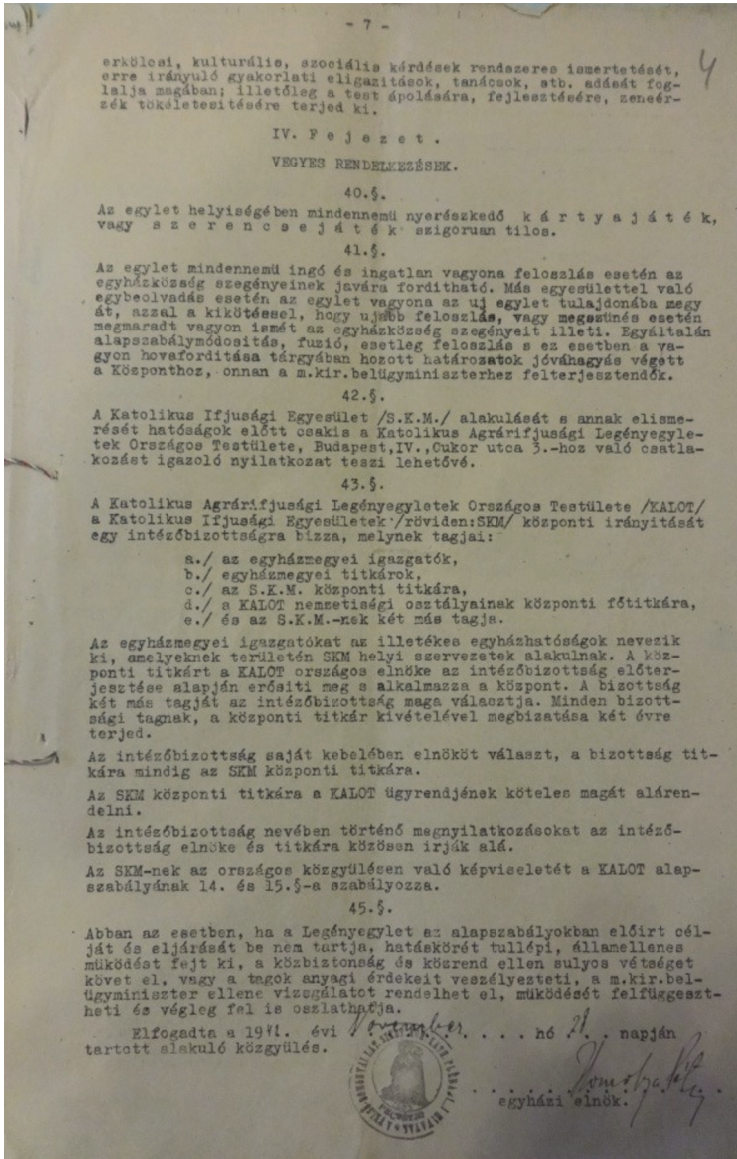
²⁴ *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra* (szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola; Bu- dapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010) 175.

²⁵ Державний архів Закарпатської області, Фонд 53: Установ католицької молодожної організації, „Katolikus Ifjúsági Egylet” Оп. 1., Од. зб. 25, A Katolikus Ifjúsági Egylet alapító okirata, 1941, 32. o. Az okirat megtalálható a felsődomonyai plébánián is.

²⁶ Homolya Péter 1903. dec. 23-án született az akkori Ung vármegyei Nyárádkelecsényben (ma Szlo- vákia, szlovákul: Kapušianske Kláčany). 1928-ban került át Felsődomonyára mint segédlelkész. A következő évben Munkácson szintén hasonló beosztást látott el. 1930-ban adminisztrátorként dolgozott Kőrösmezőn, 1938-ban Nagybereznán plébános lett. 1941-ben tért vissza Felsődomonyára, majd ugyanezen évtől püspöki tanácsos. A szovjetrendszer bevezetése után, 1947-ben letartóztat- ták, s 1956-ig Vorkután (ma Oroszország, Komi Köztársaság) raboskodott. Visszatérve a rabság- ból Beregszászon dolgozott főesperesként. Itt is halt meg 1981. nov. 22-én 78 évesen.

²⁷ Державний архів Закарпатської області, Фонд 53: Установ католицької молодожної організації, „Katolikus Ifjúsági Egylet” Оп. 1., Од. зб. 25 (1942).

²⁸ Uo.

A KATOLIKUS IFJÚSÁGI EGYESÜLET ALAPÍTÓ OKIRATÁNAK utolsó oldala, rajta HOMOLYA PÉTER aláírása

megalakításának célja a helyi magyar (és szlovák) ifjúság egyesítése, a helyi hagyományok és kultúra ápolása. Folytatni szerették volna az 1939-ben

megszűnt Podkarpatska Rusi Magyar Kultur Egylet tevékenységét.²⁹ Az egyház azonban a keresztyény életvitel, a valláserkölc és a családi értékek előtérbe állításával új alapokra szerette volna helyezni a magyar egyházi önszerveződést, így a magyar kultúra ápolása háttérbe szorult.

Az ifjúsági egylet hivatalosan két nyelven, magyarul és szlovákul működött, amit a szervezet alapszabályának 3. paragrafusában rögzített. Hivatalosan a szervezet neve Katolikus Ifjúsági Egylet, szlovákul Sdružanie katolíckoj mládeže volt.³⁰ A kétnyelvűség azzal magyarázható, hogy Budapest Kárpátalján nem akart éles, nemzetiségi határvonalat húzni, így mérsékelve a feszültséget a visszacsatolt területeken.

Az egylet célkitűzései között első helyen szerepelt a vallásos életre nevelés és a visszatérés a hagyományokhoz. Kezdetben nem volt egyszerű megfogalmazni, pontosan milyen irányban is fog majd tevékenykedni az egyesület. A vezetőség a szervezet céljait a következő pontokban fogalmazta meg:³¹

- A nőtlen katolikus földművesek és földmunkások valláserkölcse nevelése.
- A népies és szociális érzések ápolása és elmélyítése.
- A földművelő élethivatás és a család eszméjének ápolása.
- A szak- és általános műveltség fejlesztése és szolgálata.
- A „nemes” szórakozásról való gondoskodás.

Ezek alapján jól látható, hogy az egylet az átlagember életét igyekezett könnyebbé tenni. A szervezet nagyon gyakorlatiasan működött. A vallási élet ápolása és a valláserkölcse való nevelés céljából legalább kéthavonta előadásokat szerveztek, melyeket helyi vagy Budapestről és az ország más szegleteiből hívott papok tartottak. Az elhangzott témák főleg a család témakörére koncentráálódtak, s arra, hogy a mindennapi élet során hogyan lehet valaki mélyen vallásos és élhet Istennek tetsző életet. Az egylet több kárpátaljai falu bevonásával sokszor rendezett közös lelkigyakorlatokat is. Fontosnak tartotta az öntudatos élethivatást, a hazaszeretet, a népi kultúra és a népszokások iránti elkötelezettséget. A magyar kultúra védelme és ápolása mellett egyúttal a helyi szlovákság kulturális életének gondozását is szem előtt tartotta.

²⁹ Державний архів Закарпатської області, Фонд 21: Переписка з окружними урядами про затвердження статуту Угорської культурно освітньої спілки на Підкарпатській Русі, Оп. 3., Од. зб. 3498 (1944).

³⁰ Державний архів Закарпатської області, Фонд 53: Установ католической молодежной організації, „Katolikus Ifjúsági Egylet” Оп. 1., Од. зб. 25 (1942).

³¹ Szívgyárda ungvári részlegének kézirott naplóbejegyzése (Medve Margit tulajdona, 1947. aug. 17.).

Az egylet működése szigorú elveket követett. Nem volt egyszerű a tagjává válni, sem annak maradni, mivel a tagokra nagyon szigorú szabályok vonatkoztak. Ha valaki tag lett, az egylet elvárta a megfelelő erkölcsös és vallásos viselkedést a mindennapi életben is. Részt kellett venni a közös programokban, s lehetőség szerint szervezni is azokat. Anyagilag is támogatni kellett az egylet működését legalább a havi vagy éves tagsági díjak befizetésével. Aki nem élt példamutató életet, s nem törekedett értékes lenni az egyesületen belül, az nagyon hamar kint találhatta magát.

A Katolikus Ifjúsági Egyesület a kezdeti nehézségek ellenére aktívan működött Kárpátalján 1944-ig. Folyamatosan bekapcsolódott a hasonló magyarországi ifjúsági szervezetek munkájába, amelyekkel az előadásoknak és zárandoklatoknak köszönhetően épített ki kapcsolatokat. Miután Kárpátalját ismét elcsatolták Magyarországtól, a szervezetnek már nem volt ereje az újjraalakuláshoz. Az egyesület működése még bővebb tanulmányozásra szorul, hogy megállapíthassuk, milyen szerepet is játszott a kárpátaljai magyar (és szlovák nemzetiségű) lakosság mindennapi életében. Összességében azonban elmondhatjuk, hogy a visszacsatolt Kárpátalján ez volt az egyik olyan meghatározó szervezet, amely megpróbálta összefogni az itt élő katolikus nevelésben részesült ifjúságot, ezáltal erősítve bennük a vallás, az erkölcsös élet iránti elköteleződést.

A katolikus ifjúsági egyesületekről eddig feltárt iratanyag mélyebb betekintést enged Kárpátalja két világháború közötti és a világháború alatti történelmének eddig ismeretlen területeire.

Az I. világháború után Kárpátalján az Actio Catholica, a Katolikus Akció támogatásával a katolikus egyház egyre inkább a fiatalság felé fordította figyelmét. Az 1919–1939 között Kárpátalján megalakuló és működő katolikus ifjúsági egyesületek mind a római katolikus, mind a görögkatolikus fiatalságot igyekeztek megszólítani, aminek eredménye a különböző ifjúsági szervezetek megalakulása lett. A megszülető egyletek a valláserkölcsi és hazafias nevelés elmélyítése, a családi élet megszerettetése mellett törekedtek a mindennapi élettel kapcsolatos dolgok – olvasás, írás, számolás, varrás, hímzés – tanítására is. A katolikus ifjúsági egyletek működése a fiatalság minden korosztályát lefedte. A Szívgyárda egyesület a legfiatalabb korosztályt, a 6–14 év közötti gyerekeket fogta össze. Ezenkívül léteztek külön fiú- és lányegyesületek, mint a Szent Zita lányegylet vagy a Credo fiúegylet. Ezek az idősebb korosztályt, a 16–21 év közötti fiatalokat kívánták megszólítani. A katolikus ifjúsági egyesületek működése a magyar (szlovák, ruszin) közösségekre pozitív hatással volt. A vallásos élményen kívül az egyesületek jelentős kohéziós erőt jelentettek a gyerekek és fiatalok körében.

◆◆◆ KLESTENITZ TIBOR

Az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus politikai vonatkozásai és a magyar nyilvánosság*

Az Eucharisztikus Világkongresszusok hitéleti jellegüknél fogva mindig is távol álltak a politikától. 1938-ban azonban a magyar közvéleménynek az eseményről alkotott képét politikai tényezők is befolyásolták, amit elsősorban a korszak rendkívüli kül- és belpolitikai feszültségei magyaráznak.¹ Az egyházellenes nézeteket képviselő totalitárius ideológiák folyamatos erősödésének hatásai Magyarországon is kézzelfoghatóak voltak, ezért nem meglepő, hogy 1938 januárjában, a kongresszust felvezető nemzetközi sajtótájékoztatón a szervezőbizottság nevében a jezsuita Bangha Béla kijelentette: „Természetesen az eucharisztikus kongresszus méltóságát teljesen állást fog foglalni a harcos istentelenség és vallásüldözés ellen.”²

Jelen tanulmányban azt vizsgálom meg, hogy a kortárs katolikus, liberális, konzervatív, szociáldemokrata orgánumok, valamint a protestáns és a zsidó felekezeti sajtó milyen összefüggésekbe helyezve mutatta be a kongresszus politikai hatásait.

SAJTÓVITÁK A NÉMET KATOLIKUSOK SORSA KAPCSÁN

A nemzetiszocializmus 1938 januárjában félreérthetetlen jelét adta a világkongresszussal szembeni ellenérzéseinek, hiszen a hitleri Németország kor-

* Jelen tanulmány a „Der Eucharistische Weltkongress im Spiegel der ungarischen Presse” című előadás írásos változata, amely a Pázmáneum és a Bécsi Magyar Történeti Intézet által szervezett, „Eucharistischer Weltkongress in Budapest vor dem Zweiten Weltkrieg” című konferencián hangzott el Bécsben, 2021. szept. 4-én.

¹ Az 1938-as kongresszus történetéről átfogóan lásd: „Vándorlásunk társa lett”. *Az 1938. évi Eucharisztikus Világkongresszus Budapesten* (szerk. Hegedűs András; Budapest – Esztergom, Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága – Keresztény Múzeum, 2020); GERGELY Jenő, *Eucharisztikus világkongresszus Budapesten / 1938* (Budapest, Kossuth, 1988).

² *Az Eucharisztikus Kongresszus a harcos istentelenség és a vallásüldözés ellen*, in *Esti Kurír* (1938. jan. 9.) 5.

mánya megtiltotta állampolgárai számára a részvételt, noha addigra már mintegy tizenötezer fő jelentkezett. A tiltás technikailag ekkor még „csupán” arra vonatkozott, hogy a Magyarországra utazó hívek legfeljebb tíz márka készpénzt vihetnek volna magukkal – a devizagazdálkodási szempontokkal magyarózott korlátozás azonban gyakorlatilag lehetetlenné tette a kiutazást.³ A hír jelentős felzúdulást váltott ki a magyar katolikus sajtóban, amelynek legjelentősebb napilapjai a Központi Sajtóvállalat által kiadott, a keresztény párt orgánumának számító *Nemzeti Újság*, illetve a népszerű hangvételű bulvárlap, az *Új Nemzedék* voltak.⁴ Egyes olvasók szolidaritási akció indításával szerették volna áthidalni a nehézségeket. Zaymus Gyula budapesti plébános az *Új Nemzedék* hasábjain ingyen szállást és ellátást ajánlott fel néhány német zarándoknak, remélve, hogy példája ragadós lesz.⁵ A felhívás talált is néhány követőt,⁶ de az önkéntesek lelkes felajánlásai természetesen nem segíthettek a probléma lényegén.

A magyar katolikus közvélemény politikai befolyásolása érdekében azonnal megindult a propaganda, hiszen a budapesti német követség révén Berlinben gyorsan értesültek arról, hogy a döntést a magyar katolikusok nagy felháborodással fogadták.⁷ Feltehetően német sugalmazásra született meg január végén a Láthatatlan Front nevű szerveződés német nyelvű röplapja. A titkos társaság a korabeli rendőrségi jelentés szerint a nemzetiszocialista frakciók párton felüli szervezeteként működött, és „Szálasiéknek ez a röpirat volt az első nyílt kiállása a német érdekek mellett”.⁸ A szöveg szerzője azt bizonygatta, hogy a magyar katolikusok többsége valójában megértéssel fogadta a német tiltást, mivel belátta, hogy a világtalálkozó voltaképpen a Harmadik Birodalom elleni tüntetésnek szánják. A berlini döntés ezért „a magyar nemzeti érzést és a német–magyar barátságot [...] a legkevésbé sem fogja érinteni”.⁹ A röplapot a teljes magyar nyilvánosság felzúdulással fogadta, a Láthatatlan Frontot pedig számos véleményformáló hazaárulással

³ *Nem tilalom, csak „segítség nem nyújtás” ... Hogy áll az Eucharisztikus Világtalálkozó német résztvevőinek ügye*, in *Új Nemzedék* (1938. jan. 27.) 10.

⁴ KLESTENITZ Tibor, *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon, 1896–1932* (Budapest, Complex, 2013).

⁵ *Az Új Nemzedék levelesládája*, in *Új Nemzedék* (1938. jan. 28.) 4.

⁶ *A példa vonz*, in *Új Nemzedék*, (1938. jan. 30.) 5; *Az Új Nemzedék leveles ládája*, in *Új Nemzedék* (1938. febr. 10.) 4.

⁷ HETÉNYI VARGA Károly, *Pásztor volt vagy béres? A Magyar Katolikus Egyház a Harmadik Birodalom árnyékában. Dokumentumok 1938–1941* (Budapest, Szent István Társulat, 2012) 40. A német követségi jelentés a *Nemzeti Újság* egyik cikkét idézte: *A német kormány a budapesti Eucharisztikus Világtalálkozó ellen*, in *Nemzeti Újság* (1938. jan. 24.) 7.

⁸ *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobb-oldali mozgalmakról, 1932–1943* (szerk. Kovács Tamás; Budapest, Gondolat, 2009) 56.

⁹ A röpirat teljes szövegét közli: HETÉNYI VARGA 41–42.

vádolta meg.¹⁰ A titkos szervezet aktivistái ezután újabb röpirattal jelentkeztek, amelyben – a *Nemzeti Újság* értékelése szerint – megpróbálkoztak „a német nemzeti szocialisták által már százmilliószor elhasznált és így nálunk csak üres patronként ható érvvel, hogy őket a »zsidó klerikális szövetség« támadja”.¹¹ A Láthatatlan Front tehát nem tudta a németek iránti rokonszenvre hangolni a katolikus véleményformálókat.

Néhány nappal később – az állítólagos magyar ősvallás népszerűsítésére törekvő – *Turáni Roham* című obskúrus folyóirat Bencsi Zoltán által írt vezércikke borzolta fel a kedélyeket. Bencsi nehezményezte Bangha korábbi kijelentését arról, hogy a világkongresszus kiáll a vallásüldözés ellen, majd azt próbálta bebizonyítani, hogy a náci Németországban kereszténysége miatt senki sem szenved el semmilyen hátrányt. Ezután „a magyar lélek békéjének” érdekében hivatkozva felszólította a kormányt, hogy tiltsa be a kongresszus megtartását. Követelését szociális alapon álló demagógiával is igyekezett alátámasztani: „A világ minden tájáról idecsődülő népség majd feleszi előlünk azt a kevés kenyeret is, ami van. Nem szegények, elesettek fognak jönni, hanem azok, akik odahaza kövérré híztak. Drága lesz az élelem, drága lesz a lakás. Mindez miért?” – írta.¹² A szélsőjobboldal egyébként a kongresszus lejáratását célzó demagóg álhíreket a „suttogó propaganda” útján is terjesztette. A fővárosi közgyűlés egyik keresztény párti tagja, Petrovác Gyula például szóvá tette, hogy a szöbeszéd szerint Mecser András nyilas politikus kijelentette: a kongresszuson „zsidók építik az oltárt, zsidó utazási irodák fogják idehozni a kongresszus vendégeit és végül még zsidók fognak majd szónokolni is a katolikus papok helyett”.¹³

A szélsőséges hangulatkeltésre a katolikus sajtó erőteljes választ adott. Bangha befolyásos folyóirata, a *Magyar Kultúra* például hosszú cikket szentelt a kérdés elemzésének, megállapítva:

A mi derék népvakitóink, Milotay *Új Magyarországtól* le az utolsó nyilas agitátorokig, természetesen ezentúl is tovább verklizik a maguk andalító dajkadalát, hogy Németországban vallásüldözés nincs, hogy ott pusztán a politizáló s a szószékkal „visszaélő” papokat rendszabályozzák meg. A valóság az, hogy a katolikusgyalázó Göbbelsek és egyházüldöző Rosenbergek újra kimutatták a foguk fehéret; azt, hogy félnek és reszketnek a vallásos érzület s a kereszténység minden újabb megerősödésétől.

¹⁰ *Látható aljasság*, in *Nemzeti Újság* (1938. jan. 30.) 7; *Példátlan denúnciació! A Láthatatlan Front német illetékes helyekhez címzett röpirata az Eucharisztikus Kongresszus ellen*, in *Új Nemzedék* (1938. jan. 30.) 3.

¹¹ *Gyáva mosakodás*, in *Nemzeti Újság* (1938. febr. 2.) 8.

¹² *Az Eucharisztikus Kongresszus betiltását követeli egy nyilas-pogány lap*, in *Magyarország* (1938. febr. 2.) 2.

¹³ *Jobboldali állítólagos magyarok támadásai az Eucharisztia ellen*, in *Magyarország* (1938. febr. 15.) 3.

A szerző kiemelte, hogy állami tiltás miatt csak az oroszok és a németek nem jöhetnek el Budapestre, majd kijelentette: „Ott Sztálin, itt Rosenberg: mindkettő egyenlőképpen a kereszténység esküdt ellensége. Igaz, hogy kifelelő mindkettő takarni, sőt tagadni próbálja a vallásellenességét.”¹⁴ A folyóirat kisvártatva arról is hírt adott, hogy egyes értesülések szerint a nyilasok a világkongresszusra időzítve nagyszabású „nacionalista és irredenta ízű tüntetést akarnak rendezni, hogy az ország és a külföld figyelmét felkeltsék magukra”. A szerző felszólította a kormányt, hogy akadályozza meg az akciót, hiszen az nemcsak a kongresszus sikerét veszélyeztetné, hanem a nemzeti érdekeket is.¹⁵ A hatóságok valóban résen voltak, hiszen a kongresszus teljes időtartamára általános gyűléstilalmat vezettek be.¹⁶

1938 márciusában a hitleri Németország megerősödésének sokkoló bizonyítékát jelentette az Anschluss, Ausztria megszállása, amely komoly félelmeket váltott ki Magyarországon: a közvélemény megnyugtatóására Horthy Miklós kormányzóknak – korábban példátlan módon – rádióbeszédet kellett mondania.¹⁷ A Harmadik Birodalom szomszédos országgá válása ráadásul tovább erősítette a nyilasok önbizalmát, akik 1938 májusában már nyíltan arról beszéltek, hogy a világkongresszus lezajlását még előzékenyen megvárják, ám közvetlenül utána kirobbantják forradalmukat, majd átveszik a hatalmat.¹⁸ Bár a beavatottak tisztában voltak vele, hogy mindez csak a valós erőviszonyokkal nem számoló vágyálom, és „a történelmi eseményekkel ismerős emberek előtt komikusan hatott a dátumra beállított forradalom hirdetése”, a közvéleményt mégis komolyan nyugtalanította az általánossá váló hit a szélsőjobb oldali hatalomátvétel veszélyének fennállásáról.¹⁹

A MAGYAR NYILVÁNOSSÁG ELVÁRÁSAI A VILÁGKONGRESSZUS ELŐTT

Túlzás nélkül elmondható tehát, hogy a magyar nyilvánosság feszült várakozással tekintett a kongresszus elé. A konzervatív írófejedelem, Herczeg Ferenc például arról írt a *Pesti Hírlap*ban, hogy a katolikus összejövételnek irányt kell mutatnia a válságos helyzetben vergődő emberiség számára.

¹⁴ *Tollheggyel*, in *Magyar Kultúra* (1938) 3/95.

¹⁵ *Tollheggyel*, in *Magyar Kultúra* (1938) 2/63.

¹⁶ *Gyűléstilalom május 22–29-ig*, in *Budapesti Hírlap* (1938. máj. 20.) 2.

¹⁷ TURBUCZ Dávid, *A Horthy-kultusz 1919–1944* (Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015) 167; KEREPESZKI Róbert, „A tépelődő gentleman.” *Daranyi Kálmán (1886–1939)* (Pécs – Budapest, Kronosz – Magyar Történelmi Társulat, 2014) 99–100.

¹⁸ Erről beszélt például parlamenti felszólalásában a legitimista Payr Hugó képviselő. *Országgyűlési Napló* (1938. máj. 24.) 159.

¹⁹ „1938 – Szálasié”, in *Újság* (1938. máj. 20.) 5.

Ha a valláserkölcsök tilalmakat, melyek a polgári életben minden becsületes embert köteleznek, érvényesíteni tudnák a nemzetközi életben, ha azt, ami a magánéletben hazugság és kétszínűség, megbélyegeznék a diplomáciában is, ha a rablás a nemzetközi életben is rablás maradna és nem hódítás, ha a tömeges mézszárlás gaztett volna és nem hőstett – akkor az emberiség ma nem élné a rettegés korát.

Örömmel nyugtázta, hogy a kongresszus az istenfélelem és a felebaráti szeretet fegyverét készül nekiszégezni a hitetlenségnek és a felebaráti gyűlöletnek.²⁰ A liberális bulvársajtó népszerű orgánuma, *Az Est* szintén az örök krisztusi igazságok felmutatását kérte a kongresszustól, amelyet a teljes magyarság nevében üdvözölt, kiemelve, hogy ez a nép „zivatáros történelme folyamán törhetetlen hűséggel és önfeláldozással állt világtörténelmi vártáján, a keresztény civilizáció védelmében, Kelet és Nyugat kapujában. Ez a keresztény civilizáció maga a civilizáció és eszményei, igazságai és ideáljai nélkül a barbárság éjszakájába merülne a világ.”²¹ A főleg a fővárosi zsidó polgárság által kedvelt liberális *Esti Kurír* külön cikkben ünnepelte Eugenio Pacelli bíboros-államtitkárt, pápai legátust, aki értelmezése szerint azzal az üzenettel érkezett, „nehogy megfogyatkozzunk a pogányok vad rohamától s nehogy elbukjunk a rosszakaratú hatalmasságok csapdáiban”.²² Az *Újság* szintén a legátus érkezésével kapcsolatban fogalmazta meg reményeit, azt várva, hogy „a pápa követének ajkáról zendüljön fel a szó, amely kint és bent bárányokat nevel a farkasokból és megakadályozza, hogy bárányok farkassokká változzanak”.²³

A konzervatív és a liberális véleményformálók tehát összességében azt remélték a katolicizmustól, hogy szellemi tekintélyét latba vetve, morális tanításának kifejtésén keresztül segítséget nyújt a szélsőjobboldali tendenciák megfékezéséhez. A liberális véleményformálók egyöntetű kiállása olyannyira látványos volt, hogy az a jobboldali politikusok egy részét kifakadásokra ösztönözte. Antal István igazságügyi államtitkár, a kormánypárt radikális, a néhai Gömbös Gyula politikájához kötődő tagja például egy beszédében nehezményezte, hogy egyfajta versenyfutás indult meg a különböző politikai erők között a katolikusok rokonszenvéért. Ebben szerinte a liberálisok voltak a legaktívabbak, akik most annak ellenére keresnek maguknak védelmet az egyház palástja mögött, hogy néhány évtizeddel korábban még „a legkíméletlenebb és legelkeseredettebb harcot vívták” ellene.²⁴ A nyilatkozat kap-

²⁰ HERCZEG Ferenc, *Világkongresszus*, in *Pesti Hírlap* (1938. máj. 22.) 1.

²¹ *Az egész világ*, in *Az Est* (1938. máj. 24.) 1.

²² HORVÁTH Béla, *A pápa követe Budapesten*, in *Esti Kurír* (1938. máj. 24.) 7.

²³ *A pápa követe Budapesten*, in *Újság* (1938. máj. 24.) 1.

²⁴ Antal István: *Ma a katolikus egyház palástja mögé menekül a liberalizmus és a szabadkőműves-ség*, in *Új Magyarország* (1938. máj. 24.) 7.

csán kisebb sajtópolémia is kibontakozott: a liberális *Újság* Antal álláspontjával egy olvasói levél közlésével szállt szembe, amely úgy vélte, hogy a hagyományos magyar liberalizmus valójában soha nem vonta kétségbe a katolicizmus érdemeit, a kereszténységtől pedig idegen az elzárkózás szelleme.²⁵ Antal mellett a Gömbös köréhez kötődő *Esti Újság* emelt szót, azt hangoztatva, hogy „mostanság a hajdan egyházellenes, liberális és egyéb baloldali radikális körök iparkodnak vastag tömjénfüsttel eltakarni valódi mivoltukat [...] a kiégett, kiélt liberalizmus eszköznek tekinti a tüntető kereszténységet”.²⁶

A szociáldemokrácia vezető orgánuma, a *Népszava* többnyire röviden és tárgyyszerűen számolt be a kongresszus előkészületeiről, de rendszeresen tudósított azokról a kellemetlenségekről is, amelyeket a főváros lakóinak a rendezvény következtében kellett elviselniük. Így például írt arról, hogy az angol kupagyőztes futballcsapat kénytelen volt lemondani előre egyeztetett budapesti vendégszereplését,²⁷ vagy hogy a Munkás TE sportolóinak a szabadban kellett megtartaniuk edzéseiket, miután a tornatermekben tömegszállításokat rendeztek be a zarándokok számára.²⁸ A *Népszava* ugyanakkor – hasonlóan a konzervatív és liberális sajtóhoz – előzetesen is nagy jelentőséget tulajdonított a kongresszusnak: emlékeztetett a Pacelli bíboros által korábban mondott, a fajelméletet éles hangon támadó beszédekre, és úgy vélte, hogy azok az erők, amelyek megtiltották állampolgáraik budapesti utazását, rosszul számoltak, hiszen lépésükkel csak még tovább növelték az esemény jelentőségét.²⁹

A protestánsok érezhető aggodalommal tekintettek a kongresszus elé. A két háború közötti korszakot élénk felekezeti versengés jellemezte, ami időnként éles közéleti vitákba torkollt. 1936 novemberében például a képviselőház evangélikus felekezeti elnöke egyházának zsinati ülésén arról panaszkodott, hogy a katolikusok „szinte a sötét középkorra emlékeztető inkvizíció eszközeivel” tevékenykednek, ami hatalmas sajtóvisszhangot keltő, hosszú hetekig gyűrűző, a miniszterelnök közbelépését igénylő közéleti botrányt robbantott ki.³⁰

A világgongresszus előtti feszültségeket jelzi, hogy a protestáns egyházak vezetői 1938 áprilisában közös nyilatkozatot adtak ki, miszerint „öntudatos református és evangélikus ember ezzel az ünnepléssel semmiféle lelki közösséget nem vállalhat, mert az oltári szentségről szóló római katolikus dog-

²⁵ *Hangok a jászberényi úrból. Írta egy régi katolikus*, in *Újság* (1938. máj. 26.) 1.

²⁶ *Kísérőzene a jászberényi kúrhöz*, in *Esti Újság* (1938. máj. 28.) 3.

²⁷ *A Preston North End*, in *Népszava* (1938. máj. 12.) 9.

²⁸ *Szabadtéri torna a Munkás TE-ben*, in *Népszava* (1938. máj. 13.) 10.

²⁹ *Pacelli bíboros államtitkár, a pápa legátusa Budapesten*, in *Népszava* (1938. máj. 24.) 12.

³⁰ KLESTENITZ Tibor, *Pajzs és kard. Bangha Béla élete és eszmeisége* (Budapest, Századvég, 2020) 354–356.

ma hitünk tanításával merőben ellenkezik”; viszont kívánatosnak ítélték, hogy „római katolikus testvéreink ünneplését részünkről semmiféle bántó hang meg ne zavarja”.³¹ Nagyon hasonló üzenetet fogalmazott meg Szabó Imre református esperes is a Budapesti Egyházmegye presbiteri értekezletén. Egyrészt méltatta a magyar állam és a főváros erőfeszítéseit, „hogy ez a kis nép méltóképpen fogadja a katolikusok összegyülekezését”, majd hangsúlyozta, hogy a protestáns egyházaknak is fel kell készíteniük híveiket a megfelelő magatartásra: a kongresszust „minden keresztyén ember respektussal nézheti, anélkül azonban, hogy bármit, egy szemernyit is feláldozhatna hitbéli, bibliai meggyőződéséből”.³²

A helyzet elemzésének a *Protestáns Szemle* hasábjain Patay Pál református lelkész szentelt egy tanulmányt. Reményét fejezte ki, hogy a világkongresszus valóban úgy fog lezajlani, ahogyan Bangha Béla egy rádióbeszédében még 1937 októberében ígérte, vagyis hogy a kongresszus nem kíván senkit sem sérteni, provokálni vagy téríteni. A távoli jövőt érintően egyfajta óvatos optimizmust képviselt: „Már nem messze vagyunk attól, hogy az úrvacsora lényege nagyobb közösségteremtő, összefogó hatalom legyen, mint az úrvacsoráról szóló külön hitvallások szétválasztó, külön közösséget teremtő ereje” – írta, és ennek alapján arra kérte hittestvéreit, hogy a világkongresszus iránt tartózkodjanak bármiféle sértő, kihívó, téríteni akaró magatartástól. Ugyanakkor a jelen vonatkozásában kételyeinek is hangot adott, utalva arra, hogy a Trienti Zsinat szerint az eucharisztikus körmenet célja demonstratív, propagatív és provokatív. Patay szerint a korábbi eucharisztikus világkongresszusokról és a velük kapcsolatos katolikus főpapi nyilatkozatokról a külföldi protestánsok sokszor kellemetlen emlékeket szereztek; ennek ellenére reményét fejezte ki, hogy a budapesti kongresszus kapcsán valóra válnak Bangha ígéretei. Ezt a fenyegető politikai körülmények miatt is kívánatosnak tartotta: „Nem a színtelenség, a minden mindegy elvtelenség és az érzélgős vagy romantikus szeretet alapján mondjuk mindezt, hanem erős igazságunk erős tudatában, keresztyén szeretetünk erejével, világosan látva a vallás- és egyházellenes ateista, pogány propaganda erejét és hatását.” Végül hangsúlyozta, hogy a szeretet parancsa a más vallású testvérek vallásos érzékenységének tiszteletben tartása, de hozzátette: a szeretet „azt is parancsolja: saját hitfeleink református öntudatát erősítsük, hogy a tömeghatás el ne kábítsa és el ne sodorja őket. Az eucharisztikus kongresszusok évében sokszorozódjék meg a ref[ormátus] keresztyén úrvacsorázók száma.”³³

³¹ *A magyarországi ref. és evang. egyház pásztoraihoz és gyülekezeteihez*, in *Sárospataki Református Lapok* (1938. ápr. 10.) 67.

³² *Szabó Imre esperes a református szemmel nézett eucharisztikus kongresszusról*, in *Pesti Napló* (1938. máj. 14.) 13.

³³ PATAY Pál, *Az eucharisztikus kongresszus és a reformátusok*, in *Protestáns Szemle* (1938) 1/49–56.

1938 májusa a magyar zsidóság számára igen feszült időszakot jelentett, hiszen ekkor zajlott le a jogfosztó első zsidótörvény parlamenti vitája és elfogadása, illetve kihirdetése, ami éppen a világtalálkozó zárónapján történt meg. A tervezett antiszemita jogfosztásról érkező hírek általános megütközést keltettek a Vatikánban, és Pacelli bíboros utazása előtt a budapesti nunciusnak írva komoly aggodalmát fejezte ki az események miatt.³⁴

A zsidóság legfontosabb hetilapja, az *Egyenlőség* a körülmények következtében elsősorban politikai szempontokból foglalkozott a világtalálkozóval. Már februárban elemezte a kérdést a Láthatatlan Front támadásai kapcsán, amelyeket egyértelműen a náci érdekek kiszolgálásaként ítélte el. „Ha a katolicizmus és a zsidóság közös fronton harcol, akkor talán mégis inkább itt van az igazság, mint a vallást, papokat gyalázó, idegen szellemű és idegen nyelvű ellentáborban...”³⁵ – fogalmazta meg álláspontját. A lap arról is hírt adott, hogy a Pesti Hitközség felajánlotta iskoláit a kongresszus vendégeinek befogadására,³⁶ májusban pedig örömmel üdvözölte a pápai legátus megérkezését. Külön méltatta, hogy Pacelli bíboros „a most elmúlt nehéz években teljes nyíltsággal foglalt állást a zsidóüldözés ellen. Azok a rendkívüli jelentőségű nyilatkozatok, melyek a Vatikán részéről a faji gyűlölködés és a zsidók degradálása ellen úgyszólván havonta történtek, a pápa és államtitkárjának legszemélyesebb kezdeményezéséből fakadtak.”³⁷

A VILÁGKONGRESSZUS TANULSÁGAINAK LEVONÁSA

A világtalálkozó lezajlása után a katolikus sajtó érezhető megkönnyebbüléssel, sőt diadallal értékelte az eseményeket. A szervezőbizottság tagja, Huszár Károly volt miniszterelnök például arról írt a *Magyar Kultúrában*, hogy a szervezők végtelen hálát éreznek a Mindenható iránt, aki a katasztrofális helyzetben is diadalra vitte az ügyet. A külföldi vendégek számára a magyar katolikusok hite valóságos revelációt jelentett: „Soha még ennyit nem írtak Budapestről és a magyar katolicizmusról. Divatba jöttünk, rajtunk függött egy hétig a Világegyház szeme. [...] mi imáinkkal és ájtatoskodásunkkal olyan szolgálatot tettünk a magyarságnak, amely évtizedek minden propagandamunkájánál többet ér, és amely millió és millió barátot szerzett igazságos ügyünknek anélkül, hogy egyetlenegy ellenséget szerzett volna.” Azt is

³⁴ CSÍKY Balázs, *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása* (szerk. Tóth Krisztina; Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, 2018) 383–384.

³⁵ „Ultramontánok és zsidók” ellen közösen támad a Láthatatlan Front, in *Egyenlőség* (1938. febr. 10.) 7.

³⁶ Tiltakozott a razziák ellen a Pesti Hitközség közgyűlése, in *Egyenlőség* (1938. jan. 20.) 13.

³⁷ Pacelli bíboros Budapesten, in *Egyenlőség* (1938. máj. 19.) 2.

nagy eredményként tartotta számon, hogy a kongresszus kapcsán a nem katolikus keresztény közösségek tagjai is meggyőződhetnek az egyház jó szándékairól. „Elég volt nekünk a saját hitünkkel és ügyünkkel foglalkozni, s azal, hogy semmiféle provokációra nem reagáltunk a felekezetekkel való viszonylatban éppúgy, mint külföldi relációban, a békességnek a biztosítóiává váltunk.”³⁸

Az Est interjút készített a szervezőbizottság egy másik tagjával, Mihalovics Zsigmond plébánossal, aki hasonló megkönnyebbültséggel nyilatkozott.

Most már bevallhatom őszintén, hogy áprilisban az volt a helyzet, hogy a kongresszus megbukik. A közép-európai helyzet feszültsége, a Magyarországon s külföldön terjesztett tendenciózus áhírek olyan félelmet és pánikot keltettek egész Európában, de különösen Hollandiában, Angliában és Franciaországban, hogy az első pillanatban a teljes részvétlenséggel kellett számolnunk [...] Ami pedig Amerikában folyt pánik- és rémhírterjesztésben, az egészen példa nélkül állt.

A magyar szervezők ezért elmondása szerint valóságos kommunikációs ellenoffenzívába kezdtek, amivel sokakat meg tudtak nyerni. A zarándokok a lehető legjobb benyomásokat szereztek Budapesten: „a külföldieket is a bensőséges áhítaton és a csodálatosan szép ünnepeken kívül a pontosan és hibátlanul működő organizáció fogta meg elsősorban. Állítom, hogy ez a tökéletesen működő szervezet minket is meglepett.” Mihalovics nagyra értékelte a fővárosi lakosság „bámulatos fegyelmeztségét”, és úgy látta, hogy a magyarságot egységbe kovácsolta a nemzeti ügyként kezelt kongresszus. Véleménye szerint az esemény sikere – az országimázsra gyakorolt jótékony hatása révén – hosszabb távon gyakorlati előnyökkel is járhat: „Azok a külföldiek, akik itt jártak, apostolai lesznek a fájdalmas magyar ügynek, és önkéntes szervezői a magyar idegenforgalomnak.”³⁹

A katolikus orgánumok a sajtó és a média munkájának fontosságára is rámutattak. A *Magyar Kultúra* például a kongresszusról forgatott filmeket elemezve megállapította, hogy szép és eredeti alkotások készültek. Azt viszont nehezményezte, hogy a tömeg alig jelenik meg a felvételeken, noha „ami a Kongresszust igazán fényessé és nagyszerűvé tette, s ami a filmszemlélőre is igazán felemelően hat, az elsősorban a félmillió imádkozó, lelkes, áldozó és éneklő tömeg volt”.⁴⁰ A *Nemzeti Újság* nagy örömmel írt arról, hogy a rádió segítségével az eredetileg remélténél sokkal több hallgatót értek el világszerre. Először úgy tudták ugyanis, hogy a két budapesti adón kívül tíz külföldi állomás fog közvetíteni az eseményekről, ám hamarosan kiderült, hogy ez a

³⁸ HUSZÁR Károly, *A kongresszus után*, in *Magyar Kultúra* (1938) 11/325–326.

³⁹ *Ezer és ezer külföldi zarándok küld dicséző levelet Mihalovits [sic!] kanonoknak, az Eucharisztikus Kongresszus rendezőjének*, in *Az Est* (1938. jún. 4.) 5.

⁴⁰ *Tollhegygel*, in *Magyar Kultúra* (1938) 11/254.

valóságban kétszáz tíz állomást jelent, hiszen a két amerikai rádiótudósító helyszíni közvetítését kétszáz állomás vette át az Újvilágban. A magyar rádió a lap szerint az intenzív terhelés ellenére szintén remek munkát végzett, a legátus érkezésétől elutazásáig összesen 26 közvetítést adott, volt olyan nap, amelyre öt élő kapcsolat jutott. A *Nemzeti Újság* szerint ezzel „ismét bebizonyosodott, hogy a helyes és ügyes nemzeti propagandának egyik leg-hathatósabb eszköze a rádió, ha irányítása megfelelő jó kezekben van”.⁴¹

Elégedettségre adott okot a Vatikán félhivatalos orgánusaként szolgáló *L'Osservatore Romano* álláspontja is. Ez kiemelte a teljes magyar sajtó példás magatartását, „élén a magyar katolikus sajtóval, amelynek fáradhatatlan buzgalma bámulatba ejtette a külföldről megjelent kétszáz kollégát”.⁴² A *Nemzeti Újság* kontrasztként idézte a szovjet sajtóban megjelenő egyetlen kommentárt, amely lényegében arra a sommás ítéletre korlátozódott, miszerint „ez a pópakongresszus a reakció bástyája lett”. A katolikus napilap ebben a megnyilvánulásban annak bizonyítékát látta, hogy a Szovjetunióknak fáj a kongresszus sikere az ott történt bolsevistaellenes manifesztációk miatt: „A kongresszusnak többek között ez volt legnagyobb célja, hogy a világ lelkiismeretét felhívja a szovjet rombolására.”⁴³

A katolikus sajtó arra is rámutatott, hogy a kongresszus igen kedvező hatással volt az országimázs formálására. Az *Új Nemzedék* például interjú készített egy Brazíliában szolgáló magyar lelkésszel, aki egy zarándokcsoport élén érkezett Budapestre, és – bizonyára némi túlzással – arról beszélt, hogy „Magyarország olyan propagandát kapott Brazíliában, amilyent semmiféle hatalom sem tudott volna megcsinálni. Az ottani katolikusok körében most egyedül a kis Csonkamagyarország a téma, amelyről mindent pontosan tudnak Szent Istvántól Trianonig.”⁴⁴

Egy katolikus politikus, Preszly Elemér, a ceglédi kerület országgyűlési képviselője a *Pesti Hírlap*ban megjelent írásában már arra is kísérletet tett, hogy a kongresszus sikerét politikai szempontból kihasználja, és a tömegrendezvényt jellemezve kimondatlanul is összehasonlítást tett a katolicizmus és a totalitárius ideológiák között: „Ez a tömeg nem parancsszóra jött össze. Ezt a tömeget nem erőszak, nem megfélemlítés hozta ide és tartotta össze,

⁴¹ *A magyar rádió rendkívüli munkateljesítménye az ünnepségek alatt*, in *Nemzeti Újság* (1938. jún. 1.) 2. A kongresszus fennmaradt hangzó emlékeiről lásd: „*Eritis mihi testes.*” *Az 1938-as budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus hangfelvételei* (szerk. Szabó Ferenc János; Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2021).

⁴² *A Vatikán félhivatalosan az Eucharisztikus Világkongresszusról*, in *Nemzeti Újság* (1938. jún. 16.) 12.

⁴³ *A szovjetországi sajtó a budapesti Eucharisztikus Világkongresszusról*, in *Nemzeti Újság* (1938. jún. 26.) 20.

⁴⁴ *Hatvannyolc brazíliai zarándokot hozott egy fiatal magyar pap az Eucharisztikus Kongresszusra*, in *Új Nemzedék* (1938. máj. 22.) 5.

egyedül a hit ereje, a vallásosság mélysége. E fölött a tömeg fölött nem diktátor uralkodott, hanem a Krisztus Király, a szelídség eszközeivel, a szeretet kötelékeivel.”⁴⁵

A politikai napisajtó az értékelés során természetesen szintén elsősorban a belpolitikai vonatkozásokra helyezett nagy súlyt. Herczeg Ferenc például a magyar néptömegek példás magatartására, az elmélyült vallásosság példáira hivatkozva úgy találta, hogy a világkongresszussal beigazolódott: „népünk tiszta és nemeslelkű, minden jóra hajlamos”, sőt, azt a felvetést is megkockáztatta, hogy a friss tapasztalatok nyomán sok, korábban aggodalmaskodó véleményformáló elfogadja majd a bevezetésre váró titkos választójogot. Indoklása szerint: „A világkongresszus vigasztaló bepillantást engedett a magyar néptömegek lelki életébe. Azok a százezrek, akik a felebaráti szeretet jegyében egyesültek, halálos lefözetést jelentenek a gyűlölet minden apostola számára.”⁴⁶ Hasonló értékelést adott az *Esti Kurír* is, amely azt sürgette, hogy a magyarság vigye magával a kongresszus tanulságait a mindennapokba, mert a nemzet csak az egyetemes emberi eszmék szolgálatában teljesítheti saját hivatását. „Hűnek maradni magunkhoz, nemzeti jellegünkhöz és ugyanakkor híven kitartani az egyetemes, a nyugati, az európai eszmények mellett – ezt a tanulságot írta bele az Eucharisztikus Kongresszus a magyar lelkekbe.”⁴⁷

A nemzeti hagyományok védelmének fontosságára mutatott rá a felsőház ülésén – az egyébként református felekezetű – Vay Arthur gróf is, aki a kongresszus kapcsán a kivételesnek tartott rossz példákra hívta fel a figyelmet. A gróf szerint ugyanis kiderült,

hogy vannak megtévedt, magukat magyaroknak nevező állampolgárok ebben az országban, akik éretlen, hazafiatlan és pogány eszméknek ülnek fel [...] A szokásos magyar köszönés helyett karjukat emelgetik, a rendes viselet vagy magyar viselet helyett papagájnak öltöznek fel, és a végén az országot végveszélybe akarják sodorni.

Ezért erélyes fellépésre sürgette a kormányt, kérve, elsősorban a könnyen megtéveszthető fiatalságot világosítsa fel, hogy „ne fogadja el a tévtanokat és azt a fráziszerű slágert, amelyet most újonnan bevetettek, hogy csakis az teszi Magyarországot boldoggá, ha a zsidót ütik, hanem legyen céljuk az alkotmányos, független, keresztény Magyarország”.⁴⁸

A szociáldemokrata véleményformálók elsősorban a kongresszus internacionalizmusában lelték kedvüket. A *Népszava* jól érezhető rokonszenvvel írt arról, hogy Budapest utcáin mennyire jól megfértek egymás mellett a külön-

⁴⁵ PRESZLY Elemér, *Ünnepek után!*, in *Pesti Hírlap* (1938. máj. 31.) 1.

⁴⁶ HERCZEG Ferenc, „*Harmónia és nyugalom*”, in *Pesti Hírlap* (1938. jún. 5.) 1.

⁴⁷ *Összefogni a jóakarati embereket*, in *Esti Kurír* (1938. máj. 28.) 9.

⁴⁸ *Felsőházi Napló* (1938. jún. 24.) 390.

böző nyelvű és nemzetiségű zarándokok. „A népek nem ellenségei egymásnak s legjobban szeretnék egymással egyetlen hatalmas, békés és szabad közösségben élni – ha lehetne...” A szerző dicsérte a kongresszus szónokait, amiért nagy teret szenteltek az időszzerű kérdéseknek, a béke, az igazságosság és a szociális gondolat ügyének, majd kijelentette: „Ezeknek a gondolatoknak most különös hangsúlyuk van, hiszen mostanság a világon sokfelé az erőszaknak emelnek oltárt és azokon az oltárokon a gyűlölet tüzei égnek...”⁴⁹

A protestánsok megkönnyebbüléssel fogadták a kongresszus lezárását, hiszen az előzetes félelmekre rációval az ünnepségek alatt katolikus részről nem találtak tételt. Ravasz László dunamelléki református püspök a Kálvin téri templomban mondott prédikációjában örömmel üdvözölte, hogy a kongresszuson felmerült a keresztény egység kérdése, hiszen „minél többen látják meg ebben a törekvésben a kereszténység egyetlen célját és feladatait, annál közelebb jutunk a célhoz”. Ennek megvalósulásáig viszont szerinte úgy találhatja meg Krisztust minden keresztény, „ha a maga vallásához minél teljesebben hű; az szolgálja leginkább az egység gondolatát, aki a legkülönb református, evangélikus, katolikus és így tovább”.⁵⁰ A protestánsok magatartását a katolikusok is értékelték: a képviselőházban a keresztény párti politikus, Újpest plébánosa, Csík József elismerésének adott hangot, amiért a többi keresztény felekezet nemzeti ügyként kezelte a kongresszust, és a lehetőségekhez mérten elősegítette a sikert.⁵¹

A protestáns nyilvánosságban ugyanakkor kritikusabb vélemények is megjelentek. Victor János budapesti református lelkész például egy beszédében úgy értékelt a világgongresszust, mint ami rámutatott a katolicizmus három jól ismert vonására: „1, Szereti a tömeget. Akkor van elemében, amikor tömegeket vezényelhet. 2, Az érzékekre szeret hatni. 3, Szeret uralkodni.”⁵² A világgongresszusról szerzett tapasztalatok ugyanakkor bizonyára hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar protestánsok egy évvel később életre hívtak egy új rendezvénysorozatot Országos Protestáns Napok néven (amelyet – 1944 kivételével – egészen 1950-ig évente megtartottak), hogy lehetőséget adjanak a gyülekezeti tagok számára protestáns hitük nyilvános megvallására. Az eredeti elképzelések szerint a rendezvény programján egyebek mellett látványos felvonulások és a Hősök terére tervezett tömegdemonstráció is szerepelt volna, ám a szervezők végül lemondtak ezekről, mivel a tö-

⁴⁹ *Néparadat*, in *Népszava* (1938. máj. 28.) 1.

⁵⁰ *Ravasz László püspök az Eucharisztikus Kongresszusról és a keresztény egységről*, in *Pesti Hírlap* (1938. jún. 14.) 4.

⁵¹ *Képviselőházi Napló* (1938. jún. 14.) 768.

⁵² *Az ORLE 1938. évi konferenciája*, in *Sárospataki Református Lapok* (1938. szept. 4.) 170.

megmegmozdulásokat nem tartották összeegyeztethetőnek a hagyományos protestáns puritanizmussal.⁵³

Az *Egyenlőség* kommentárja azt emelte ki, hogy a magyar zsidóság minden vallási megnyilvánulást nagyra értékelt. „A mai széttépett és vergődő világban csak a vallás ereje tudja megóvni az emberiséget az összeroppanástól. Csak a vallás, csak az Istenhit tudják megmenteni a társadalmat.” A katolikus kongresszus alkalmával ennek megfelelően a zsidó közösség is imádkozik Istenhez, „jöjjön el az az idő, amikor az Ő végtelen kegyelme fogja elárasztani ezt a földet és megszűnik minden baj, szenvedés, egyenlenség”.⁵⁴ A felekezeti sajtó arról is beszámolt, hogy a fővárosi izraelita iskolákban a kongresszus ideje alatt 650 magyar és lengyel zarándokot szállásoltak el.⁵⁵

A magyar nyilvánosság tehát a világkongresszust összességében nagy, belpolitikai szempontból is jelentős, pozitív hatásokkal járó nemzetközi sikerként értékelt. Ezt támasztja alá, hogy hivatalos megnyilatkozásaikban még a nyilas mozgalom vezetői is a legteljesebb tisztelet hangján szóltak az eseményről. Meskó Zoltán, az egységes nyilas párt létrehozója például alkalmi körlevelében kifejtette: elvtársai azt vallják, „hogy a megtisztult ember lelki kivetülése, társadalmi megvalósulása a nyilaskeresztes mozgalom: a magyar nemzeti szocializmus”. Meskó elismerte ugyan, hogy néhányan a „régii pogányok közül” ellentétet akartak szítani a mozgalom és az Eucharisztia hívei között, de ezt azzal próbálta magyarázni, hogy az illetők nem tudták: Krisztus az „erők forrása” a nyilasok számára is.⁵⁶

A magyar sajtó egyetlen tényezővel, a szomszédos államok hozzáállásával kapcsolatban fogalmazott meg komoly kritikát. A *Népszava* például arról számolt be, hogy Pozsony polgármestere nem minden kérelmező tisztviselőnek adta meg a szabadságot a kongresszus idejére, és a visszautasított beosztottak csaknem kizárólag magyarok voltak.⁵⁷ Június elején komoly felháborodást váltottak ki azok a hírek, amelyek szerint a román határőrség több hazatérő zarándokot rendkívül szigorú ellenőrzésnek vetett alá. A hatóságok elkobozták a kongresszusi emléktárgyakat, a Budapesten vásárolt ruhákat, de még a virágcsokrokat is, mert azok színösszeállításában irredenta utalásokat véltek felfedezni.⁵⁸ A sajtó érzéketlenséggel vádolta a román határőrsé-

⁵³ KLESTENITZ Tibor, *Az Országos Protestáns Napok, 1939–1950*, in *Egyháztörténeti Szemle* (2020) 4/35–37.

⁵⁴ *Az Eucharisztikus Kongresszus*, in *Egyenlőség* (1938. máj. 27.) 6.

⁵⁵ *650 eucharisztikus zarándok*, in *Egyenlőség* (1938. jún. 23.) 3.

⁵⁶ *A nyilas mozgalom vezetősége az eucharisztikus kongresszusról*, in *Magyarság* (1938. jún. 1.) 10.

⁵⁷ *Akik nem jöhettek el*, in *Népszava* (1938. máj. 29.) 4.

⁵⁸ *A román vámőrök az eucharisztikus kongresszusról hazatérőktől elkobozták az emléktárgyakat*, in *Pesti Hírlap* (1938. jún. 1.) 6.

get,⁵⁹ a képviselőházban pedig Rakovszky Tibor kisgazda képviselő tette szavá, „hogy akadt egy államhatalom, amely az eucharisztikus kongresszusról hazatérő testvéreinket a határon kikutatta, benyúltak zsebeikbe, megnézték minden cipőt”.⁶⁰ Hasonló tanulságok levonására volt alkalmas a *Magyarság* interjúja a kongresszus egyetlen izlandi résztvevőjével, Solveig Guomundsdottir 28 éves tanárnővel. Ő eredetileg egy negyvenfős norvég csoporttal utazott volna, de társai végül lemondták az utat, így egyedül volt kénytelen megtenni a hatalmas távolságot. Az interjúalany elmondta: „A mi északi államaink tele vannak a hírrel, hogy Magyarországon és Németországban olyan állapotok vannak, olyan zavarosak a viszonyok, hogy mindenkit lebeszélnek arról, hogy ideutazzon. Most látom, hogy mindez nem igaz.” Ehhez kommentárként a *Magyarság* újságírója a következőket tette hozzá: „A cseh propaganda, úgy látszik, jól dolgozik.”⁶¹

ÖSSZEGÉS

Az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus tehát rendkívül komoly sajtóvisszhangot váltott ki, a rendezvény kapcsán a magyar nyilvánosság minden fontosabb szereplője kialakította saját álláspontját. A sajtó főáramába tartozó orgánumok nagyon hasonló értelmezési kereteket állítottak fel: a kommentárok szerint a látványos eseményekben és tömegmegmozdulásokban bővelkedő rendezvény azt a képet sugározta a világ közvéleménye felé, hogy Magyarország a béke szigete, a Nyugathoz kötődő erős katolikus ország, amely történelmi örökségéhez híven továbbra is a kereszténység védőbástyájaként szolgál. A kongresszus sikerét nemzeti ügyként kezelték, amelytől azt remélték, hogy kedvező irányba befolyásolja az ország nemzetközi megítélését, és úgy látták, hogy a jó ügy egy időre képes volt a felekezeti ellentéteket is háttérbe szorítani, sőt egységbe kovácsolta a teljes magyarságot. A rendezvény megítélése nagyrészt áthidalta a politikai nézetkülönbségeket is, hiszen a veszjósló előjelek hatására konzervatívok, liberálisok és szociáldemokraták egyaránt az egyre fenyegetőbb totalitárius rendszerekkel – elsősorban a látványosan megerősödő nemzetiszocializmussal – szembeni demonstrációt is láttak a keresztény értékeket felmutató világkongresszusban.

⁵⁹ *Még visszhangoznak a lelkekben*, in *Új Magyarság* (1938. jún. 2.) 6.

⁶⁰ *A német kisebbség közt mutatkozó zavaró jelenségekről beszélt ma Imrédy*, in *Esti Kurír* (1938. jún. 3.) 3.

⁶¹ *Solveig hat napig utazott Izlandból Budapestre*, in *Magyarság* (1938. jún. 1.) 4.

◆◆◆ MÉSZÁROS ANDOR

Az 1938-as budapesti Eucharisztikus Világkongresszusra érkezett csehszlovák delegáció látogatásának politikai vonatkozásai

ELŐZMÉNYEK

A Csehszlovák Köztársaságot 1918. október 28-án kiáltották ki Prágában. Az állam a 19. század utolsó évtizedeiben kialakult modern csehszlovakizmus eszméjére, a cseh és a szlovák nép egy nemzeti közösséghez tartozásának gondolatára alapulva jött létre. Az egységes csehszlovák nemzet elméletére épülve, a csehszlovák nemzet mellett két nemzeti kisebbséget – a németet és a magyart – is magában foglaló multietnikus nemzetállamként alakult meg.¹ A cseh államalapítók a háromszáz esztendővel azelőtt kirobbant cseh protestáns felkelést követő, a protestánsok vereségét hozó fehérhegyi ütközet után elvesztett cseh államiság felújítását is látták a történesekben.²

František Palacký munkásságának köszönhetően, aki a huszitizmust és az arra épülő protestáns hagyományt a cseh történelem legjelentősebb, a cseh tartományokban a cseh, szláv elem megerősödését hozó időszakának tekintette, a 19. század derekától a fehérhegyi csata a legkomorabb esemény szerepét kapta a nemzeti tragédiák sorában. Az 1620. november 8-i csatavesztéshez a modern cseh nemzeti történelmi hagyományban a középkori cseh államiság elvesztése, a huszita tradíció és a cseh protestantizmus üldöztetése, valamint a katolikus megújulás köntösjében megjelenő Habsburg elnyomás képe kapcsolódott.³

Emiatt a katolikusok helyzete az első Csehszlovák Köztársaság időszakában, közvetlenül az új állam kikiáltását követően rendkívül ellentmondásos-

¹ SZARKA László, *A multietnikus nemzetállam 1918–1992. Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában* (Pozsony, Kalligram, 2016) 29–176; STEHLÍK, Michal, *Češi a Slováci 1882–1914* (Praha, Togga, 2009).

² ČORNEJ, Petr, *Dějiny zemí Koruny české II* (Praha-Litomyšl, Paseka, 1995) 148–150; PAVLÍČEK, Václav, *O české státnosti 3: Demokratický a laický stát* (Praha, Karolinum, 2009) 27–32.

³ RAK, Jiří, *Bývalí čechové. České historické mýty a stereotypy* (Praha, HH, 1994) 129–140.

sá vált. Az állam alakulásakor az egyházra Bécshez kötődő, a felbomló Monarchiához hű intézményként tekintett a cseh sajtó és az állami propaganda is.⁴ 1918 végének szereplői több olyan szimbolikus tettet is végrehajtottak, amelyet az egyházzal szembeni kultúrharc inspirált. A katolikusellenes megmozdulásoknak több vallási emlék is áldozatul esett. Az egyik legismertebb ilyen esemény a prágai Óváros központi terén álló, a közvélemény által tévesen a fehérhegyi csata emlékének tartott,⁵ barokk Mária-oszlop ledöntése volt 1918. november 3-án.⁶

Az atrocitások és a konfliktusokkal terhelt csehszlovák–szentszéki kapcsolatok miatt – a diplomáciai kapcsolatok felvételére, Clemente Micara nuncius Prágába érkezésére csak 1920-ban, az egyház helyzetét szabályozó *Modus vivendi* megkötésére pedig 1928-ban került sor – a cseh katolikusok joggal érezték úgy, hogy nehezen tudnak betagozódni az új állam társadalmába.⁷ A katolikus értelmiségiek, művészek folyóirataikban, egyesületeikben próbáltak megoldást találni pozíciójuk erősítésére, stabilizálására. Jaroslav Durych és František Halas, a cseh katolikus modernhez tartozó írók különösen sokat tettek ezért már a húszas évek elejétől. Kezdeményezték például a Mária-oszlop visszaállítását, új, Csehszlovákia katolikus vallású polgárait reprezentáló tartalommal kiállítást szerveztek az oszlop összegyűjtött darabjaiból, gyűjtést szerveztek a helyreállításáért.⁸

A legnagyobb hatása azonban az országos katolikus találkozóknak volt, melyek keretében megmutatkozhatott az élő egyház, a hívők tömegei élhették meg szabadon hitüket. Ezek a sokakat megmozgató események a dualista korszak nagy katolikus gyűléseinek hagyományát folytatták, amelyből az utolsót 1911-ben szervezték Olmützben. A találkozók felújításának gondolata a hagyományosan katolikus Morvaországból, Leopold Prečan olmützi érsektől indult, és a cseh katolicizmus helyzetéért aggódó, Csehszlovákiával szövetséges Franciaország, elsősorban Jean Verdier párizsi érsek támogatásával valósult meg. 1920-ban francia kezdeményezésre az ebben az évben alapított Csehszlovák Egyház létrejöttére adott válaszul szervezték az első

⁴ KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin 2* (Praha, Zvon, 1991) 239.

⁵ MÉSZÁROS Andor, *A történelmi díszletek változásai. Szobordöntés – visszaállítás: a prágai Mária-oszlop*, in *Dimenziók IV: Előre a múltba. Tér – Idő – Történelem* (Budapest, ELTE, kiadás alatt).

⁶ HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří, *Pomníky a zapomněnky* (Praha – Litomyšl, Paseka, 1996) 79–91.

⁷ MACHULA, Jaromír, *Vatikán a Československo (1938–1948). Paměti* (Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998) 12; SUCHÁNEK, Drahomír, *Modus vivendi*, in *Revue církevního práva* (2002) 3/206, (<http://sppc.prf.cuni.cz/21-29/23-obsah.htm> [2021.10.05.]); PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav, *Československo a Svätý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928)* (Praha, Masurek ústav a Archiv AV ČR, 2012).

⁸ KRUPKA, Jaroslav, *Nepovedená bitva i stržení sloupu. Žižkovský bohém Sauer se zapsal do dějin*, <https://prazsky.denik.cz/pribeh-prazana/zizkovsky-bohem-franta-haban-sauer-se-komunismu-ndozil-20190326.html> (2021.10.05.).

találkozót Prágában, ami azonban még nem váltott ki jelentősebb visszhangot.⁹ 1929-ben a Szent Vencel-i millenium alkalmával, 1933-ban pedig, a Pribina-féle fejedelemséghez kötődő történeti hagyományra alapozva, a nyitrai templom felépítésének 1100. évfordulóján került sor nagyobb szabású, a csehszlovák állam által támogatott ünnepi gyűlésekre.¹⁰

A legfontosabb találkozó azonban az 1935-ös volt, amelynek sikere fontos szerepet játszott abban, hogy a Csehszlovákia számára válságos 1938-as évben rendezett budapesti Eucharisztikus Világkongresszusra nagy létszámú, a világkongresszusi részvételben nemzetközi, politikai jelentőséget is látó delegáció látogasson el. Az 1935-ös Országos Katolikus Találkozót – eucharisztikus kongresszust – június 27. és 30. között tartották Prágában. Az esemény lebonyolításának fő feladatai ekkor is az olmtüzi érsekségre hárultak, Leopold Prečan érsek volt az előkészítő bizottság elnöke, aki egyébként a találkozó kezdeményezője is volt XI. Piusz pápánál tett látogatása alkalmával.

XI. Piusz pápa Párizs érsek-bíborosát, a közvélemény által már ekkor Csehszlovákia nagy barátjának és a cseh katolicizmus támogatójának tartott Jean Verdier-t küldte Prágába legátusként. Párizs érsekére tehát nem véletlenül esett a választás, és nemcsak azért, mert az új állam létrejöttében nagy szerepet játszó Franciaország már 1918-tól nagy népszerűségnek örvendett a csehszlovák társadalomban, és stratégiai szövetségese is volt az országnak, hanem azért is, mert a francia kultúra felé is sokan lelkesen fordultak az első köztársaságban, sorra alakultak a frankofón, frankofil társaságok, egyesületek, a leginkább beszélt idegen nyelv a francia lett. A francia kultúra népszerűsítésében, a francia nyelv oktatásában sok Franciaországból érkezett anyanyelvi tanár vett részt az ország minden szegletében. A francia–csehszlovák kulturális kapcsolatok aranykorában természetes volt, hogy francia főpap érkezik a találkozóra, ahogy Verdier bíboros is leginkább a csehszlovákiai egyház helyzetét kísérte addig is figyelemmel.

Verdier bíboros indulásakor, 1935. június 25-én a párizsi pályaudvaron újságíróknak a számára még személyesen ismeretlen, de rendkívül szimpatikus országgént beszélt Csehszlovákiáról. Kiemelte ugyan a csehszlovákiai demokrácia fontosságát, de már ekkor felhívta a figyelmet a katolikusok nehéz helyzetére. Azt tervezte, hogy az egész országot bejárja, nemcsak Csehországot, hanem Morvaországot és Szlovákiát is, hogy minél több helyre el tudja juttatni a Szentatya üzenetét, és ki tudja fejezni a csehszlovákiai katolikusok iránt érzett felelősségét. A párizsi érseket az ország politikai vezetői is

⁹ TRAPL, Miloš, *František X. Halas o vztahu T. G. Masaryka k římskokatolické církvi*, in *Studia Theologica* (2017) 4/33–39.

¹⁰ ZLÁMAL, Bohumil, *Příručka českých církevních dějin VII* (Olomouc, Maticе cyrilometodějská, 2010) 187.

fogadták, a miniszterelnök, Jan Malypetr Prágában, Tomáš Garrigue Masaryk köztársasági elnök pedig lányi nyári rezidenciáján. Verdier találkozott az állam több más fontos vezetőjével is, így Edvard Beneš külügyminiszterrel, későbbi köztársasági elnökkel.¹¹

Az 1935-ös találkozóra August Hlond, Lengyelország prímása és Theodor Innitzer bíboros, bécsi érsek is elfogadta a meghívást. A találkozó keretében több kiállítást és kulturális programot is szerveztek – többek között a lerombolt Mária-oszlop összegyűjtött értékes részeit is kiállították –, a legfontosabb esemény azonban a Prága központjában, a cseh nemzet patrónusáról, Szent Vencelről elnevezett téren, Szent Vencel lovasszobránál celebrált szentmise volt. A szobor mögé monumentális, harminc méter magas, vasból készült, kivilágított keresztet állítottak, a mögötte álló falra a CHRISTUS REGNAT felirat került, elé pedig az oltár. Ugyancsak nagyszabású esemény volt a prágai vár melletti strahovi kolostorhoz közeli stadionban celebrált főpapi szentmise, 1935. június 30-án. Ezen a csehszlovák kormány tagjai is részt vettek. A szentmise végén Verdier bíboros beszédében a csehszlovák állam belső ügyeire utaló szavakat mondott, az együttműködés fontosságát hangsúlyozta a nemzetiségileg sokszínű államban, és arra hívta fel a jelenlévőket, hogy jó keresztényként tevékenykedjenek Csehszlovákia anyagi és lelki boldogulásáért. A strahovi szentmisén negyedmillió hívő vett részt, a cseh Karitász pedig nagyszabású kiállításon mutatta be országos tevékenységét.¹²

A kongresszust követően Verdier bíboros magánutazásra indult Csehszlovákiában, először Morvaországba utazott, Prečan érsek vendégeként. Bár magánúton járt, több helyen is ünnepélyes fogadtatásban részesítették. Olmütz Hejčín negyedében az újonnan épült, 1932-ben felszentelt, Szent Cirill és Metód-templomot kereste fel.¹³ A modern templomépület azért is érdekelte a párizsi érseket, mert Párizs XX. kerületében maga is Szent Cirill és Metód titulussal építtetett templomot, amelyet a párizsi szlávok központjának szánt.¹⁴ Az Olmütz feletti Svatý Kopečeken P. Julius Jan Půda OPraem prépost fogadta, Kroměříž mellett pedig meglátogatta Svatý Hostýn és Velehrad zarándokhelyeket is. Velehradon Cirill és Metód ünnepén harmincezer zarándok volt jelen. Verdier Pozsonyba és Nyitrára is ellátogatott, majd Bé-

¹¹ ŠÁLEK, Jiří, K prvnímú celostátnímu sjezdu katolíkú v roce 1935 (kézirat; Brno, Masarykova univerzita, 2013) 32–34, https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:qU-m9vE7tBKJ:https://is.muni.cz/th/bst4e/K_prvnimu_celostatnimu_sjezdu_katoliku_v_roce_1935_ljweetm.docx+&cd=3&hl=hu&ct=clnk&gl=hu (2021.10.05.).

¹² Uo. 35–47.

¹³ *Chrám sv. Cyrila a Metoda v Olomouci-Hejčíně* (Olomouc, Přípravný výbor, 1932) (<http://www.hejcin.cz/chram.pdf> [2021.10.17.]).

¹⁴ A templom építése 1935-ben kezdődött, de a világháború miatt végül csak 1963-ban szentelték fel.

csen keresztül tért haza. Egy évvel később távollétében az olmtüzi egyetem Cirill-Metód Teológiai Kara díszdoktorává avatta.¹⁵

CSEHSZLOVÁK RÉSZVÉTEL AZ 1938-AS EUCHARISZTIKUS VILÁGKONGRESSZUSON

Az 1938-as budapesti Eucharisztikus Világkongresszus feszült nemzetközi helyzetben zajlott. Az Anschluss után Csehszlovákia a német fenyegetésekkel szemben az ausztriai fejleményeket ellenző Szentszék támogatására is számított. A Modus vivendi aláírásának tizedik évfordulóján, 1938. május 10-én nyolc jeles vatikáni személyiséget – köztük Eugenio Pacelli bíborost és Xaver Ritter nunciust – a Fehér Oroszlán renddel tüntettek ki, cseh és szlovák közéleti személyiségek pedig a Szentszék elismerésében részesültek.¹⁶ A csehszlovák–magyar kapcsolatok is a közeledés jeleit mutatták. Az eredetileg a magyar törekvések ellen, a kisantant szerződésekkel létrehozott védelmi szövetséget Csehszlovákia már – Magyarország bevonásával – közép-európai szövetséggé próbálta fejleszteni. Röviddel a budapesti kongresszus után, 1938. augusztus 29-én sor is került a bledi egyezmény megkötésére. A május végi budapesti kongresszusra már 1937-ben megkezdődött a felkészülés. A Csehszlovákiából érkező delegációk részvételétől az ország megítélésének javulását is remélték, a csehszlovákiai sajtó – a cseh nyelvű lapok is – pozitív hangvétellel ismertették az eseményeket:

Ma, a budapesti eucharisztikus kongresszus hivatalos nyitónapján, a folyamatos eső miatt a kongresszus közlekedési, elszállásolási és tájékoztatási apparátusa folyamatos feszültségben működött. A pályaudvarokra egymás után érkeznek a vonatok új és újabb résztvevőkkel, ahol a fogadóbizottság tagjai és cserkészek köszöntik őket. Reggel óta hömpölyögnek az utcákon a népviseletes vidékiek tömegei. Asszonyok, batyuval a hátukon. A szem itt is, ott is szlovákjaink vezetőinek fehér-kék-piros szalagjait látja, akiknek ma különösen sok a dolguk. Az utolsó órákban érkeznek a különvonatok. A kassai vonattal érkezett Čarský püspök, az érsekújvári vonattal Kmeřko nyitrai püspök. A szlovákiai vonatok számát növelte még az a szerelvény is, amely a szlovákiai magyarokat szállította és éjjel érkezett meg Kassáról.

A kongresszus délután fél ötös kezdetéig 9 nagy vasúti szerelvényel érkezett szlovákiai csoportokat el is szállásolták. Fél kilenckor érkezett Pestre a csehországi különvonat, amellyel dr. Mořic Picha Hradec Králové-i püspök is utazott. Az állomáson a gyűlés szervezőbizottságának magyar tagja szlovák nyelven köszöntötte őt. Ugyanezzel a vonattal ér-

¹⁵ ŠÁLEK 47–48.

¹⁶ STEHLÍKOVÁ, Michaela, Vztahy Československa s Vatikánem v letech 1935-1938 (kézirat; Brno, Masarykova univerzita, 2014) 43, https://is.muni.cz/th/i9gc9/BP_Stehlikova.pdf (2021.10.17.).

keztek a csehországi német katolikusok is a prágai dr. Franz prelátus vezetésével. Érkeztek még a vonattal és délután még érkezni is fognak a csehszlovákiai prelátusok. A kongresszus kezdetére már 70 jelentős külföldi küldöttség lesz jelen Pesten.¹⁷

A kongresszus ünnepélyes megnyitóját követően az egyes külföldi látogatócsoportok nemzetiségük szerint vettek részt szentségimádáson különböző budapesti templomokban. A cseh és szlovák résztvevők a dualizmus kori Budapest szlovák és cseh katolikusai számára jelentős templomokban, a terézvárosi Nagy Szent Teréz-templomban és a józsefvárosi Szent József-templomban gyűltek össze.¹⁸ A cseh- és morvaországi zarándokok május 26-án reggel 7 órakor találkoztak az Avilai Nagy Szent Teréz-templomban, ahol Josef Berán, a prágai szeminárium rektora mondott szentbeszédet és mutatott be misét Metoděj Jan Zavoral strahovi apáttal közösen. A Cseh- és Morvaországból érkezett zarándokok ezt követően a Hősök terére vonultak.

Ugyanebben az időben a Szent József-templomban mutattak be szlovák nyelvű szentmisét, amelyet a kongresszus mintegy 7000 szlovák résztvevője hallgatott. Alexander Špesz, a pozsonyi egyetem teológiatanára mondott szentbeszédet, a szentmisét pedig Csárszky József (Jozef Čársky) kassai apostoli adminisztrátor celebrálta. A szentmisét követően a templom előtt gyűltek össze a szlovák ajkú hívek, és egy díszes „Szlovákok” felirat mögött zeneszóra vonultak át a városon. A népviseletbe öltözött résztvevőkkel felvonuló tömeget élénk figyelem kísérte, úgy tűnt, valóban ők a legnagyobb külföldi csoport a kongresszuson.¹⁹

A kongresszus szervezésével megbízott Huszár Károly volt miniszter a nyugati és keleti rítusú résztvevőkkel felvonuló Csehszlovákia minden nemzetiségét képviselő delegációt a kongresszus legfigyelemreméltóbb delegációjának nevezte a Csehszlovákiából érkezett vendégek találkozóján. A Vigadóban tartott nagyszabású gyűlésen tizenöt csehszlovákiai, köztük három német püspök és más egyházi méltóságok voltak jelen, illetve a csehszlovák állam képviselői, Miloš Kobr budapesti csehszlovák követ, meghatalmazott miniszter, Jiří Havelka a prágai oktatási minisztérium egyik vezetője és Jozef Tiso, a Szlovák Néppárt vezetője.²⁰ A szlovákok, ruszinok képviselői

¹⁷ *Eucharistický sjezd v Budapešti bez delegace z Německu*, in *Národní listy* (1938. máj. 25.) 6.

¹⁸ KOVÁCS Anna, *A szlovákok élete és kultúrája Budapesten a dualizmus korában (1867–1918)* (Piliscsaba – Esztergom, PPKE BTK Szlavisztika–Közép-Európa Intézet, 2006) 41–44; MÉSZÁROS Andor, *A cseh elem a magyar polgárosodásban* (Piliscsaba – Esztergom – Budapest, PPKE BTK Szlavisztika–Közép-Európa Intézet – Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport – Szent István Társulat, 2011) 160.

¹⁹ *Československá delegace na eucharistickém kongresu*, in *Národní listy* (1938. máj. 26.) 2.

²⁰ Tiso a kongresszus idején titkos tárgyalásokat folytatott a magyar kormányzattal, Kánya Kálmán külügyminiszterrel arról, hogy a szlovákok elszakadása esetén Csehszlovákiától állami kapcsolatra lépnének Magyarországgal. JANEK István, *A szlovák politikuskok ideológiai fejlődésének fá-*

népviselőben, zászlókkal jelentek meg. A gyűlésen, melyet az állami himnuszokkal és az eucharisztikus kongresszus himnuszával nyitottak meg, Karel Kašpar prágai érsek, bíboros elnökölt. A prágai bíboros előbb latinul köszöntötte a kongresszust a tizenkétezer csehszlovákiai résztvevő nevében, majd csehül folytatva kiemelte, hogy Szent Adalbert székhelyéről érkezve fontosnak tartja, hogy közös szentünk alakja összekapcsolja a két országot. A magyar hívekhez csehül és magyarul is beszédet intézett. Emlékeztetett közösen tisztelt szentjeinkre, Szent Adalbertre, aki szoros kapcsolatban állt Szent István királlyal (az érsek Szent István megkeresztelését még Adalberthez kötötte), illetve Boldog Ágnesre (Prágai Szent Ágnes), Szent Erzsébetre és Margitra. Beszéde végén lengyelül és oroszul is köszöntötte a résztvevőket.

A prágai érsek után a csehszlovák követ beszélt, kiemelve, hogy a két ország évszázadok óta egymás közvetlen szomszédjaként él Európa szívében, és számos közös vonás van fejlődésükben. Kober is Szent Adalbert missziós tevékenységére hivatkozott, illetve hangsúlyozta közös érdekeinket, céljainkat a Duna-medencében. A gyűlésre irányuló figyelmet a felszólalók politikai deklarációk hangoztatására is felhasználták, utaltak Csehszlovákia aktuális nemzetközi helyzetére, kiemelve, hogy a budapesti nemzetközi kongresszus egyik fontos ügyének tartják a valóság bemutatását ezen a téren. Kašpar érsek arra is kitért, hogy élni kívántak a lehetőséggel nemzetközi figyelem megragadására, épp ezért Milan Hodža miniszterelnök külön kérése volt, hogy a csehszlovák küldöttség legyen az egyik legnagyobb a kongresszuson, bemutatva az ország elkötelezettségét a béke iránt. Ennek elérése érdekében a kongresszuson részt vevő dolgozók számára a csehszlovák kormányzat rendkívüli szabadságot engedélyezett.²¹

A Vigadóban tartott, nagy sajtóvisszhangot kapott gyűlés mellett a kongresszus Nemzetközi Karitás Kiállításának csehszlovák kiállítási szekciója is fontos szerepet játszott a csehszlovák delegáció megjelenésében. A kiállításon térképen mutatták be, hol működnek plébániai karitás szervezetek és egyletek, statisztikákkal, diagramokkal, illetve a harmadrendi ferencesek tevékenységét bemutató fényképkiallítással szemléltették tevékenységüket. A csehszlovák katolikusok nemzetközi megjelenítését a prágai Kisjézus szobra szimbolizálta, a csehszlovákiai katolikus egyház Csehszlovákia szimbólumaként népszerűsítette a prágai Kisjézus kegyzsobrát.

zsisai az 1938-as autonómiától a királyságig, in Kelet-európai sorsfordulók. Tanulmányok a 80 éves Palotás Emil tiszteletére (szerk. Bartha Eszter; Budapest, L'Harmattan, 2016) 263.

²¹ *Imposantní účast Československa na eucharistickém sjezdu v Pešti, in Národní listy* (1938. máj. 28.) 4; *Csehszlovákiai zarándokok gyűlése, in Pesti Napló* (1938. máj. 28.) 7; *A Csehszlovákiából érkezett zarándokok nagygyűlése a Vigadóban, in Nemzeti Ujság* (1938. máj. 28.) 7.

A cseh sajtó fontosnak tartotta kiemelni, hogy két európai állam, a Szovjetunió és Németország nem képviseltette magát a kongresszuson, és német püspökök csakis a csehszlovák küldöttség tagjaiként érkeztek Budapestre, amit az ország demokratikus elkötelezettsége, nemzetiségei és a katolikus hit iránti megértéseként mutattak be.²²

A csehszlovák résztvevők május 30-án utaztak el Budapestről. A feszült nemzetközi helyzetet, a csehszlovák kérdés jelenlétét jól mutatja, hogy az eucharisztikus kongresszus több fontos résztvevője is Budapestről Csehszlovákiába utazott. Verdier bíboros, az eucharisztikus kongresszus első napi szentmiséjének főcelebránsa Nyitrára, Maurilio Fossati bíboros, torinói érsek pedig Prágába utazott. Ugyancsak Csehszlovákiába ment Giuseppe Dalla Torre, az *Osservatore Romano* főszerkesztője, aki előbb Zlínbe látogatott, majd Kroměřížbe, ahol Prečan olmützi érsekkel találkozott, útjának utolsó állomása Prága volt.²³

A Csehszlovákia ügye mellett elkötelezett Verdier bíboros már Budapestre indulása előtt kijelentette, hogy amennyiben lehetősége lesz, visszautazásakor felkeresi Csehszlovákiát, hogy felelevenítse az 1935-ös kongresszus emlékezetét, és a feszült helyzetben kifejezze Franciaország együttérzését, illetve közvetítő szerepet töltsön be a konfliktus lehetséges megoldásában.²⁴

Verdier bíboros titkára, Eugen Charles és a párizsi csehszlovák katolikus misszió vezetője, Karel Sháněl társaságában érkezett magánlátogatásra Csehszlovákiába. Esztergomnál lépte át a határt, ahol Kmeťko nyitrai püspök és a nyitrai püspökség levéltárosa, későbbi püspöki titkár, Karol Benuška fogadták. A magánlátogatásra érkező bíboros útja fontos, nagy sajtóvisszhangot kiváltó belpolitikai esemény lett. Nyitrán, a várban nagy ünnepséggel köszöntötték. Másnapi, az Irgalmasrendi nővérek kolostorában celebrált szentmiséjét, majd a vár erkélyéről mondott beszédét, melyben kijelentette, hogy elkötelezett Csehszlovákia ügye mellett, sokan hallgatták.²⁵ Nyitráról Kroměřížbe utazott tovább Prečan olmützi érsekhez,²⁶ végig tömegek üdvözölték. Párizs érseke minden beszédében kiemelte a francia-csehszlovák szövetség fontosságát.

Nem legátusként érkezem Önökhöz, hanem a legjobb barátjukként, aki sosem felejtkezik meg Csehszlovákiáról és örökké az emlékeibe zárta. Csodálom azt a szeretetet és bizalmat, amellyel az emberek hozzám közelednek. A csehszlovák nemzet erkölcsi és lelki értékei a legnagyobb reményeket keltik a világ jövőjével kapcsolatban ebben a nyugtalan időszakban. [...] Imáimban naponta megemlékezem az Önök köztársasá-

²² *Imposantní účast Československa na eucharistickém sjezdu v Pešti* 4.

²³ *Kardinál Verdier přijede ve čtvrtek do Prahy*, in *Národní listy* (1938. máj. 31.) 2.

²⁴ *Kardinál Verdier pomýšlí na zájezd do Československa*, in *Národní listy* (1938. máj. 24.) 2.

²⁵ *Kardinál Verdier dnes v Praze*, in *Národní listy* (1938. jún. 1.) 1.

²⁶ *Nadšeně uvítání kardinála Verdiera v Československu*, in *Národní listy* (1938. jún. 1.) 3.

gáról, és imádkozom Csehszlovákiáért, amely Franciaország barátja és szövetségese²⁷

– mondta Prágába érkezésekor.

Tárgyalásai során a megegyezés, az európai béke megőrzésének fontosságát hangsúlyozta. Magánlátogatásának politikai közvetítő jellegét jelezte, hogy Prágába érkezésekor a jáchymovi vizitációs útra indult prágai érsek nem volt jelen,²⁸ és a prágai óvárosi városházán a főváros vezetői jelenlétében elmondott beszédében optimizmusát hangoztatta ugyan, de Milan Hodža miniszterelnöknél és Edvard Beneš köztársasági elnöknél tett látogatásairól már nem közöltek részleteket, s a prágai érseki palota erkélyéről elmondott beszéde is elmaradt a rossz időjárási körülményekre hivatkozva.²⁹

Ez a tavaszi epizód volt az utolsó olyan esemény, amely a müncheni egyezmény előtt még a szoros csehszlovák–francia szövetségi kapcsolatokat hangoztatta, bár Verdier az állami vezetőkkel folytatott megbeszélésein már inkább a csehszlovák álláspont feladására szólított fel az európai béke megóvása érdekében.

²⁷ *Naděně zdraven po cestě přijel kardinál Verdier do Prahy*, in *Národní listy* (1938. jún. 2.) 3.

²⁸ *Národní listy* (1938. jún. 2.) 3.

²⁹ *Kardinál Verdier: Jsem optimista v Paříži, hlavně však v Praze*, in *Národní listy* (1938. jún. 3.) 3.

Szent II. János Pál pápa

FAMILIARIS CONSORTIO – A CSALÁDI KÖZÖSSÉG

Szent II. János Pál pápa apostoli buzdítása a keresztény család feladatairól a mai világban

Szent II. János Pál pápa, a családok pápája fáradhatatlanul hirdette a család pótolhatatlanságát, a házasság misztériumát. Az 1980-as, a család feladatait tárgyaló szinódus tapasztalatainak, eredményeinek egyfajta szintézisét adó

dokumentum üzenete négy évtized elmúltával még aktuálisabb: hirdetnünk kell a család evangéliumát, még akkor is, ha szembe kell mennünk a korszellemmel, a divatos és egyre inkább teret nyelő ideológiák jelmondataival! A katolikus egyház tanítása szerint a házasság nem egy civilizációs képződmény, amely létrejött, amikor az ember fejlődése során szükség volt rá, és amely aztán idővel eltűnik, amikor már nem lesz rá szükség. A házasság nem gyermeke, hanem szülője a civilizációnak. Ezen küldetésünkhöz nyújt eszközt és forrást ez a kötet.

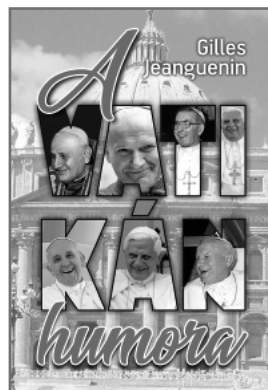
124 oldal, puhafedeles. Ára: 1200 Ft

Gilles Jeanguenin

A VATIKÁN HUMORA

Az egyháztörténelemben több pápáról elmondható, hogy élete során megcáfolta azt a sok helyen ismert mondást, miszerint: „Olyan komoly, mint egy pápa”. A kötet a középkortól napjainkig olyan történeti vagy annak tartott anekdotákból válogat, amelyekben az események idején sokat nevettek, és gyakori beszédtema volt az apostoli palota hangulatos társalgóiban. A szerző által összegyűjtött történeteket a humoros helyzetek, valamint az élő és közvetlen szólások teszik üdítővé. Ha pedig néha pletykát vagy szóbeszédet tartalmaznak, akkor azok arra emlékeztetnek minket, hogy Isten szolgálói sem voltak mentesek a gyarlóságtól.

128 oldal, puhafedeles. Ára: 1950 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318-6957
szitkonyvek.hu

◆◆◆ NÉMETH LÁSZLÓ IMRE

Az *Exsul Familia* és Zágon József 1952–1962

A *Magyar Sion* korábbi számában bemutattuk Zágon József apostoli vizitátori működését (1950–1952).¹ Jelen tanulmányunkban újabb források felhasználásával a menekült magyarok érdekében végzett szolgálatát vizsgáljuk a vizitátori beosztásának megszűnését követő időszakban.

AZ *EXSUL FAMILIA* ÉS AZ EMIGRÁNS MAGYAROK LELKIPÁSZTORI ELLÁTÁSA

Az *Exsul Familia* (a továbbiakban: EF) apostoli konstitúciót XII. Piusz pápa 1952. augusztus 1-jei dátummal adta ki Castel Gandolfóban. A dokumentum két nagy részből áll.² Az első, hosszabb rész történelmi távlatban mutatja be az Egyház gondoskodását a menekültekről, a második, rövidebb hat fejezetben tartalmazza a rendelkezéseket, amelyek az egész világra kiterjedően szabályozták a menekültek lelkipásztori ellátását. Ez a hat pont a következő:

- I. A Konzisztoriális Kongregáció (a továbbiakban: Kongregáció) illetékessége
- II. A menekültekkel kapcsolatos ügyek delegátusa
- III. A menekültek és a hajólelkészek direktorai és misszionáriusai
- IV. A helyi ordináriusok kötelességei a külföldiek lelkipásztori gondozása terén

¹ NÉMETH László Imre, *Százttíz éve született Zágon József apostoli vizitátor*, in *Magyar Sion* (2019) 45–73. Megjelent a *Magyarokról Itáliában 1924–2014* c. kötetben is, NÉMETH László Imre, *Magyarokról Itáliában 1924–2014* (Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2020) 315–335.

² A konstitúció latin szövege: http://w2.vatican.va/content/pius-xii/la/apost_constitutions/documents/hf_p-xii_apc_19520801_exsul-familia.html (2020.03.20.). Történetéhez: Chiesa e migranti: 60 anni fa la costituzione apostolica Exsul Familia di Pio XII, <https://www.migrantesonline.it/2012/08/01/chiesa-e-migranti-60-anni-fa-la-costituzione-apostolica-exsul-familia-di-pio-xii/> (2021.10.09.); VARISCO, M. Simone, *Impronte e scie, 50 anni Migrantes e migranti. Istituzionale* (Todi, Tau, 2018) 60–62.

V. Az olasz püspökök kötelességei a menekülteknek nyújtandó lelki szolgáltatás terén

VI. Papok Pápai Tanácsa a külföldre menekült olaszokért

A konstitúció 1952. december 30-án lépett érvénybe, ezzel megszűnt az apostoli vizitátorok küldetése, és életbe lépett a Kongregáció illetékessége. A vizitátorokat delegátusok váltották fel, akik egy adott ország területén élő azonos nyelvű menekültek ellátásának felügyeletére kaptak megbízást.

A magyarok apostoli vizitátora 1950-től Mons. Zágon József volt, aki már 1952 őszén körlevélben adott értesítést arról, hogy beosztása meg fog szűnni.³ Pessimistán látta helyzetét, belefáradva a munkába, beosztásának megszűnése után nem akart többet foglalkozni emigrációs ügyekkel. Ám ennek épp az ellenkezője történt, amit e tanulmányban a római Szent István Alapítvány levéltárában őrzött irathagyatéka alapján mutatunk be.⁴ A menekültügyekre vonatkozó iratait a 38. és az 53. irattartó őrzi. Utóbbiban három gyűjtemény van, amelyből az egyiket Zágon halálakor Santa Maria Maggiore-bazilikai lakásából a Vatikán emberei elvittek, és csak 1977 júliusában adtak vissza Mester Istvánnak, aki utódja volt a római Szent István Alapítvány élén.⁵

A Kongregáció már 1953. május 20-án javaslatot kért Zágontól nemzeti delegátusok kinevezésére.⁶ Dér Ivánt javasolta Franciaországra, Ádám Györgyöt Németországra, saját magát pedig Olaszországra, annak ellenére, hogy korábban ezt nem akarta vállalni.⁷ Kinevezését 1953. december 14-i keltezéssel kapta meg. 1954. február 18-án további javaslatot tett delegátusok és misszionáriusok kinevezésére. A Kongregációnak, ahonnan az új jogi

³ Személyéről: NÉMETH László Imre, *Zágon József (1909–1975)*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (a továbbiakban: MEV) (2012) 3–4/39–78. Megjelent NÉMETH, *Magyarokról Itáliában...* 261–295.

⁴ Az irathagyatékot a Szent István Alapítvány levéltára őrzi (00151 Róma, Via del Casaletto 481). Jelzete: SZIA-Zágon. Az első gyűjtemény (53.1–154) eredeti felirata: 1956 utáni menekült ügyi levelezések, beszámolók, Főlelkészi Konferenciák (SZIA-Zágon 53.154). Az emigrációt a magyar állambiztonság megfigyelte, ezért hazai levéltárakban is minden bizonnyal fellelhetők témánkra vonatkozó források. A témához lásd: FEJÉRDY András, „Hontalanok”. *A római emigráns magyar papok, a magyar kormányzat és a Vatikán új keleti politikájának kezdetei*, in *Történelmi Szemle* (2009) 59–89.

⁵ Az iratok elviteléről: NÉMETH László Imre, *Zágon-leveleskönyv. Iratgyűjtemény-töredék Mindszenty József bíborosról 1967–1975* (Budapest, Szent István Társulat, 2011) 9–11; SZIA-Zágon 53.224–267, „Exsul Familia”.

⁶ SZIA-Zágon 53.169, Zágon Card. Piazza, A. titkárnak, Róma, 1954. febr. 18.

⁷ Dér nem kapott kinevezést. Ausztriában maradt, ahová 1945-ben érkezett. BEKE Margit, *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006* (Budapest, Szent István Társulat, 2008) 153. Ádám 1953. aug. 1-jén kapta meg kinevezését. CSERHÁTI Ferenc, *Vatikáni megbízottak a külföldi magyar lelkipásztori szolgálatban 1945–2006* (Budapest, Szent István Társulat, 2009) 27. Működése: CSERHÁTI Ferenc, *Magyarok a bajor fővárosban* (Budapest, METEM, 2016) 61–173. Zágon kinevező irata: SZIA-Zágon 55.35.

helyzetben központilag tervezték intézni az ügyeket, szüksége volt a korábbi vizitátor tanácsaira, közreműködésére. Zágonnak nemzeti delegátusként Olaszországon kívüli magyar emigránsügyekkel is foglalkoznia kellett, annak ellenére, hogy illetékessége megszűnt. Munkájának elismerése volt, hogy 1956. július 10-én beválasztották a Kongregáció emigrációval foglalkozó legfőbb tanácsába (a továbbiakban: Tanács).⁸ Menekültekkel való törődésének kiemelt alkalma volt az 1956-os forradalmat követő menekülthulám kezelése.⁹ A Kongregáció kérésére a menekültek helyzetéről 1957 nyarán készített tizenöt oldalas jelentést. Ennek részletes tárgyalása egy másik tanulmány témája lehetne. A Tanács első ülését 1956 végén, az EF kiadásának ötödik évfordulója alkalmából hívták össze.¹⁰ A tagoktól írásos hozzászólásokat kértek. Zágón a vasfüggöny mögötti országok nevében készített tizenegy pontból álló olasz nyelvű írásos beadványt.¹¹ Ebben kérték

- a konstitúció érvényre juttatását (1),
- nemzeti plébániák létesítését (2),
- templomok emigráns papokra bízását (3),
- a lehetőséget, hogy a kommunista országokból érkezett fiatalok anyanyelvi iskolákban tanulhassanak (4),
- a nevelés érdekében a katolikus könyvkiadás támogatását (5),
- a nemzeti lelkipásztorok missziós munkájának támogatását (6),
- a lehetőséget, hogy házassági ügyekben anyanyelvi lelkipásztorok levezessenek (7),
- az általános feloldozás kerülését, a szentgyónás lehetőségét anyanyelvi gyóntatóknál (8),
- a Kongregáció közbelépését a papok aránytalan elosztásának megszüntetésére (9),
- a vasfüggöny mögötti országokból konzultorok kinevezését a Kongregációba (10),
- kéréseik támogatását a nyugati püspököknél és a kormányoknál (11).

⁸ SZIA-Zágón 55.37 és 42. Az első kinevezés öt évre szólt, de csak 1962-ben újították meg.

⁹ Az 1956-os menekültek lelkipásztori ellátásáról: NÉMETH, László Imre, *A római magyarok lelkipásztori ellátásának története 1945–2011*, in NÉMETH, Magyarokról Itáliában... 33–35, 279–280 (Zágón); SZIA-Zágón 53.25, dátum és címzés nélkül.

¹⁰ SZIA-Zágón 53.224, Ferretto, G. c. érsek, assessore Zágonnak, Róma, 1956. nov. 18.; SZIA-Zágón 53.228, A Kongregáció levele a tagoknak aláírás nélkül, Róma, 1958. jan. 18.

¹¹ SZIA-Zágón 53.227, dátum és aláírás nélkül. A szövegben saját kezű javítása és a magyar helyzetre való utalás mutatja, hogy ő írta.

A Tanács ülést 1957. szeptember 30. és október 5. között tartották meg a Kongregáció székhelyén, a Piazza San Callisto 16. szám alatt.¹² A hivatalos nyelv még a latin volt. Az ülésre vonatkozó dokumentáció Zágón hagyatékában nem található. Az ülés egyik eredménye lehet, hogy a lelkipásztorok jobb elosztása érdekében a Kongregáció misszionáriusok, missziók és nemzeti templomok felmérésére három különböző színű kartotékot készített, amelyeknek kitöltését kérte.¹³ Zágón azt válaszolta, hogy Olaszországban csak egy magyar lelkész van, aki vendégként a római Pápai Magyar Intézetben (a továbbiakban: PMI) lakik.¹⁴ A lelkész Tóth Giulio győri egyházmegegyés pap volt.

Zágont a Kongregáció folyamatosan szembesítette azzal, hogy a magyar közösségek lelkipásztori ellátására kevés a magyar pap, ezért a helyzetről a főlelkészekről részletes adatokat gyűjtött, és az azok alapján készített részletes, huszonnyolc oldalas jelentését 1960. július 12-i keltezéssel küldte el a Kongregációnak. A jelentéshez felhasználta Óry Miklósnak, az 1956-ban indult *Magyar Papi Egység* (a továbbiakban: MPE) szerkesztőjének a magyar papság helyzetéről írt cikkét is.¹⁵ A válaszban azt ígérték neki, hogy beadványát tanulmányozni fogják, de azonnal jeleztek neki egy konkrét megoldásra váró helyzetet is Montevideóban. Zágón felmérése szerint kb. 751 magyar pap élt az emigrációban, ebből Európában 282, Észak-Amerikában 322, Közép-Amerikában 15, Dél-Amerikában 60, Ázsiában 7, Keleten 61, Afrikában 4. Magyar lelkipásztoroktatást csak töredékük végzett. Példaként Ausztriát említette, ahol 96 pap közül csak 30!¹⁶ A jelentés, amely kontinensenként részletesen ismerteti az egyes országok helyzetét, rávilágított arra, hogy nem a papok hiányoznak, hanem rossz az elosztásuk.

Az emigrációban élő magyar papság 1956 utáni első világméretű találkozójára a Münchenben tartott 37. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus adott alkalmat 1960. július 31. és augusztus 7. között.¹⁷ Ezen 70 magyar lel-

¹² SZIA-Zágón 53.198, Card. Ferretto, G. Zágónnak, Róma, 1957. jún. 13.

¹³ SZIA-Zágón 53.209, Card. Mimmi, M. titkár Zágónnak, Róma, 1957. máj. 4.

¹⁴ SZIA-Zágón 53.210, Zágón Card. Mimmi, M. titkárnak, Róma, 1957. jún. 13. A levél mellett megtalálható a kitöltött karton. A PMI története: Tóth Tamás, *A Pápai Magyar Intézet Róma* (Róma – Budapest, Pápai Magyar Intézet – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2017). Tóth Giulio 1949-ben emigrált, a Pápai Gergely Egyetemen egyházból doktorált, 1951–1959 között volt római magyar lelkész. 1972-ben a Szent Péter-bazilika jövedelmes kanonokja lett. Lelkipásztori munkája: NÉMETH, *Magyarokról Itáliában...* 28–37.

¹⁵ SZIA-Zágón 38.34, Card. Mimmi, M. titkár Zágónnak, Róma, 1960. aug. 12. Az egyes országokból kért jelentések, beszámolók a SZIA-Zágón 38-as irattartóban találhatók. Óry Miklós SJ, *Seregszemle*, in MPE (1960. Szent József ünnepe) 11/36–46.

¹⁶ Zágón iratai között megtalálható az ausztriai magyar papok datálatlan gépelt névsora, amelyen 114 sorszámozott név van. Kézzel vannak benne javítások. SZIA-Zágón 38.40.

¹⁷ CSERHÁTI, *Magyarok a bajor fővárosban* 118–119.

kipásztor, a magyar papok és szerzetesek 10%-a vett részt Európából és a tengeren túlról. Augusztus 5-én, a Szent Bonifác-templom melletti Rhaetenházban az MPE szervezésében tartották meg a magyar papi gyűlést. Ezen felszólalt Zágon József is.¹⁸ „A magyar egyház és papság a nagyvilágon” címmel tartott előadást. A Kongregációnak írt beadványa alapján vázolta a magyar papság helyzetét, a nehézségeket, a feladatokat, amelyhez a papság támogatását kérte.

Az MPE 1960-ban részletesebb felmérést is kezdeményezett, amelynek eredményéről András Imre, Ausztriában élő magyar jezsuita szociológus írt elemző cikket három részben.¹⁹ 1961 januárjában az MPE 716 magyar papot tartott nyilván. A kérdőívek egyharmadára érkezett válasz, ami – András Imre szerint – igen jó visszajelzési aránynak számított. Ennek okát abban látta, hogy a megkérdezettek mind érintett papok voltak, a téma pedig elég elhanyagolt és sürgető volt. Az első rész a külföldön élő magyarság társadalomformáló tényezőit mutatja be. Táblázat tünteti fel, hogy az 56-os forradalom következtében az egyes országokban mennyire nőtt a hívek száma. A második rész elemzi a lelkipásztorok helyzetét a válaszok és a lelkipásztori beszámolók alapján. András Imre 85 pap választát használt fel, akiket úgy választott ki, hogy a szociológia szabályai szerint válaszaik reprezentatívnak minősülhessenek földrajzilag és a világi-szerzetes papok arányát tekintve is. A válaszok leginkább a magyarok számának megbecsülésében voltak hiányosak, és a legtöbb válaszoló nem ismert környezetében magyar szerzetesnővért, holott az MPE ekkor 900 nővért tartott nyilván. Volt olyan válasz, ahol a lelkipásztor saját híveinek számát sem tudta pontosan, mások részletes adatokkal szolgáltak. Világossá vált, hogy a lelkipásztori munkát a nem katolikus hívek jelenléte is befolyásolja. A válaszadók közül 24,2% világi pap és 15,3% szerzetes, összesen 45,3% foglalkozott teljes időben magyar lelkipásztorkodással, 15,3% (világi: 4,7, szerzetes: 10,6%) pedig egyáltalán nem. A válaszadók 46,1%-a volt magyar lelkész, a többiek oktatással, rendi munkával foglalkozók. A lelkipásztorkodás szervezeti formáit elemezve a cikk megállapítja, hogy az EF rendelkezései nem valósultak meg a maguk teljes egészében. A konfliktusok elkerülése érdekében sok helyen be sem vezették, máshol zavart okozott. A legfelső irányításban is mutatkozott illetékességi probléma, elsősorban az 1956-os menekültáradat idején. Nem neveztek ki mindenhol nemzeti delegátust. Előfordult, hogy egyes egyházmegegyékbe neveztek ki magyar referenst. Az alapsejt a lelkipásztor személye, mert sok helyen még névlegesen sincs magyar egyházközség. A lelkipásztor

¹⁸ *Magyar papi találkozó Münchenben*, in MPE (1960. karácsony) 14/54–55.

¹⁹ ANDRÁS Imre, *A magyar hívő és papja a nagyvilágban 1–3*, in MPE (1961. karácsony) 18/43–54, (1962. Szent Péter és Pál ünnepe) 20/36–47, (1963. karácsony) 22/30–42.

ri munka egyik feltétele, az anyagiak is hiányosak, a legfőbb gond azonban mégis a misszionáriusi munkára alkalmas lelkipásztort találni.

Ennek terhe elsősorban Zágónra hárult. Pfeiffer Miklós svájci magyar főlelkésznek így írt erről:²⁰ „Állandóan sürget [ti. a Kongregáció], hogy ide vagy oda szerezzek magyar papot, de minden hiába. Már úgy unom ezt a dolgot, az eredménytelenséget és a kilátástalanságot, hogy komolyan foglalkozom a gondolattal, leteszem a lantot.” Utolsó lépésként készített egy levéltervezetet a Kongregációnak a helyzet megoldására, amelyet mellékelte pap barátjának véleményét kérve. A levéltervezetben javasolta: a Kongregáció intézzen levelet a magyar papsághoz, hogy felrzza lelkiismeretüket. Ugyanakkor tegyen lépéseket a misszionáriusi munka vonzóbbá tétele érdekében: legyen időben lehatárolt (három év), legyen rá felkészülési idő (maximum egy év), biztosítva legyen a visszatérés lehetősége, és a helyi ordináriusok adjanak engedélyt a vállalkozó szellemű papoknak. Azok pedig, akik ilyen feltételek mellett sem tudják vállalni a missziót, legalább anyagilag támogatassák azt. A misszionáriusok kiválasztása legyen önkéntes, elsősorban a papnövendékek és a fiatal papok köréből, ha pedig ez sem hoz eredményt, az esetben a Kongregációnak tekintéllyel kellene fellépnie. Pfeiffer Miklós meglepő gyorsasággal válaszolt.²¹ Kiseb módosításokkal egyetértett a tervvel. Hozzátette, hogy a papnövendékeket rendszeresen tájékoztatni kellene a menekültpasztorációról. Véleménye szerint az EF rendelkezéseit módosítani kell, és ismét vizitátort kell kinevezni, aki átlátja a nemzeti határokat meghaladó ügyeket és tekintéllyel tud intézkedni. Támogatta továbbá Zágón felvetését, hogy konferenciát hívjanak össze a témában, amelynek szívesen adna helyet Svájcban. Karácsony elmúltával azzal egészítette ki ezt, hogy azokat, akik jelentkeznek, tanfolyamra kellene összehívni, amit Fribourgbán lehetne megtartani.²² Közben Zágont fogadta Marcello Mimmi bíboros, a Kongregáció titkára, akit tájékoztatott javaslatairól. A bíboros megbízta egy konferencia megszervezésével, amelyet Zágón 1961. február 21-re szervezett meg. Erre meghívta Ádám György németországi főlelkészt Münchenből, Ispánki Béla angliai főlelkészt Londonból,²³ Rezek Roman bencés franciaországi főlelkészt Párizsból,²⁴ Varga László jezsuita belgiumi

²⁰ SZIA-Zágón 38.34, Zágón Pfeiffer Miklósnak, Róma, 1960. nov. 25.

²¹ SZIA-Zágón 38.33, Pfeiffer Miklós Zágónnak, Fribourg, 1961. nov. 30. Pfeiffer 1956–1972 között volt főlelkész. GYARMATI Enikő, *Egyetemes kereszténység, szociális érzékenység és ifjúságnevelés. Életrajzi vázlat Pfeiffer Miklósról (1887–1979)*, in *Útkeresés két korszak határán. A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulója* (szerk. Klestenitz Tibor – Petrács Éva – Soós Viktor Attila; Agyagoszsergény, Közi Horváth József Népfőiskola, 2019) 187–198.

²² SZIA-Zágón 38.33, Pfeiffer Miklós Zágónnak, Fribourg, 1961. jan. 6.

²³ Ispánki Béla 1957 végétől volt angliai magyar főlelkész. BORÓVI József, *A magyar katolikusok lelkigondozása Nagy-Britanniában* (Budapest, Szent István Társulat, 2003) 104–153, itt: 114.

²⁴ Rezek Roman OSB 1960–1965 között volt franciaországi főlelkész. BORÓVI József, *A franciaországi magyar katolikus lelkészségek története* (Budapest, Szent István Társulat, 2000) 39–79.

főlelkészt Brüsszelből²⁵ és Stephan László püspököt, a magyarok ausztriai apostoli vizitátorát vagy megbízottját Ausztriából.²⁶ Zágón a paphiánnyal küzdő magyar közösségektől közvetlenül is kapott kéréseket, amelyek szintén a megoldás keresésére ösztönözték. Mácsády István esztergomi főegyházmegyeés pap, aki 1953–1965 között a Linzi Egyházmegyében a menekültügyek püspöki helynöke volt, ezt írta neki:²⁷

Ami a magyar menekültek lelkipásztorkodását illeti, valóban olyan helyzetbe jutottunk, hogy ma holnap a magyar hívek pap nélkül maradnak. [...] Azt hiszem, hogy a februári főlelkész konferencia eredményes lesz, s talán sikerül valami módot találni a bajok orvoslására. [...] A napokban voltam Zauner püspök úrnál és vázoltam az egész helyzetet. Egy csomó levelet adott át, amely a püspökségre futott be, mert panaszok vannak a hívek részéről, hogy nincsenek ellátva lelkipásztori szempontból.

A konferenciáról Zágón a pakisztáni nunciaturán dolgozó Kada Lajosnak ezt írta:²⁸ „Elhatároztuk, hogy közös felhívással fordulunk a külföldön élő magyar papokhoz és a szerzetes előljárók útján a szerzetesekhez is. [...] Tudni akarjuk, kire és mire lehet számítani. [...] Nem akartam a felelősséget egyedül vállalni.” A konferencián megfogalmaztak egy levelet, amelyet mind a hét résztvevő aláírt. Lényegében a Kongregációnak küldött javaslatokat tartalmazta. Zágón 1961 áprilisában stencilezve adta postára.²⁹ A címlistájából hiányzó papok címét 1960 nyarán elkérte Öry Miklóstól, akivel a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus alkalmával Münchenben egyezettette azt.³⁰ A körirathoz az alábbi kérdőívet készítették, amelynek visszaküldését kérték:

1. Hajlandó-e a magyar menekültek érdekében misszionáriusi munkát vállalni, ha a S. Congregatio Consistorialis erre megbízást ad?

²⁵ P. Varga László 1952–1966 között volt belgiumi magyar főlelkész. BORÓVI József, *A belgiumi magyar katolikusok lelkipásztorkodásának története* (Budapest, Szent István Társulat, 2002) 111–138; BIKFALVY Géza, *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003* (METEM Könyvek 53) (Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2007) 239.

²⁶ SZIA-Zágón 38.33, Zágón Pfeiffer Miklósnak, Róma, 1961. febr. 1. A püspököt Demel (Dér) Iván püspöki vizitátor képviselte.

²⁷ SZIA-Zágón 17.42 Mácsády István Zágonnak, Wels-Lichtenegg, 1961. febr. 28. Életrajza: HETÉNYI VARGA Károly, *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I* (Budapest, Új Ember, 2004) 213–214.

²⁸ Zágón Kada Lajosnak, Róma, 1961. márc. 23. Levelezésük másolatban a szerző birtokában van. Az eredetét Kada Lajos 2001-ben kapta meg Rómából. PAJOR András, „A te szavadra...”. *Látogatások Kada Lajos érseknél* (Kecskemét, Korda, 2001) 31–33.

²⁹ SZIA-Zágón 38.30, Stencilezett datálatlan levél, körirat és kérdőív. A szerzetesrendek előljáróinak készült gépelt olasz fordítás: SZIA-Zágón 38.1 és 23.

³⁰ SZIA-Zágón 38.39, Zágón Öry Miklósnak, Róma, 1960. jún. 3. A 38-as irattartóban több gépelt datálatlan névsor található. A SZIA-Zágón 38.2–3 sorszám alatti listák összesen 775 nevet sorolnak fel.

Tényleges misszionáriusoknál: hajlandó-e ezt a munkát tovább vállalni, ha a S. Congregatio Consistorialis erre megbízást ad?

2. Milyen nyelvetületen (angol, francia, német stb.) és milyen világrészbe (Európa, Ausztrália, Dél-Amerika, Afrika stb.) menne legszívesebben?

3. Hajlandó-e a magyar misszionáriusokkal közösséget vállalva őket lelkiileg, szellemileg és anyagilag támogatni?

Évenként hány intentiót vállal erre a célra?

Milyen évi egyszeri hozzájárulást ajánl fel?

Megjegyzések:

Zágon a küldeményről értesítette a Kongregációt.³¹ Kedvezőbb válaszok érkeztek, mint ahogy azt remélte. Ezeket összesítette, és országonként kimutatót készített róluk.³² Sajnálattal vette tudomásul, hogy Stephan László püspök nem küldte szét a köriratot a kérdőívvel.³³ Kada Lajosnak írt levelében jelezte, hogy a pápa közbelépett oly módon, hogy az 1961. május 13-án tartott kihallgatáson a Kongregációnak felhatalmazást adott arra, hogy nemzeti lelkipásztori szolgálatra kinevezzen arra alkalmas papokat.³⁴

A februári főlelkészi találkozón másik két fontos döntés is született. Az egyik szerint elhatározták, hogy a Kirche in Not segélyszervezet éves konferenciája után a részt vevő magyar papoknak háromnapos lelkipásztori találkozót tartanak Königsteinben, 1961. augusztus 6–9. között. Pfeiffer Miklós vállalta a szervezést, és ő is vezette a találkozót.³⁵ Megbeszélték az EF alkalmazásával kapcsolatos nehézségeket is. A másik döntés szerint elhatározták, hogy a magyar közösségekben is bevezetik a migráció napjának megünneplését advent első vasárnapján.³⁶ A Tanács ugyanis első gyűlésén megszavaztatta a résztvevőket, köztük Zágont, arra vonatkozóan, hogy a menekültek napját minden nemzet megtartsa-e.³⁷

³¹ SZIA-Zágon 38.31, Zágon Card. Confalonieri, C. titkárnak, Róma, 1961. ápr. 18. Nyomatásban: CSERHÁTI, *Vatikáni megbízottak...* 109–110.

³² Közel 150 oldal, országonként rendezve. SZIA-Zágon 38.28.

³³ Zágon Kada Lajosnak, Róma, 1961. máj. 19.

³⁴ Uo. A felhatalmazásról említést tesz Confalonieri bíboros 1961. febr. 7-én írt levelében: SZIA-Zágon 53.30.

³⁵ *Magyar Lelkipásztori találkozó Königsteinben*, in MPE (1962. húsvét) 19/78–79. A találkozó szervezésére vonatkozó levelezés: SZIA-Zágon 26.1, Pfeiffer Miklós Zágonnak, Fribourg, 1961. jún. 18. – júl. 26.

³⁶ A Kongregáció többször kérte ezt. Utoljára: SZIA-Zágon 53.220, Carpino, F. püspök, a Tanács elnöke Zágonnak, Róma, 1962. nov. 20. SZIA-Zágon 38.21, Zágon körlevele a főlelkészeknek, Róma, 1961. nov. 15. Az olasz egyházban az első „Giornata dell’emigrante”-t 1914. advent első vasárnapján tartották. Az akkor alakult Pontificio Colleggio dell’emigrazione részére rendeztek gyűjtést. 2005-ben vezették be a világegyházban. Dátuma többször változott. FONDAZIONE MIGRANTES DELLA CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Ventennale della Migrantes (1987–2007)* (Quaderni di Servizio Migranti 55) (Roma, Fondazione Migrantes, 2009) 171.

³⁷ SZIA-Zágon 53.218, Carpino, F. püspök, a Tanács elnöke Zágonnak, Róma, 1961. dec. 18. A le-

A Tanács második ülését 1961. október 19–21. között tartotta.³⁸ Az EF megjelenésének közelgő tizedik évfordulója adott erre alkalmat. A napirenden többek között szerepelt a menekültek és az emigránsok statisztikája nemzetek szerint, az emigráció napjának megtartása és természetesen az EF évfordulója, amelyre nemzetközi zarándoklatot terveztek. Zágón erre az ülésre is készített egy nyolcoldalas feljegyzést.³⁹ Ebben azt írta, hogy a magyar politikai emigrációnak három fázisa volt: 1919, 1945 és 1956 után. Hozzávetőlegesen 800 000 magyar emigrált, akiknek 70%-a katolikus, 25–30%-a gyakorló hívő. A lelkipásztori ellátás helyzetére vonatkozóan megismételte az előző évben írt jelentés adatait, majd ismertette azokat a lépéseit, amelyeket a megoldás érdekében tett. Jelezte fáradozásainak eredményét: tíz magyar pap jelentkezett missziós munkára. Hangsúlyozta továbbá a papszentelések egységes szabályozásának szükségességét.⁴⁰

Az ülést követően Zágón levélben tájékoztatta az elért eredményekről a Kongregációt, és a papságnak is küldött róla körlevelet.⁴¹ Nem tudta időre elkészíteni jelentését, mert késedelmesen kapta meg a válaszokat. 52 magyar szolgálatot végző pap közül ketten jelezték, hogy ki akarnak válni a magyar szolgálatból, a többiek azt, hogy hajlandók folytatni. 56-an más beosztásban dolgoztak, akik közül 7-en készek voltak magyar szolgálatba állni, 12-en feltételekhez kötve. Ismételten lelkiismeret-vizsgálatra szólította fel azokat, akik még nem döntöttek. Öröndetes tényként állapította meg a nagylelkű anyagi segítség felajánlását (805 miseszándék és 894 USD), amelynek a kezelését a Fűz Balázs ciszterci atya által vezetett pénzügyi bizottságra bízta.⁴²

Az EF rendelkezéseivel kapcsolatos nehézségek leginkább a vasfüggöny mögötti országokból érkezett menekültek lelkipásztori ellátását érintették, ezért ezeknek az országoknak a delegátusai a Tanács ülése után közös levélben négy pontban fogalmazták meg a felmerült problémákat. A levelet, amelyet Zágón írt, heten írták alá.⁴³ Ebben kérték az EF bevezetését azokban az

vél mellékletei Zágón válaszával, aki nem tett semmi megjegyzést: SZIA-Zágón 53.218 – Róma, 1962. jan. 15.

³⁸ SZIA-Zágón 53.215, Carpino, F. püspök, a Tanács elnöke Zágónnak, Róma, 1961. máj. 28. Melléklete a napirend. Beszámoló az ülésről: SZIA-Zágón 53.219, Card. Confalonieri, C. titkár Zágónnak, Róma, 1962. máj. 8. Nyomatásban: CSERHÁTI, *Vatikáni megbízottak...* 116–117.

³⁹ SZIA-Zágón 53.27, Ungheria, Róma, 1961. okt. 20.

⁴⁰ A papszentelésekre vonatkozó előírásokról Zágón Stefan László püspöknek küldött egy feljegyzést: SZIA-Zágón 38.20 – Róma, 1961. dec. 9.

⁴¹ SZIA-Zágón 38.19, Zágón Card. Confalonieri, C. titkárnak, Róma, 1961. okt. 26. Felsorolja benne a missziós munkát vállaló papok és szerzetesek nevét. SZIA-Zágón 53.28, Körlevél a papoknak, Róma, 1961. dec. 1.

⁴² A befolyt összegről Zágón a főlelkészek 1963. febr. 19–20-án Muttersben tartott konferenciáján számolt el. Jegyzőkönyv: SZIA-Zágón 38.12.

⁴³ SZIA-Zágón 53.29, Gawlina, G. et altri Card. Confalonieri, C. titkárnak, Róma, 1961. dec. 27. Nyomatásban: CSERHÁTI, *Vatikáni megbízottak...* 110–111.

országokban, ahol ez még nem történt meg (1. pont). Itt mindenekelőtt Ausztriára gondoltak. Kérték saját jogaik és kötelességeik tisztázását (2. pont). Felhívták a figyelmet arra, hogy a Kongregáció engedélye nélküli inkardinációkkal egyes papok elvesznek a saját nemzetbeli lelkipásztorkodás részére (3. pont), és végül a papnövendékek szentelésével kapcsolatos jogi helyzet tisztázását kérték (4. pont). Carlo Confalonieri bíboros, titkár, az első aláírónak, Giuseppe Gawlina (Józef Feliks Gawlina) püspöknek címezte válaszáat, kérve, hogy azt minden aláíró ismerje meg.⁴⁴ A bíboros szerint a Kongregáció mindent megtett annak érdekében, hogy az EF érvényre jusson, ha valamilyen különleges eset lenne, kérte, hogy jelezzék. A delegátusokra vonatkozó kérdésre azt válaszolta, hogy nem lát lehetőséget a jogok és kötelességek jogi szabályozására, viszont jelölhetnek alkalmas misszionáriusokat, tárgyalhatnak az ordináriusokkal a nehézségek megoldásáról úgy is, mint a Kongregáció tagjai. Feladatuk továbbá, hogy a helyzetről naprakész tájékoztatást adjanak. Továbbá tarthatnak gyűléseket saját nemzetiségbeli papjaiknak. A papnövendékek szentelésével kapcsolatban azt válaszolta, hogy az Affari Ecclesiastici Straordinari 1946. április 4-i levelében írtakat kell követni.

A következő év elején Zágón ismét főlelkészi találkozót hívott össze, ez alkalommal Münchenben.⁴⁵ Öten jöttek el. Rezek Román OSB és Ispánki Béla kimentették magukat. A találkozót 1962. február 21–22-én tartották. Zágón beszámolt a fejleményekről. A résztvevők fontosnak tartották a szerzetesek bevonását is, ami azonban nem ment könnyen. Ádám György vállalta, hogy a Burg Kastl Gimnázium néptánc csoportja fellép a tervezett római zárándoklaton.

Mácsády István nem sokkal a konferencia előtt küldte meg Zágónak az osztrák püspöki kar 1961. november 6–7-i ülésének jegyzőkönyvét.⁴⁶ Zágón

⁴⁴ SZIA-Zágón 53.30, Card. Confalonieri, C. titkár Gawlina, G. c. érseknek, Róma, 1962. febr. 7. (másolat). Nyomtatásban: CSERHÁTI, *Vatikáni megbízottak...* 112–115. A levélváltást Zágón megküldte a főlelkészeknek is: SZIA-Zágón 38.15 – Róma, 1962. ápr. 10.

⁴⁵ Meghívók: SZIA-Zágón 53.33 – Róma, 1962. febr. 1. és SZIA-Zágón 38.18 – Róma, 1962. febr. 5. SZIA-Zágón 38.15–16, Zágón körirata az európai magyar főlelkészeknek, Róma, 1962. ápr. 10. A mellékelt jegyzőkönyv nyomtatásban: CSERHÁTI, *Vatikáni megbízottak...* 118–120.

⁴⁶ SZIA-Zágón 53.233, Mácsády István Zágónak, Wels-Lichtenegg, 1962. jan. 25. A jegyzőkönyv Zágón irattárában nincs meg. Ausztriában dolgozó magyar atyák (Pál László és Simon Ferenc) segítségével sikerült megszerezni a jegyzőkönyv kivonatát, amely fellelhető az Archiv der Österreichischen Bischofskonferenz anyagában: „Zu S. 19. Zum Punkt »Ungarnseelsorge« ist durch die Apostolische Nuntiatur ein Schreiben der Konsistorialkongregation mitgeteilt worden, in dem der lebhaft Wunsch ausgesprochen wird, die Normen der Apostolischen Konstitution »Exsul Familia« durchzuführen. Die Bischofskonferenz hat seinerseits nach den Weisungen des Apostolischen Nuntius Dellepiane, die Betreuung der Flüchtlinge organisiert und kann momentan die Maßnahmen schwer ändern. Das Auswanderungsproblem existiert in Österreich nicht weil ein Auswanderung nicht stattfindet. Die Flüchtlinge sind derzeit sehr gering an Zahl, sie sind zum größten Teil schon in Stadium der Assimilation. Für die übrigen sind die

csodálkozással vette tudomásul az osztrák püspökök magatartását, amelyről az volt a véleménye, hogy azt nem lehet szó nélkül hagyni.⁴⁷ Mácsády a Karitászs igazgatóhelyettesével, Josef Haltmayerrel együtt készített beadványt püspökeiknek, amelyben tájékoztatták őket a zarándokltról, és kérték, hogy fordítsanak figyelmet az EF-re.⁴⁸ Ausztria elismerést vívott ki azzal, ahogy 1956-ban a magyar menekülteket fogadta, egyházi vonalon ugyanezt jelentené az EF bevezetése. Zágón örült annak, hogy ezt közösen írták.⁴⁹

A Tanács második ülését követően küldte meg az EF évfordulójára tervezett zarándoklat jóváhagyott programját.⁵⁰ A Kongregáció külön értesítőt (*Bollettino*) adott ki, amelynek két példánya van meg Zágón irathagyatékában.⁵¹ A második szám beszámolt arról, hogy minden országban előkészítő bizottságokat hoztak létre, és a szervezők személyesen is felkeresték azokat. A római előkészítő bizottság 1962. május 30-án tartott ülést, amelyen részt vett Zágón is.⁵² Tájékoztatót adtak a zarándokok várható létszámáról és a programról. A kapott információk alapján Zágón hozzálátott a magyarok ajándékának az előkészítéséhez.⁵³ Fotókat, adatokat kért emigráns magyar intézményektől. A következő előkészítő ülést július 9-én tartották.⁵⁴ A zarándoklat közeledtével Zágón júliusban a részt vevő atyáknak tájékoztató levelet írt, amelyben utalt arra, hogy Róma minden templomában van gyóntási joghatóságuk.⁵⁵ A végleges meghívó stencilezve július 27-én kelt.⁵⁶

MENEKÜLT MAGYAROK RÓMÁBAN AZ *EXSUL FAMILIA* TIZEDIK ÉVFORDULÓJÁN

A magyarok részvételét három magyar forrás alapján rekonstruálhatjuk. Zágón iratai között van egy kilencoldalas gépelt és részben kézzel írt dokumentum, amelyre kézzel írta rá: „Az Exsul Familia 10 éves jubileuma és a

notwendigen Maßnahmen der seelsorglichen und sozialen Betreuung getroffen. Die Bischofskonferenz wird das statischen Material noch genau erheben” (1961. nov.).

⁴⁷ SZIA-Zágón 17.41, Zágón Mácsády Istvánnak, Mutters, 1962. febr. 27. BALOGH, Vincenz, *Zeitzeugenbericht über die Betreuung der fremdsprachigen Flüchtlinge und Gastarbeiter in der Diözese Linz nach dem II. Weltkrieg mit Schwerpunkt 1961–1991* (Linz, magánkiadás, 2008) 175–177.

⁴⁸ SZIA-Zágón 53.235, Mácsády István Zágónnak, Wels-Lichtenegg, 1962. ápr. 4. Haltmayer 1960–1965 között töltötte be ezt a hivatalt.

⁴⁹ SZIA-Zágón 53.236, Zágón Mácsády Istvánnak, Róma, 1962. ápr. 9.

⁵⁰ SZIA-Zágón 53.217, Carpino, F. püspök Zágónnak, Róma, 1961. dec. 8.

⁵¹ A 2. szám: SZIA-Zágón 53.237 – Róma, 1962. ápr. 25. és a 4. szám: SZIA-Zágón 53.248 – Róma, 1962. júl. 1.

⁵² Jegyzőkönyv: SZIA-Zágón 53.238.

⁵³ Kérő levelek: SZIA-Zágón 53.242–246.

⁵⁴ Napirend: SZIA-Zágón 53.249.

⁵⁵ SZIA-Zágón 53.151 – dátum nélkül.

⁵⁶ SZIA-Zágón 53.155.

magyar emigráció”.⁵⁷ A másik forrás Németh Béla Ausztriában élő jezsuitának, az MPE munkatársának a beszámolója a lapban.⁵⁸ A harmadik egy rövid tudósítás a *Katolikus Szemlében* (a továbbiakban: KSZ).⁵⁹

A zarándoklatra a szimbólumával díszített tizenhat oldalas programfüzet készült.⁶⁰ Az előkészítő bizottság általános titkára, Mons. Emile De Jardin szólítja meg benne a zarándokokat: „Andiamo a Roma” (Menjünk Rómába!). Arra hívja őket, hogy jöjjenek Rómába, mondjanak köszönetet ötvenezer menekült nevében a pápának mindazért a figyelemért, amelyet a menekültekre fordított, hívják fel a világ közvéleményének figyelmét arra, hogy fogadják be a menekülteket, akiket gyakran fölöslegeseknek és veszélyeseknek találnak, végül tudatosítsák apostoli küldetésüket, amelyet országaikból (Lengyelország, Olaszország, Spanyolország, Horvátország, Magyarország) és sok más nemzetből hoznak. A füzetben a központi szervezőbizottság összetételén és a zarándoklatot szervező nemzetközi irodák címein túl olvasható a program és a fontosabb látnivalók leírása. A füzet végén a szentmise latin szövege, latin énekek, olaszul a Lourdes-i Mária-ének kaptak helyet, és a pápát köszöntő ének.⁶¹

Viva Giovanni Ventitresimo
Padre nostro e Papa!
Al nostro amore,
Lo conservi il cielo.

AZ *EXSUL FAMILIA* TIZEDIK ÉVFORDULÓJÁNAK ELŐKÉSZÍTÉSÉRE KIADOTT HÍRLEVÉL
FEJLÉCE A ZARÁNDOKLAT LOGÓJÁVAL

⁵⁷ SZIA-Zágon 38.5. A lapok nincsenek sorrendben. Ezért a hivatkozásban megadjuk az oldalszámot és azt is, hogy annak mely oldalán található az információ, gépelve vagy kézzel írva.

⁵⁸ NÉMETH Béla SJ, *Magyar papok a menekültek római zarándoklatán*, in MPE (1962. karácsony) 22/83–86. 1962–1967 között volt az MPE munkatársa. BIKFALVY 164–165.

⁵⁹ K. J., *Az „Exsul Familia” 10. évfordulója*, in KSZ (1962) 312.

⁶⁰ SZIA-Zágon 53.259.

⁶¹ Magyarul: Éljen huszonharmadik János, Atyánk és Pápánk! Szeretetünknek őrizze meg az ég!

A *L'Osservatore Romano* 1962. augusztus 4-i száma adott hírt a zárándokok, köztük a magyar csoportok érkezéséről.⁶² A tengerentúlról a Ciampino repülőtérre érkeztek, Európából vonatokon a pályaudvarokra. Frankfurtból különvonat érkezett, amely több németországi városban vett fel magyar zárándokokat; a csoportot Adám János főlelkész vezette.⁶³ A papokat Mons. Csertő Sándor esztergomi főegyházmegyei pap várta a Termini pályaudvaron, aki autójával a szállásukra kísérte őket, illetve a korábban megérkezett papok is segítettek a résztvevők fogadásában.⁶⁴ A csoportok a város különböző pontjain szálltak meg. Közlekedésüket a városban autóbusszokkal a Pellegrinatio ad Petri sedem iroda szervezte meg.⁶⁵ Az első közös szentmise augusztus 4-én, szombaton fél 8 órakor volt a Santa Maria Maggiore-bazilikában. Közel ötezren vettek rajta részt. A főcelebráns Carlo Confalonieri bíboros, a Kongregáció titkára olasz nyelvű beszédében többek között azt mondta, „hogy az Egyház törődik a menekültek sorsával, tudja, hogy életük nehéz, Jézus is menekült, Jézust is üldözték. Kövessük az Ő példáját, a keresztények legyenek állhatatosak a hitben, adjanak jó példát környezetüknek és maradjanak erőslelkűek honfitársaik körében.”⁶⁶

A magyar zárándokok délután az 1956. november 4. óta a budapesti amerikai követségen félrabságban élő Mindszenty József bíboros római címtemplomának, a Santo Stefano Rotondo-bazilikának a kertjében gyűltek össze.⁶⁷ A szabadtéri pódiumnál Zágon József üdvözölte őket, felsorolva az egyes országokból érkezett csoportokat. Legtöbbször a Benelux államokból érkeztek. Svédországból öt busszal Szőke János szalézi atya hozott diákokat.⁶⁸

⁶² *L'arrivo dei pellegrini per il decennale dell'Exsul Familia*, in *L'Osservatore Romano* (1962. aug. 4.) (Cronaca di Roma). A lap ebben a rovatban a következő napokban is beszámolt a zárándoklatról.

⁶³ SZIA-Zágon 53.250, Adám György körlevele, München, 1962. júl. 21. Összesen 79-en jöttek: Münchenből 9, Stuttgartból 7, Kölnből és Dortmundból 20, Kastlból 35 fő. SZIA-Zágon 1.3, Adám György Zágónnak, München, 1962. aug. 1.

⁶⁴ Csertő Sándor 1953-tól a Hittani Kongregációban volt levéltáros. NÉMETH László Imre, *A római Szent István Alapítvány 50 éve* (Budapest, Szent István Társulat, 2015) 34–35.

⁶⁵ Az utazási iroda neve magyarul: Zárándoklás Péter székéhez. Egy levél hátoldalán kézzel írva olvasható néhány csoport szállásának címe. A német csoporté: Istituto S. Gaetano, a francia, angol, belga csoporté: Domus Pacis. SZIA-Zágon 53.252, Milini, F. PSSC Zágónnak, Róma, 1962. júl. 7. Szállítás: SZIA-Zágon 53.258, Programma Generale, Servizio pulmann.

⁶⁶ A beszéd olasz szövege, amelyet előre megküldtek, hogy nemzeti nyelvekre le tudják fordítani: SZIA-Zágon 53.256. A fordítás az irathagyatékban nem található.

⁶⁷ A bazilika és Mindszenty bíboros kapcsolata: NÉMETH László Imre, *Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház* (Budapest, Szent István Társulat, 2009).

⁶⁸ Szőke János 1958–1965 között volt magyar lelkész Svédországbán. Elhunyt Szőke János szalézi atya (2012. jan. 7.), <https://www.magyarkurir.hu/hirek/elhunyt-szoke-janos-szalezi-nya> (2021. 10. 11.).

ZÁGON JÓZSEF MAGYAR ZARÁNDOKOKKAL A SANTA MARIA MAGGIORE-BAZILIKÁBAN
(1962. augusztus 4.?)

Angliából a máltai lovagok csoportja jött. A svájci csoportot Németh János bázei magyar lelkész vezette, aki 1957-ben emigrált.⁶⁹ A tengerentúlról, Amerikából kevesen érkeztek, mert a meghívást későn kapták meg.⁷⁰ Néhányan voltak Ausztráliából, Dél-Afrikából és Ázsiából is. A nagyobb csoportok létszáma, melyeket Zágón név szerint köszöntött, a következő volt:⁷¹ „Ausztria – 60, Németország – 79, Svédország kb. – 60, Belgium, Hollandia, Luxemburg – 120, Anglia – 74, Franciaország – 34, Svájc – 35, Olaszország – 40, USA és Kanada – 15.”

⁶⁹ SZIA-Zágón 53.253, Németh János Zágonnak, Basel, 1962. júl. 20.

⁷⁰ Különrepülőgépet akartak szervezni, de a terv meghiúsult. SZIA-Zágón 53.240, Zágón Ádám Györgynek, Róma, 1962. jún. 19.

⁷¹ SZIA-Zágón 38.5, 5. recto, kézzel írt feljegyzés, mely szerint 507-en voltak, a felsorolt létszámok pontos összege 517.

PELLEGRINAGGIO MONDIALE
DEGLI EMIGRATI E PROFUGHI
NEL X ANNIVERSARIO
DELLA "EXSUL FAMILIA."

Roma 3-7 Agosto 1962

A BURG KASTL GIMNÁZIUM NÉPTÁNCCSOORTJÁNAK ELŐADÁSA A SANTO STEFANO ROTONDO-BAZILIKA KERTJÉBEN (1962. augusztus 4.)

Zágon rövid beszédet is mondott, amelyben röviden bemutatta az EF-t. Kiemelte, hogy ez biztosítja a jogot a menekülteknek ahhoz, hogy nemzeti nyelvű lelkipásztori ellátásban részesülhessenek. Többek között ezt mondta:⁷²

⁷² SZIA-Zágon 38.5, 9. recto, gépelt szöveg.

Olyan rendelkezést ünneplünk az Exsul Familia apostoli konstitúcióban, mely a menekültek alapvető érdekeit érinti s egyben új korszakot nyitott. [...] Tágabb értelemben mi is Exsul Familia, száműzött család vagyunk. [...] a nagy magyar törzsből szakadtunk le, egy sorsnak vagyunk részei. Legyen bár jó sorsunk, fél szívvel otthon élünk, beszéljünk bár idegen nyelveken, édes zene füleinknek a magyar szó. [...] egy nagy család vagyunk, testvérek vagyunk.

Emlékeztetett a magyarok Rómával való történelmi kapcsolatára is, és hangsúlyozta, hogy milyen hálásnak kell lenni XII. Piusz pápának, aki 1956-ban többször is megszólalt Mindszenty bíboros érdekében.⁷³ Ezután a zárándoklattal kapcsolatos tudnivalókat közölte. Jelezte, hogy a papi találkozó – az előzetes programtól eltérően – nem a PMI-ben lesz, hanem a Collegium Germanicum et Hungaricumban (a továbbiakban: CGU), és nem kedden, hanem vasárnap fél 5 órakor. Azért változtatták meg a helyszínt, hogy ne tudják azt lehallgatni.⁷⁴ Ezután Pfeiffer Miklós franciául köszöntötte az idegen nyelvű vendégeket. Kultúrműsor következett, a németországi Burg Kastl Magyar Gimnázium táncsoportja lépett fel, amelyet az igazgató, Harangozó Ferenc szombathelyi egyházmegyes pap konferált be.⁷⁵ Kérte a jelenlevőket, hogy támogassák az egyetlen európai magyar középiskolát. A diákok tánca mindenki tetszését elnyerte. A program a bazilikában folytatódott. Varga László jezsuita, belgiumi magyar főlelkész Mindszenty József bíborosról emlékezett meg.⁷⁶ A bíboros hetvenedik születésnapjára írt egy cikket a KSZ-ben és egy tanulmányt a Vecsey József által szerkesztett német nyelvű kötetben. Nagy valószínűséggel ezen írásainak szellemében beszélt. Kiváló előadó volt, aki mindig mindenre szívesen vállalkozott. A találkozó a pápai és a magyar himnusz eléneklésével zárult.

⁷³ A pápa megnyilatkozásainak legfrissebb magyar kiadása: *Erőtsítd testvéreidet! Magyar vonatkozású pápai üzenetek 1456-ból és 1956-ból* (szerk. Mészáros István; Budapest, Szent István Társulat, 2006).

⁷⁴ A PMI-ben végzett lehallgatásokról: FEJÉRDY 70.

⁷⁵ Harangozó Ferenc 1960–1963 között volt igazgató. *Húsz éves a magyar gimnázium Kastlban 1958–1978. Jubileumi emlékkönyv – Zwanzig Jahre Ungarisches Gymnasium in Kastl. Festschrift zum Jubiläum* (Kastl, Kastli Magyar Gimnázium Igazgatósága, 1978) 69. Az iskola körülsának és néptáncgyűttesének története: MUNKÁCSY Katalin Fruzsina, *A Kastli Magyar Gimnázium – egy történet a sok ezer közül – 1958–2006* (Sárvár, Burg Kastl Alumni, 2018) 42–46.

⁷⁶ VARGA László, *Mindszenty egyénisége*, in KSZ (1962) 81–89; Uő, *Persönlichkeit Mindszenty's, in Kardinal Mindszenty. Beiträge zu seinem siebzigsten Geburtstag* (Hrsg. Josef Vecsey; München, Donau, 1962) 61–73; magyarul: *Mindszenty személyisége*, in *Mindszenty bíboros. Írások hetvenedik születésnapjára* (szerk. Vecsey József; Agyagosszergény, Közi Horváth József Népfőiskola, 2017) 91–107. Varga jellemzése: NYISZTOR Zoltán, *Ötven esztendő. Századunk magyar katolikus megújodása* (Bécs, Opus Mistici Corporis, 1962) 119–120.

Este a Via della Conciliazionén, az Auditoriumban megemlékezést tartottak a scalabriánusok alapításának 75. évfordulójáról.⁷⁷ A hivatalos ünnepi beszédeket kórusok fellépése tarkította.

A zárándoklat fő eseménye másnap, augusztus 5-én, vasárnap volt. A magyarok fél 8-kor gyülekeztek a Szent Péter-bazilika előtt a csoport nevét jelző táblánál. Háromnegyed 8-kor kezdődött a szentmise, amelyet Paolo Marella bíboros, a bazilika főpapja mutatott be. A résztvevők a szentmise után találkoztak XXIII. János pápával, akit Confalonieri bíboros köszöntött. A pápa rövid beszédet tartott, majd áldást adott.⁷⁸ A magyar papság képviselői Zágón vezetésével a kihallgatás végén átadták a magyarok ajándékát, az emigráció szellemi termékének harminckét kötetét és egy öt kilogrammos, a vasfüggönyből kivágott szögesdróttal körülfont gyertyát „Orate pro Hungaris!” felirattal.⁷⁹ Ezután a zárándokok levonultak a bazilika grottáiba XII. Piusz sírjához, hogy kifejezzék köszönetüket az apostoli buzdításért. A nap többi része városnézéssel telt. Az idegenvezetők közül szaktudásával és szeretetével kiemelkedett Kléner László esztergomi főegyházmegyes atya, a PMI növendéke, aki nagy sikert aratott.⁸⁰ A zárándoklat közös programja este folytatódott fáklyás keresztúttal a Colosseumban.⁸¹ A magyar csoportok háromnegyed 9-re érkeztek oda. A negyedik állomás hangzott el magyarul, a részt vevő nemzetek sorrendjét ugyanis betűrend szerint határozták meg. A nemzeti nyelveken végzett állomások után a résztvevők közösen, az Egyház egyetemes nyelvén, latinul mondták a Credót és énekeltek a Stabat Matert.

A pápával való találkozás és a keresztút között a magyar lelkipásztorok délután a CGU-ba igyekeztek, hogy részt vegyenek az MPE papi találkozóján, amelyet 1962-ben a zárándoklat alkalmával rendeztek meg.⁸² Zágón szeretettel köszöntötte az összegyűlt 46 papot, majd ezekkel a szavakkal méltatta az apostoli konstitúció jelentőségét:

Történelmi szempontból az Exsul Familia csak összefoglalása az Egyház eddigi gyakorlatának, rendszeresítése, a modern viszonyokhoz való alkalmazása az egész világra való törvényes erejű kiterjesztése azoknak az elveknek, melyek az Egyház a mindenkori szükség szerint eddig is

⁷⁷ Giovanni Battista Scalabrini alapítóról lásd: VARISCO 39–47.

⁷⁸ *Il Sommo Pontefice nelle providenze della Chiesa per gli emigranti indica valido apostolato per la elevazione dei lavoratori e la prosperità delle genti*, in *L'Osservatore Romano* (1962. aug. 7.). A pápai beszéd online: http://www.vatican.va/content/john-xxiii/it/speeches/1962/documents/hf_j-xxiii_spe_19620805_provvidenze-emigranti.html (2020.03.17.).

⁷⁹ *Il riconoscimento omaggio delle delegazioni dei vari continenti*, in *L'Osservatore Romano* (1962. aug. 7.) 2. A közös ajándékon túl egyénileg is adtak ajándékot a pápának. SZIA-Zágón 53.253, Németh János Zágónak, Basel, 1962. júl. 20., mellékelve hozzá Tschelling Lajos levele az ajándék felajánlásával. Zágón köszöntő szavai: SZIA-Zágón 53.263 – Róma, 1952. aug. 5.

⁸⁰ Kléner László 1959–1962 között volt a PMI növendéke. Tóth 88.

⁸¹ Keresztút olaszul és magyarul: SZIA-Zágón 53.261 és 262.

⁸² SZIA-Zágón 23.23, Öry Miklós SJ Zágónak, Klagenfurt, 1962. jún. 18.

A *WIENER KIRCHENBLATT* BESZÁMOLÓJA A MAGYAR EMIGRÁNSOK AJÁNDÉKÁRÓL

hirdetett s gyakorolt. [...] De hogy ma létezik egy szerv a Consistoriális Kongregáció keretében, a Summum Consilium pro emigratione, melyben egyenrangú felekként tárgyalhatunk, [...] hogy a világ minden országának püspöki kara elismeri, hogy egyes nemzeteknek vannak jogos kívánságaik, vannak hivatalos reprezentánsaik, melyekkel tárgyalhatnak, ez az Exsul Familia érdeme. [...] tökéletes végrehajtása [...] azon múlik, tud-e az egyes nemzetiség annyi papot prezentálni, amennyi a hívek el-látásához szükséges.

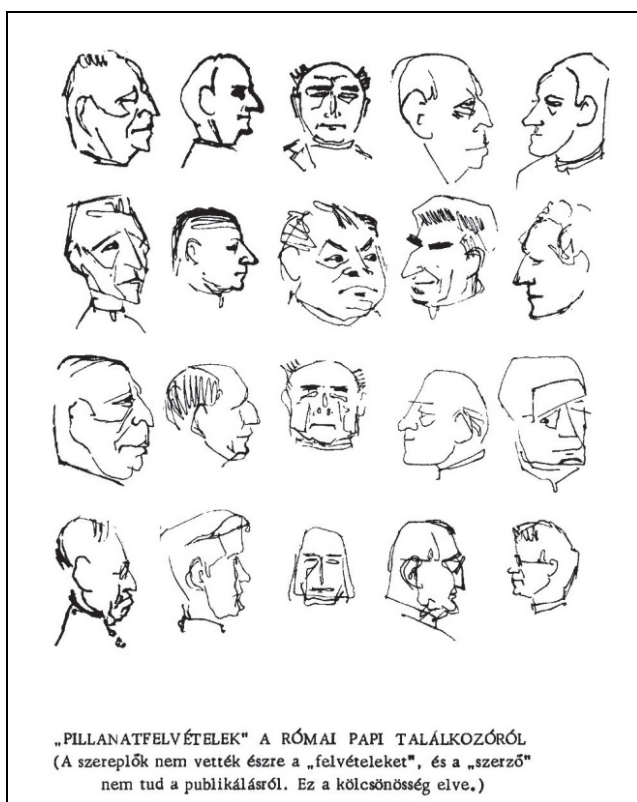
Felsorolta azokat a követelményeket, amelyek ahhoz kellene, hogy a Kongregáció megbízást adjon, majd a magyar emigráns papság helyzetét ismertette.⁸³ Utána Szabó János, a Katolikus Liga elnökhelyettese szólalt fel. Ízes magyar nyelven beszélt az Egyesült Államokban élő magyarok helyzetéről.⁸⁴ Kifejtette, hogy véleménye szerint a magyar közösségek évei meg-

⁸³ Az MPE szerette volna közölni az előadás teljes szövegét, de végül Zágon nem adta le. SZIA-Zágon 23.23, Öry Miklós SJ Zágonnak, Klagenfurt, 1962. dec.14. és 1963. máj. 5.

⁸⁴ Szabó János életrajza: DUDÁS Róbert Gyula, *Magyar katolikus papok Észak-Amerikában. Az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában szolgálatot ellátott római és görögkatolikus magyar, magyar származású, valamint magyarul beszélő lelképásztorok történeti névsora 1825–2019 között* (Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2020) 333.

vannak számlálva az angol közösségekbe való beolvadás miatt. P. Varga László jezsuita atya a kommunizmus elleni küzdeletről szólt, és rámutatott a papság felelősségére. Utána P. Öry Miklós jezsuita az MPE célkitűzéseinek megvalósítását sürgette, majd Török Jenő a bécsi katolikus könyvkiadó, az Opus Mystici Corporis könyveire hívta fel a résztvevők figyelmét. Zágon a magyar papok nevében táviratban köszöntötte László István püspököt, aki elfoglaltsága miatt nem tudott eljönni, de táviratban elküldte üdvözlését.⁸⁵ Hálásan köszönték meg Csele Sándor magyar jezsuitának, a CGU ökonómusának a szíves fogadtatást és azt a nagylelkűséget, amellyel megvendégelte a résztvevőket.⁸⁶

Az MPE beszámolójában húsz atyáról készült rajz is megjelent.

A MAGYAR PAPI EGYSÉG 1962. ÉVI 22. SZÁMÁBAN
A TALÁLKOZÓRÓL MEGJELENT KARIKATÚRÁK

⁸⁵ SZIA-Zágon 53.264.

⁸⁶ Csele Sándor 1960–1994 között volt ökonómus. BIKFALVY 48.

Hétfőn, augusztus 6-án a falakon kívüli Szent Pál-bazilikában volt a szentmise 8 órakor a hallgató Egyházért. Giuseppe Ferretto bíboros, a Kongregáció tagja mondta.⁸⁷ Az MPE beszámolója szerint

szentbeszédében említést tett a minden nemzet életében szereplő heródesekről, akik a haza igazi érdekeit elárulták és Krisztus híveit üldözték. A menekülteknek is át kellett haladniuk egy legalábbis lelki pusztaságon, de lelkileg együtt lehettek a Szent Családdal. A hallgatás egyháza él, nem halott, sugározza a hit fényét az istentelenség sötétjében és beszél, ha nem is hangosan, de Istennel. Ima és bűnbánat hozzák le Isten áldását a menekültekre, a hazára és az egész Egyházra, különösen a II. Vatikáni zsinat révén.

Ezen a szentmisén a magyar zarándokok a Boldogasszony Anyánkat énekeltek.

A zarándoklat záróprogramja az ünnepi jubileumi megemlékezés volt a Sportpalotában hétfőn este fél 7-kor. Öt beszéd hangzott el, és számos nemzeti csoport lépett fel táncsal, énekkel, köztük a magyarok is. A Burg Kastl Gimnázium diákjai, 24 táncos és 16 énekes, harangtáncot adtak elő.⁸⁸ Másnap a zarándokok hazautaztak. Zágon méltán volt büszke arra, hogy 500 magyar volt együtt Rómában.⁸⁹ A zarándoklat lezárulása után a nagy hőség elől Tirolba menekült.

Az olaszországi magyar közösségekben ketten élnek olyanok, akik részt vettek a zarándoklaton. Egyikük Szokoly György, 1956-os magyar menekült, Rómában élő belga állampolgár. 1962-ben Belgiumban élt, 24 éves volt.⁹⁰ 1962 augusztusában Párizsból érkezett vissza Liège-be, ahol a vasútállomáson találkozott a zarándokcsoporttal, amely Rómába indult Dobai Sándor atya vezetésével.⁹¹ Hívták, hogy tartson velük. Rögtön csatlakozott hozzájuk, így jutott el életében először Rómába. Nem készült az útra, nem volt pénze, de semmiben sem szenvedett hiányt. Maradandó élményt jelentett neki a magyar találkozó a Santo Stefano Rotondo-bazilika kertjében. A másik személy Inokai Zsuzsa, a torinói magyar közösség buzgó tagja, aki így emlékezett vissza az eseményre:

⁸⁷ A homília olasz szövege: SZIA-Zágon 53.257. A hallgató egyházak XII. Piusz pápa 80. születésnapjára közös kötetet adtak ki. GIORDANI, Igino, *La Chiesa del silenzio guarda a Roma* (Roma, Ferrari, 1957). A Magyarországról írt fejezet (461–488) feltételezhetően Zágon József közreműködésével készült, vagy éppenséggel ő maga írta. Irathagyatékából ennek eddig nem került elő nyoma.

⁸⁸ Információkérés a néptáncosokról: SZIA-Zágon 53.252, Milini, F. PSSC Zágonnak, Róma, 1962. júl. 7. Kézvel írt feljegyzések a levél hátsó oldalán.

⁸⁹ SZIA-Zágon 17.34, Zágon Matty Jánosnak, Róma, 1962. aug. 9.

⁹⁰ A Szent István Alapítvány igazgatótanácsának tagja. NÉMETH, *A római Szent István Alapítvány 50 éve* 55–56.

⁹¹ Ezekben az években Liège-ben volt magyar lelkész. BORÓVI, *A belgiumi magyar katolikusok...* 173–182.

mint a kastli Magyar Gimnázium diákja és a néptáncsoport tagja vehetem részt [ti. a nemzetközi zarándoklaton] augusztus első hetében Rómában. Talán húszan lehettünk diákok. Kölce Éva, zenetanárnőnk kísért bennünket.⁹² Sajnos ő már elhunyt. [...] Rómában boldogok és gondtalanok voltunk. 57 év, egy élet telt el azóta. Még ma is emlékszem arra, hogy milyen nagy hatással volt rám Róma. [...] Egyszerűen egy csodálatos, felejthetetlen látvány és élmény volt részemre.

Confalonieri bíboros levélben köszönte meg Zágónak a magyarok részvételét és a pápának átnyújtott ajándékot.⁹³ Zágón a zarándoklaton megismert tengeren túli magyar papoktól számos meghívást kapott az Egyesült Államokba, hogy látogassa meg közösségeiket. A kiutazáshoz, amelyet két hónapra tervezett, az EF előírásainak megfelelően kért engedélyt a Kongregációtól.⁹⁴ „A személyes kapcsolatok tehát Zágón életében az emigrációban szolgálatot végző magyar papokkal való törődés területén újabb kihívásokat és feladatokat eredményeztek, amelyeket élete végéig áldozatosan végzett.”

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy Zágón az EF bevezetésével nemzeti delegátusként, majd a Tanács tagjaként fáradozott azért, hogy az EF rendelkezései mindenhol érvényre jussanak a menekült magyarok lelkipásztori ellátása érdekében. Irathagyatéka tanúja annak, hogy 1962 után hogyan intézte továbbra is a Kongregációban az engedélyeket magyar papoknak.⁹⁵

⁹² Kölce Ferencné 2011. aug. 19-én hunyt el. Kölce Éva, született Balogh Éva, <https://www.kastlalumni.eu> › Iskolánk története › Tanáraink › Kölce Éva néni (2019.12.03.).

⁹³ SZIA-Zágón 53.265, Card. Confalonieri, C. titkár Zágónak, Róma, 1962. szept. 5. A magyar ajándékról beszámolt a *Wiener Kirchenblatt* (1962) 33/16. Megtalálható: SZIA-Zágón 15.9, Kléner László Zágónak.

⁹⁴ SZIA-Zágón 53.266, Zágón Card. Confalonieri, C. titkárnak, Róma, 1963. ápr. 4. Az amerikai úthoz lásd: NÉMETH László Imre, *Zágón József és Szabó János levelezése 1956–1965. Zágón József halálának 45. évfordulója emlékére*, in MEV (2019) 244.

⁹⁵ SZIA-Zágón 53.34–154 – 1963–1968.

Erdő Péter

BESZÉLGETÉSEK A HITVALLÁSRÓL ÉS A TÍZPARANCSOLATRÓL

A Hiszekegyet minden vasárnap elmondjuk a szentmisén, de sokszor csak gépiesen tesszük ezt, nem gondolva végig az imádság mondatainak lényegét. A kötetben a magyar egyházfő mondatonként haladva ismerteti azok történetiségét, lényegi mondanivalóját, lelkiségét. Ugyan így halad végig a tízparancsolat pontjain, rávilágítva, hogy mennyire kiemelt súlya van ezeknek, mit jelent és jelentett mindenkor a keresztényeknek, hogy a természetes erkölcsi törvény foglalata másutt nem található meg ilyen teljes és pontos formában. A kötet célja, hogy elolvasása után hitünk alapimádságát mélyebb átéléssel tudjuk mondani, és a tízparancsolat törvényei igazodási pontok legyenek, valóban életünk alappillérei.

338 oldal, keménytáblás. Ára: 2900 Ft

Szent Jeromos

AZ IGAZ HIT VÉDELMEBEN

Szent Jeromos sokak szerint az egyik legellentmondásosabb személyiség az egyházatyák közül, heves emberi alkata ellensúlyozásaként szigorúan böjtölt, remeteként, szerzetesként önmegtartóztató életet élt, de amilyen szigorú volt önmagához, sokszor ugyanolyan kérlelhetetlen volt másokkal szemben is. A kötetben közreadott hét vitairata ezt a szigorú, kérlelhetetlen arcát mutatja meg. Bizonyos részek a hangnemük miatt alighanem megütközést keltenek a mai olvasóban, ám a gyakran ironikus stílus ellenére elsősorban azt kell szem előtt tartanunk, hogy ezek a vitairatok a korabeli keresztények számára rendkívül fontos kérdésekkel foglalkoztak, és beláthatatlanul nagy hatást gyakoroltak a későbbi keresztény írásművészetre és gondolkodásra. Többségük most először jelenik meg magyar fordításban – Szent Jeromos halálának 1600. évfordulójára.

992 oldal, keménytáblás. Ára: 7200 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318–6957
szitkonyvek.hu

◆◆◆ RUZSA GYÖRGY

Adalékok Radonyezsi Szent Szergij ikonográfiájához

Iljin professzor úr emlékére

Radonyezsi Szent Szergijt (oroszul Преподобный Сергий Радонежский) sokan a legnagyobb orosz szentként tisztelik. A szent – világi nevén Varfolomej – 1314. május 3-án(?) született, és 1392. szeptember 25-én halt meg. Ő alapította a Moszkva melletti híres Szentháromság-kolostort (mai nevén Szentháromság–Szent Szergij-kolostor). Radonyezsi Szent Szergij a szerzetesség és a lelkeség nagy megújítója volt. Hatással volt Andrej Rubljev ikonfestészetére.

RADONYEZSI SZENT SZERGIJ ÉLETE A HAGIOGRAFIKUS IRODALOM TÜKRÉBEN

Életrajzának összeállításában Bölcs Jepifanyij (oroszul Епифаний Премудрый) (†1420 körül) munkái kiemelkedően fontos szerepet játszottak. Radonyezsi Szent Szergij szülei gazdag bojárok voltak. Rosztov környékén éltek. A kis Varfolomej (Bertalan) nehezen tanult, bár nagyon igyekezett. Egyszer egy sztarec, vagyis egy bölcs öreg képében megjelent neki Isten anyala egy tölgyfa tövénél. (Ezt ábrázolja Mihail Nyeszterov 1889–1890-ben készült Varfolomej látomása című híres festménye, mely a Tretyakov Képtárban látható.) Varfolomej azt kérte tőle, hogy imádkozzon Istenhez, hogy megtanulja a betűket. Miután a sztarec imádkozott, azt mondta, hogy Istentől megkapja a betűk megértésének tudományát, sőt kortársainál is magasabbra jut. Ezután a kis Varfolomej hibátlanul olvasta a zsoltároskönyvet. A sztarec megjósolta, hogy e gyermek nagy lesz Isten és az emberek előtt. Később a család Radonyezsbe költözött, Varfolomej szülei idős korukban kolostorba vonultak.

Varfolomej 1337. október 7-én lett szerzetes Szergij (Szergiosz) néven. Remeteként élt az erdőben. Életírása arról is beszámol, hogy kevés élelmét

szeretetből inkább egy éhes medvének adta, ő maga pedig éhezett. Jámborsága hamar ismertté vált a szerzetesek körében, és bölcs lelki tanácsokért gyakran meglátogatták. Hamarosan aszketikus, imádságos lelkületű, keményen dolgozó, önellátó szerzetesi közösség alakult ki körülötte, mely maga termelte meg a búzát, sütötte a kenyeret, készítette ruháit. 1354-ben Afanaszij volhiniai püspök szerzetespappá szentelte Szerгийt. Filotheosz konstantinápolyi pátriárka és Alekszij moszkvai metropolita tanácsára szigorú regulájú kolostort alapított. Radonyezsi Szent Szerгий sokat tett az orosz fejedelemségek egyesítéséért, mert tudta, hogy csak így lehet sikeres a harc a mongol-tatár hódítók ellen. Megjósolta Dmitrij Ivanovics Donszkoj győzelmét a mongol-tatárok ellen vívott 1380-as kulikovói csatában. Egyébként a szent saját halálának pontos napját is megjósolta. Szent Szerгий romlatlan ereklyéjének translatiója az általa alapított kolostor Szentháromság-templo-mába 1426-ban történt meg. Ma is itt látható.

Radonyezsi Szent Szerгий nemes cselekedetei között kitűnő pedagógiai tevékenységét is meg kell említeni. Ismertté vált az 1387-ben elhunyt Iszakij nevű tanítványa, akiről az évkönyv (krónika) a következőket írta: „Mindenféle erénnyel rendelkezett nevezetesen: engedelmesség, tisztaság, alázatosság, hallgatás, testvéri szeretet, önmegtartóztatás, szegénység, önzetlenség, kétkezi munka, szeretet, böjtölés, szelídség, jószívűség és sok más erény.”¹

Mihail Andrejevics Iljin² Radonyezsi Szent Szerгий hagiográfiájában egy látszólag apró, ám rendkívül jelentős, megindító, finom, lírai részletre figyel föl. Amikor Szent Szerгий az éjszaka közepén fölébredt, „kinyitotta cellájának ablakát, csodálatos látványban volt része: az égen hatalmas fény jelent meg, az éjszakai sötétség eltűnt, és ezzel a fénnel az éjszaka úgy megvilágosodott, hogy az még a nappali világosságnál is erősebb lett”. Ebben a különös fényben Szent Szerгий azt látta, hogy „gyönyörűséges madarak sokasága jelent meg, közülük többen berepültek a kolostorba, mások pedig a kolostor körül keringtek”.³ Mihail Andrejevics Iljin igen találóan fűzi hozzá,

¹ Ильин, Михаил Андреевич, *Искусство Московской Руси эпохи Феодана Грека и Андрея Рублева* (Moskva, Искусство, 1976) 22; ПРИСЕЛКОВ, Михаил Дмитриевич, *Троицкая летопись* (Moskva – Ленинград, Издательство Академии наук, 1950) 432.

² Mihail Andrejevics Iljin (Moszkva, 1903. március 20. – Moszkva, 1981. május 19.) professzorról megemlékeznek itt néhány sorban. Főleg építészettörténettel foglalkozott, de moszkvai kutatásaim alatt nagy hatással voltak rám ikonfestészeti nézetei is. Tudóstársaival együtt határozottan fellépett a régi épületek nagyszámú, felelőtlen lebontása, felrobbantása ellen. Ez elsősorban a Szuharev-torony ügye kapcsán csúcsosodott ki. A tiltakozók közül sokat letartóztattak. Mihail Andrejevics Iljint 1934. január 3-án tartóztatták le, és három évre Kazahsztánt jelölték ki kényszerlakhelyéül. Később a Moszkvai Állami Egyetem Művészettörténeti Tanszékének lett munkatársa, ahol haláláig oktatott. Az ikonfestészetről szóló legjelentősebb műve Feofan Grek és Andrej Rubljov művészetével foglalkozik (lásd: 1. jegyzet).

³ Ильин 34; ЛЕОНИД, архимандрит, *Житие преподобного и богоносного отца нашего Сергия чудотворца и похвальное ему слово, написанное учеником его Епифанием Премудрым в*

hogyan csodaszép leírása a Moszkva környékén az őszi éjszakákon előforduló északi fénynek. Ekkor a délre tartó vándormadarak még éjszaka sem szüntetik be repülésüket. Szent Szergijnek ez a beszámolója mély líraisággal van tele. Egyébként más részletekben is jól megfigyelhetjük, hogy Szent Szergijnél a természet közelsége, a természet szeretete és tisztelete nagy szerepet játszott.

Radonyezsi Szent Szergijt Oroszország védőszentjeként tisztelik. Kanonizációjának idejét az 1452-es évben szokták megjelölni. A Szentháromság–Szent Szergij-kolostor (lavra) az orosz vallásos élet legfőbb központja. Talán nem véletlen, hogy a bolsevikok hatalomra jutásuk után elsőként éppen ezt verték szét, meggyalázva a szent ereklyét. Az Orosz Ortodox Egyház a II. világháború után is csak részben kapta vissza a kolostort. Napjainkban a Radonyezsi Szent Szergij alapította kolostor újra az orosz vallásos élet legnagyobb központja.

RADONYEZSI SZENT SZERGIJ IKONOGRÁFIÁJA

Radonyezsi Szent Szergijt szerzetesi ruhában szokták ábrázolni és – mint kolostoralapítót – gyakran kolostorépületekkel. A 16. század első harmadában készült híres hagiografikus ikonját a moszkvai Andrej Rubljov Múzeum őrzi.⁴ Itt található még egy másik nevezetes ikonja,⁵ melyet az 1560-as években festettek, és amelyen Nyikita Novgorodi püspök⁶ társaságában jelenik meg.

XV веке, in *Памятники древней письменности* (1885) 105.

⁴ Кочетков, Игорь Александрович, *Житийная икона Сергия Радонежского из собрания Музея древнерусского искусства имени Андрея Рублева*, in *Древнерусское искусство XV–XVII вв. Сборник статей* (Москва, Искусство, 1981) 97–107; Салтыков, Александр Александрович, *Музей Древнерусского Искусства имени Андрея Рублева* (Ленинград, Художник РСФСР, 1981) 246, № 63–65.

⁵ Уо. 249, № 131.

⁶ Szent Nyikita novgorodi püspököt (oroszul Святой Никита епископ Новгородский) (†Novgorod, 1108. jan. 31.) a kijevi barlangkolostorban szentelték szerzetessé. 1096-ban novgorodi püspök lett. Püspöksége alatt több templom is épült, például a híres Római Szent Antal-kolostor Istenszüllő Születése-fatemploma. Csodatettei közt a legnevezetesebb a tűzvész megfékezése. Hamvai, melyeket 1558-ban romolhatatlannak nyilvánítottak, a novgorodi Szent Szófia-székesegyházban nyugszanak. A Filimonov-féle podlinnyikban azt olvashatjuk, hogy „szakáll nélküli idős emberként kell ábrázolni, ráncos arccal, püspöksüveggel, főpári omátusban, omoforionnal, kezében evangéliumos könyvvel”: Филимонова, Георгия, *Сводный иконописный подлинник XVIII века* (Москва, Университетская типография, 1874) 262. Lásd még: *Слово о Никите Зотворнике, который потом был епископом Новгорода*, in *Древнерусские патерики. Киево-Печерский патерик. Волоколамский патерик* (издание подготовили: Л. А. Ольшевская – С. Н. Травников; Москва, Наука, 1999) 140–141, vö. 36–38; Галкин, А.[?], *Вновь со святителем Никитой*, in *София. Издание Новгородской епархии* (2008) 3/8–10.

Radonyezsi Szent Szeργij hagiográfiájáról és ikonográfiájáról ma már szinte könyvtárnyi szakirodalom áll rendelkezésünkre.⁷ A szent ikonográfiája tehát igen részletesen feldolgozott, mégis ki lehet egészíteni néhány kevéssé ismert vagy ismeretlen ikonábrázolással. Figyelmünket először egy 19. század második felében készült, sárgaréz borítóval ellátott ikonra fordítjuk⁸ (1. kép).

Ennek az ikonnak lényeges ikonográfiai sajátossága az ikon bal felső részén ábrázolt Krisztus-kép. Itt nem látjuk a szent fején a „szhimát”, azaz a magasabb szerzetesi fogadalmat tettek különleges, csuklyás fejfedőjét. Ikonográfiában különleges az is, hogy a borító nem követi fő vonásaiban az alatta rejlő festett részeket. A borítón nem látjuk az epitrahéliont (stólát), míg alatta festett epitrahéliont találunk keresztekkel. Ha eltávolítjuk a borítót, a festett felületen a polje, vagyis a szegélymező belső részén kis szegeket találunk. Lehet, hogy eredetileg itt bászma, azaz a szegélymezőt borító fémsáv volt. Ennek sérülése után helyezhették fel a jelenlegi domborított és vésett rizát, borítót. Ennek feliratai sem követik az alatta levő festett betűket. A borítón nehezen olvashatóan a következőket látjuk: СТЫ СЕРГИИ РАД. A festett felületen pedig ezt olvashatjuk: СТ СЕРГИ ЧЮДОТВОРЕЦЪ. Figyelem-

⁷ Никон, архимандрит, *Житие и подвиги преподобного и богоносного отца нашего Сергия игумена Радонежского и всяя России чудотворца* (Сергиев Посад, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1885 [2014]); ТИХОНРАВОВ, Николай, *Древние жития преподобного Сергия Радонежского* (Москва, тип. Г. Лиснера и Д. Собко, 1892); ГОЛУБИНСКИЙ, Евгений Е., *Преподобный Сергий Радонежский и созданная им Троицкая Лавра* (Сергиев Посад, к.п., 1892); БОРИСОВ, Николай С., *И свеча бы не угасла... Исторический портрет Сергия Радонежского* (Москва, Молодая гвардия, 1990); АВЕРЬЯНОВ, Константин А., *Сергий Радонежский. Личность и эпоха* (Москва, Энциклопедия российских деревень, 2006); ЧАРСКАЯ, Лидия, *Святой отрок* (Сергиев Посад, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2007); ДУХАНИНА, Александра В., *История создания похвального слова Сергию Радонежскому в свете лингвистических данных*, in *Древняя Русь. Вопросы медиевистики* (2009) 1/67–74; Никон, иеромонах (Рождественский), *Житие преподобного Сергия Радонежского* (Москва, Сретенского монастыря, 2009); ЗЕРНОВ, Николай М., *Сергий Радонежский – устроитель Руси* (Москва, Русский Мирь, 2010); МЕЛЬНИК, Александр Г., *К истории почитания Сергия Радонежского в XVI в.*, in *Троице-Сергиева лавра в истории, культуре и духовной жизни России: материалы VI международной конференции* (Сергиев Посад, Ремарко, 2012) 23–31; УО, *Практики почитания св. Сергия Радонежского в Троице-Сергиевом монастыре в XV–XVI вв.*, in *Сообщения Ростовского музея* 20 (Ростов, Ростовский музей, 2014) 5–18; УО, *Иконы Сергия Радонежского и его святых современников в собрании музея «Ростовский кремль»*, in *История и культура Ростовской земли 2014* (Ростов, Министерство культуры Российской Федерации, 2015) 105–122; УО, *Визуальная репрезентация культа св. Сергия Радонежского в русских монастырях XVI – начала XVII в.*, in *Троице-Сергиева лавра в истории, культуре и духовной жизни России* (Сергиев Посад, Цветографика, 2018) 6–15.

⁸ Radonyezsi Szent Szeργij. Orosz ikon, 19. század második fele. A riza: Ф М [F M] orosz mester, 19. sz. második fele. Fa, rézötvtözet. 30,5×24,5 cm. Magángyűjtemény, Budapest. no. 66. Irodalom: RUZSA György, *Ikonborításos orosz ikonok egy budapesti magángyűjteményből* (Gödöllő, Sztárstudió, 2011) 54–55; УО, *Кépes ikonlexikon* (Gödöllő, Sztárstudió, 2012) 256, 420); УО, *Az ikonfestészet lexikona* (Budapest, Corvina, 2014) 222.

re méltó, hogy a rézborító felső részén pontokból kialakított cirill betűs Φ M-et, azaz latin betűvel F M-et látunk. Ezek a jelzések rendkívül ritkák, és a mesterre utalnak. Egyébként az ikon hátlapján is találunk feliratokat. Ezek egyszerű bekarcolással készültek. Többek között a következő szavak olvashatóak itt: *Ворожины* (Vorozsinek), *Ларионовъ* (Larionov), *оклад* (oklád=ikonborító). Lehet, hogy e nevek az első, illetve a második tulajdonosra utalnak, továbbá a szöveg a mesternek szól, hogy borítót készítsen az ikonhoz.

1. kép: RADONYEZSI SZENT SZERGIJ
Orosz ikon, 19. sz. második fele

2. KÉP: RADONYEZSI SZENT SZERGIJ
Moszkvai ikon, 1900 körül

Második ikonunk⁹ (2. kép) eredeti tulajdonosa gazdagabb rétegből származhatott, nem módosabb muzsik, mint előző ikon tulajdonosa, hanem talán jobb lehetett. Radonyezsi Szent Szerгий rendkívül nagy népszerűségére és tiszteletére utal, hogy több nyakba akasztható kis ikont, enkolpiont (szó szerint mellen hordott) készítettek, hogy ezekkel helyezték az orosz hívők magukat a szent oltalma alá.

⁹ Radonyezsi Szent Szerгий. Moszkvai ikon, 1900 körül. Fa, ezüst. Az ezüst riza: Andrej Mihajlov Posztnyikov. Ezüstjegyek: 1.) delta görög betű Δ , jobbra forduló női fej, 84 zolotnyik finomsági fok, azaz Moszkvai Hitelesítő Hivatal (1908–1926), 2.) cirill betűs mesterjegy: A II , azaz Андрей Михайлов Постников. Magasság: 4,7 cm, szélesség: 4,1 cm, átmérő: 4,1 cm. Ruzsa György gyűjteménye. no. 2076. RUZSA, Georg, *Die Sammlung Georg Ruzsa. Russische Metallikonen* (Gödöllő, Sztárstudió, 2016) 210, no. 2076.

Ikonográfiai vonatkozásban jól megfigyelhetjük a szent nyakában az epitrakhéliont középen orosz kereszttel, miként ezt az előző ikon festett részén is láttuk. A szent baljában írástekerics van, mely bölcsességére utal. Szerzetesi köpenyének finoman aláomló redői kitűnő ötvöst sejtetnek. Valóban, bemutatott ikonunk mestere a híres moszkvai ötvös, Andrej Mihajlov Posztnyikov volt. Jelentős tanműhely vezetőjeként is ismert. Tanműhelyét Pavel Akimov Ovcsinnyikov moszkvai ötvösművészeti tanműhelye után másodikként szokták emlegetni. Andrej Mihajlov Posztnyikov tanműhelyében, melyet gyára mellett nyitott meg 1870-ben, negyvenhét tanuló tanult hatéves képzésben. A tanulók rajzai és kompozíciói a nagy moszkvai kiállításon 1882-ben második fokozatú diplomát kaptak.¹⁰ De még ennél is jelentősebb volt gyára, melyet 1868-ban alapított. Egyéb arany-, ezüst- és bronztárgyak mellett ikonunk is itt készült. Két kovácstűzhelye és két öntökemencéje volt. A gyár kiemelkedő művei a moszkvai Állami Történeti Múzeumban és a moszkvai Állami Oruzsejnaja Palotában vannak.¹¹

A Radonyezsi Szent Szergijt tanítványával, Radonyezsi Szent Nyikonnal ábrázoló ikonok¹² (3. kép) – bár ikonográfiával foglalkozunk – nem hagyhatjuk említés nélkül rendkívül magas művészi kvalitását. Az ikonon finoman megfestett, kifejező arccal és tekintettel ábrázolják a szenteket. Mindkettőjükön jól látható az epitrakhélion, Radonyezsi Szent Szergij szerzetesi köpenye talán egy kicsit nagyobb, mint társáé. Radonyezsi Szent Nyikont lényegében a Filimonov-féle ikonfestő kézikönyv szerint ábrázolták. Az ikonfestő kézikönyv a november 17-i dátumnál a következőket írja: „Szent szerzetes atyánk Nyikon, tanítványa az új csodatévő Szent Szergijnek, aki a radonyezsi Szentháromság [kolostor] igumenje: ugyancsak öreg, ősz, szakálla egyszerű, Nyikolinéhoz hasonló, de Szergijéhez képest kisebb, öltözé-

¹⁰ ПОСТНИКОВА-ЛОСЕВА, Марина М. – ПЛАТОНОВА, Нина Г. – УЛЬЯНОВА, Белла Л., *Золотое и серебряное дело XV–XX вв. Территория СССР* (Moskva, Nauka, 1983) 126. Bár nem tartozik szorosan témánkhoz, úgy érzem, illendő itt is megemlékezni legalább néhány sorban Marina Mihajlovna Posztnyikova-Loszeváról (1901. aug. 3. – 1985. jún. 22.), az orosz ötvösségkutatás legnagyobb alakjáról, a fent idézett ötvösségkötet szerzőjéről. Marina Mihajlovna Moszkvában, 1975-ben kandidátusi disszertációm egyik opponense volt. E nagy kutató 1926-ban ment férjhez Alekszandr Vasziljevics Posztnyikov mérnökhöz, aki papi családból származott. Férjének apja, Vaszilij Ivanovics Posztnyikov a moszkvai Vaganykovszkoje temető Feltámadás-templomának volt 1914 és 1925 között plébánosa. Fialat házasságok voltak, amikor férjét koholt vádak alapján az egyházellenes propaganda keretében 1929-ben letartóztatták, és lágerbe küldték. Soha nem tért haza. Marina Mihajlovna egész életében mélyen gyászolta férjét, s csak az ötvösségkutatásnak élt. A moszkvai Történeti Múzeum Ötvössztályának vezetőjeként kitüntetett bizalmával, és az ő szakmai vezetésével szabadon kutathattam az orosz ötvösség leggazdagabb kincses-tárában. Lásd még: RUZSA, George, *Icon Researchers and Icon Research in the Soviet Union in the First Half of the 20th Century* (Budapest, Pálos Fogadóközpont, 2018) 11–12.

¹¹ ПОСТНИКОВА-ЛОСЕВА – ПЛАТОНОВА – УЛЬЯНОВА 209.

¹² Radonyezsi Szent Szergij és tanítványa Radonyezsi Szent Nyikon. Orosz ikon, 19. század közepe. Fa. 13,2×9,9 cm. Magángyűjtemény, no. 41.

ke szent szerzetesi; 6935-ben hunyt el.”¹³ Az imádkozó szerzetesek előtt nyitott könyv van a következő egyházi szláv szöveggel: „МОЛЮ ВЫ БРАТИЕ ИМЬЙТЕ [СТРАХЪ БОЖІЙ]” „Mondom, ti testvérek, legyetek [istenfélőek].”

Radonyezsi Szent Nyikon (Jurjev-Polszkij, 1352 – Szezigjev Poszad, 1426. november 17.) Radonyezsi Szent Szergij után a Szentháromság-kolostor második igumenje volt. 1547-ben kanonizálták. Nyikon először a szerpuhovi Viszockij-kolostor szerzetese lett, majd pedig – idősebb korában – a Szentháromság-kolostoré, ahol miután Radonyezsi Szent Szergij meggyőződött jócselekedeteinek soráról, tanítványává fogadta. Szent Szergij halála (1492) előtt fél évvel remeteként visszavonult, és a kolostor vezetését Szent Nyikonra bízta. Nyikon igumenként sok nehézséggel küzdött. 1408-ban Edigej (Jegyigej) kán teljesen lerombolta a kolostort. Nyikonnak csak néhány könyvet és liturgikus tárgyat sikerült megmentenie. Később elkezdte a kolostor nagy helyreállítási munkálatait, többek között 1422-ben a híres Szentháromság-kőtemplom felépítését. A templom ikonosztázióján maga Andrej Rubljov is dolgozott.

3. kép: RADONYEZSI SZENT SZERGIJ ÉS TANÍTVÁNYA, RADONYEZSI SZENT NYIKON, Orosz ikon, 19. sz. közepe

4. KÉP: RADONYEZSI SZENT SZERGIJ ÉS RADONYEZSI SZENT NYIKON-IKON restaurálás előtt

¹³ Филимонова 193.

Kettőjük együttes ábrázolása érthető, hiszen Radonyeysi Szent Nyikon Szent Szergijnek nemcsak tanítványa, hanem a mester kívánságára a Szentháromság-kolostor igumenje is volt.

Érdeemes egy pillantást vetnünk a rendkívül rossz állapotban lévő ikon restaurálására (4. kép). A restaurálást Köteles Fanni és Szabó Kincső végezte 2019. november–december folyamán. Jelentős károsodás volt az ikon függőleges középtengelyének közelében lévő nagy törésvonal, de a „legnagyobb problémát az elsárgult lakkréteg miatti esztétikai torzulás okozta”. Az UV lumineszcens felvétel határozottan kimutatta, hogy a lakkréteg egységesen fedte az ikon egész felületét. A szélső vöröses-rózsaszínű szegélyvonal (opuska) átfestésnek bizonyult. A makrófelvételeken ugyanis jól látható volt, hogy ez a szegélyvonal az eredeti festékréteg hiányain és bal oldalt, a nyitott könyv eredeti szövegén áthaladt. „Az elsárgult lakkréteget és az átfestést Alkonekkel (etil-alkohol), lakkbenzines áttörítés mellett végeztük. Mechanikusan szikével segítettük a folyamatot. A barna háttérnél és a kék színű ruhánál nem távolítottuk el teljesen a lakkréteget, mert a lakkréteg oldódott az oldószerre. A feltárás során vált láthatóvá, hogy sok hiány található a festékrétegben, leginkább a barna háttérben és a szentek arcán.”¹⁴

Radonyeysi Szent Szergijt más szentekkel is ábrázolták együtt. Jó példa erre a Radonyeysi Szent Szergij és Kaljazinszki Szent Makarij-ikon¹⁵ (5. kép). A kifejező, jámbor, imádságos tekintetek és a világos, többszínű háttér egy kicsit – nagyon kicsit – az Oroszországban is ismert preraphaelita irányzatra emlékeztet.

Ezen az ikonon Radonyeysi Szent Szergijt az orosz szerzetesség másik nagy alakjával, Kaljazinszki Szent Makarijjal ábrázolják. Talán azért kerültek egymás mellé, mert Kaljazinszki Szent Makarij (oroszul Макарий Калязинский) világi nevén Matvej Vasziljevics Kozsin ugyancsak Szentháromság néven híres kolostort alapított. Szent Makarij 1483. március 17-én hunyt el. Felesége halála után Kásin város Klobukovszkij kolostorába vonult, ahol Makarij néven szentelték szerzetessé. 1547-ben avatták szentté. 1700-ban a szent hamvait értékes ezüstsarkofágba helyezték. Amikor a kommunista uralom alatt, a húszas években a kolostort bezárták, ikonosztázionját lebontották, s a kolostor területén mészárszékét és kolbászkészítő szövetkezetet létesítettek, sikerült a szent hamvait Tverbe vinni. Az

¹⁴ Részlet a restaurálási jegyzőkönyvből.

¹⁵ Radonyeysi Szent Szergij és Kaljazinszki Szent Makarij. (Fent: felhőkön áldó Krisztus.) Felirat: Пр Сергiн рад чю Пр Макариi ка ч (A rövidítéseket feloldva: Csodatévő Radonyeysi Szent Szergij Csodatévő Kaljazinszki Szent Makarij). 19. sz. közepe. Fa. 32,8×25,9 cm. Magángyűjtemény, no. 89.

újabb időkben a hamvak végül is Kaljazinba, a Krisztus Mennybemenetele-templomba kerültek.¹⁶

5. kép: RADONYEZSI SZENT SZERGIJ
ÉS KALJAZINSZKI SZENT MAKARIJ
Orosz ikon, 19. sz. közepe

6. KÉP: RADONYEZSI SZENT SZERGIJ
SZÜLEI SÍRJAINÁL
Hotykoovo, 19. sz. utolsó harmada

Különös ikonábrázolás a Radonyezsi Szent Szergij szülei sírjainál c. ikon¹⁷ (6. kép). A történet gyökerei részben Bölcs Jepifányij írásaihoz kötődnek, aki kortársként – miként említettük – megírta Szent Szergij életrajzát. Ám ennek az ikonográfiai típusnak kialakulásában elsősorban a különböző népi hiedelmek játszottak nagy szerepet, hiszen Radonyezsi Szent Szergij igen ismert, népszerű és nagyon tisztelt szent volt. Ezek szerint a szent egész életé-

¹⁶ КАГАН, Марианна Д., *Житие Макария Колязинского*, in *Словарь книжников и книжности Древней Руси 2/1* (Ленинград, Наука, 1988) 293–296; KINDERMANN, N.[?], *Die Vita des Makarjij Koljazinskij in den Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarjij*, in *Abhandlungen zu den Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarjij 1* (Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris 44) (Freiburg i. Br., Weiher, 2000) No. 161–168; ГАДАЛОВА, Галина С., *Канонизация преподобного Макария Колязинского, службы и жития святого (по материалам конференции)*, in *Древняя Русь. Вопросы медиевистики* (2002) 3/43–53; УО, *Литературные памятники XVI века, посвященные преподобному Макарию Колязинскому: Источниковедческие проблемы* (disszertáció; Москва, 2005); УО, *Сказание об обретении мощей преподобного Макария Колязинского: исследование и тексты*, in *Русская агиография: Исследования. Материалы. Публикации 2* (Санкт-Петербург, Пушкинский Дом, 2011) 43–75.

¹⁷ Radonyezsi Szent Szergij szülei sírjainál. Hotykoovo, 19. sz. utolsó harmada. Fa. 9×6,9 cm. Magángyűjtemény, no. 51.

ben rendszeresen látogatta szülei sírját. Kirill és Marija – a szent szülei – különösen a 19. század közepe táján lettek igazán ismertek és különösen tisztelték, amikor is ők az 1848-as nagy kolerajárványban csodás segítséget nyújtottak. A hotykovói Istenszülő Oltalma-kolostorban nyugvó szentek kultuszát az is növelte, hogy ekkortájt a kolostortól nem messze vasútvonalat is építettek, így nagyszámú zarándok érkezhettek oda. Ez időben kezdődött a kis méretű – a bemutatott ikonhoz hasonló – „Radonyezsi Szent Szergij szülei sírjainál” elnevezésű ikonok festése a Szentháromság-kolostorban és főleg a tőle nem messze, dél-nyugatra fekvő hotykovói Istenszülő Oltalma-kolostorban a jámbor zarándokok számára.

Ezen kis ikonokon kialakult ikonográfiai típus főbb jegyei a következők: A szerzetesi ruhát viselő, ősz hajú és ősz szakállú idős szent egész alakban jelenik meg, jobb kezében füstölőt tart, balját mellére helyezi, vagy imádkozó kéztartásban látjuk. Előtte két kőszarkofág helyezkedik el, szülei holttestével, kezeik mellükön keresztbe téve. Mindkét szarkofágot együtt egy nagy lepel félig beborítja. Radonyezsi Szent Szergij álló alakjához képest a két fekvő halott teste lényegesen kisebb.

A fentiek ábrázolása mellett három fő variánsat különböztetünk meg. Az elsőnél – ez viszonylag ritka – a háttérben a hotykovói kolostor látképe jelenik meg. A második kolostorbelsőt ábrázol gyertyával és ikonnal. Erre példa a moszkvai Rubljov Múzeum 19. század második felében készült ikonja. A harmadik variáns a legegyszerűbb. Itt arany háttérrel látunk, pontosabban aranyat utánzó háttérrel. Erre példa a bemutatott kis ikonunk. E kis ikon is – társaival együtt – a hotykovói kolostor zarándokait a szülők iránti szeretetre, tiszteletre és megemlékezésre buzdította.¹⁸

Fémikonokon önállóan igen ritkán ábrázolták Radonyezsi Szent Szergijt. Ezért is különösen figyelemreméltó a Jeckel-gyűjtemény 19. századi bronzikonja.¹⁹ Triptichonok jobb szárnyán néha megjelenik. A jobb szárnyon általában az ünnepek (Krisztus pokolra szállása, Krisztus mennybemenetele) vagy hat szent látható (Gábrriel arkangyal, Szent Pál apostol, Teológus Szent Gergely, Szent Demeter, Szent Atanáz és Nagy Szent Vazul). Ha a szentek között Radonyezsi Szent Szergijt is ábrázolják, akkor rendszerint Szviri Szent Alekszandrral együtt látjuk.

¹⁸ Кириянова, Светлана А., *Преподобный Сергей Радонежский у гробов родителей: история и варианты иконографии*, in *Преподобный Сергей Радонежский и образ Святой Троицы в древнерусском искусстве. Тезисы докладов научной конференции. Центральный музей древнерусской культуры и искусства имени Андрея Рублева. 11–12 декабря 2013* (ред. и сост. Н. И. Комашко; Москва, МАКС Пресс, 2013).

¹⁹ JECKEL, Stefan, *Russische Metall-Ikonen – in Formsand gegossener Glaube* (Bramsche, Rasch, 1995) 140–141.

Itt bemutatott ikonunk²⁰ (7. kép) közeli analógiáját megcsodálhattuk a 2005-ös budapesti nagy fémikon-kiállításon.²¹ Itt is a triptichon középső részén a Szenvedő Istenszülő helyezkedik el. Ám van olyan triptichon is, ahol középen Keresztelő Szent János születése és fejevétele jelenetek láthatóak.²²

Ugyancsak a jobb szárnyon ábrázolják Radonyezsi Szent Szezgijt és Szviri Szent Akekszandrt egy olyan triptichonon, melynek középső részén az „Istenszülő minden fájdalmasok öröme” jelenet van.²³

Igen jó minőségű triptichonunk a 18. sz. végén készült. A középső részen lévő Szenvedő Istenszülőhöz bal oldalt egy egész alakos harcos Szent János és egy ugyancsak egész alakos őrangyaldombormű kapcsolódik, míg jobb oldalt szintén egész alakban Radonyezsi Szent Szezgij és Szviri Szent Alekszandr látható.

A Szenvedő Istenszülő (oroszul Богоматерь Страстная, görögül Παναγία τοῦ Πάθους) görög eredetű ikonográfiai típus. Elnevezését az ábrázolás két oldalán lévő angyalokról kapta, akik Krisztus szenvedésének eszközeit hozzák: a bal oldali Krisztus keresztjét a töviskoronával, a jobb oldali pedig a lándzsát (kopját) és a nádbotot. Az Istenszülő baljában tartja a kis Jézust, és fejét kissé felé hajtja. A kis Jézus a lándzsa és a nádbot felé fordul, és mindkét kezével az Istenszülő jobb kezének ujjaiba kapaszkodik. Ez az ikonográfiai típus Oroszországban a 17. századtól kezdve lesz igazán népszerű, amikor Mihail Fjodorovics Romanov cár Moszkvába hozatja Nyizsnyij Novgorodból a Szenvedő Istenszülő csodatévő ikonját.

Ezúttal figyelmünket Radonyezsi Szent Szezgijre és Szviri Szent Alekszandra (1448–1533) fordítjuk. Alakjuk a triptichon jobb szárnyán látható.

Szviri Alekszandr szegény szülők gyermekeként született. Szülei idős korukban – ahogy ez lehetséges volt a pravoszláv hitű személyeknél, és ahogy ez Radonyezsi Szent Szezgij szüleinél is megtörtént – kolostorba vonultak. Amikor iskolás korba ért, szülei elküldték, hogy tanuljon meg vallásos szövegeket olvasni. „Ám társai jól haladtak a tanulásban, ő pedig nem. Ez azonban különleges isteni döntés volt azért, hogy a tudást Istentől kapja, ne pedig az emberektől, ahogy ez később meg is valósult. Egyszer, a templomban leborult a mi Urunk Jézus Krisztusnak és az Ő Tisztaságos Anyjának az ikon-

²⁰ Szenvedő Istenszülő. Triptichon. (A bal szárnyon: Gábor arkangyal, Harcos Szent János, őrangyal. Fent, középen: Újszövetségi Szentháromság. A jobb szárnyon: Istenszülő, Radonyezsi Szent Szezgij, Szviri Szent Alekszandr. Középen: Szenvedő Istenszülő.) 18. sz. vége. Réztölvözet. 12,5×16,5 cm. (Lent jelzések) Korom gyűjtemény, no. 2113.

²¹ GNUTOVA, Svetlana – RUZSA, György – ZOTOVA, Elena, *Prayers Locked in Bronze: Russian Metal Icons* (Budapest, Iparművészeti Múzeum, 2005) 106–107, no. 206.

²² Uo. 108–109, no. 208.

²³ Uo. 109, no. 210.

7. kép SZENVEDŐ ISTENSZÜLŐ.

A JOBB SZÁRNYON RADONEYZSI SZENT SZERGIJ ÉS SVIRI SZENT ALEKSZANDR.

Orosz ikon, 18. sz. vége

ja előtt, és könnyek között imádkozni kezdett, hogy megadassék neki az egyházi könyvek értő tanulmányozása. Imájára azonnal megjött a válasz. Hangot hallott, mely a következőket mondta neki: »Állj fel! Ne félj! Megkapod azt, amit kértél.«²⁴ Ezt olvashatjuk Rosztovi Szent Demeter híres munkájában, a *Szentek élete (Havi olvasmányok)* című négykötetes művében. Szviri Alekszandr 1474-ben szerzetes lett. Mintegy hét évet töltött imádságban és elmélkedésben egy szigeten lévő barlangban. 1485-ben a Szvir folyótól nem messze szerzetesi közösséget hozott létre, melyből később a híres Alekszandro-Szvirszkij-kolostor lett. Hagiográfusai számos csodatettéről és jócselekedetéről számoltak be.²⁵

²⁴ *Жития святых на русском языке, изложенные по руководству Четырёх-Миней св. Димитрия Ростовского* (репринт, Киев, Свято-Успенская Киево-Печерская Лавра, 2004) XII, 573–574.

²⁵ A Szviri Szent Alekszandrral foglalkozó irodalomból ezúttal csak néhány fontosabbat említünk: Смирнова, Энгелина С., *Об одном литературном сюжете в живописи конца XVI в.*, in *Труды Отдела древнерусской литературы* (1960) 365–379; МАКАРИЙ [Веретенников], *Преподобный Александр Свирский «новый чудотворец» – русский подвижник XVI века: К 450-летию со дня кончины*, in *Богословские труды* (1982) 23/321–336; СОЛОВЬЕВА, Ирина

A Filimonov-féle ikonfestő kézikönyv részletesen leírja külsejét. „[Radonyezsi Szent] Szezgijhez hasonlóan idős és ősz. Haja egyszerű, szakálla fehér, ritka és széles. Szakállának hossza is Szent Szezgijéhez hasonló. Öltözéke olyan, mint szent szerzetesé, egyik kezével áld, a másikban írásteker-cset tart.”²⁶

Felmerül a kérdés, miért ábrázolják e két szentet együtt. Érdekes megemlíteni, hogy mindkét szent szülei idős korukban kolostorba vonultak. Mindkét szent jelentős kolostort alapított. Előtte mindketten egy ideig elvonultan éltek imádságban és elmélkedésben. Láttuk, hogy a podlinnyik hangsúlyozta hasonló külsejüket. Mindketten jelentős tudósok lettek, ám fiatal korukban nehézségük volt a tanulással. A kis Varfolomej a sztarec imáját kérte, hogy megtanulja a betűket, ám ezen túl nagy bölcsességre is szert tett. A kis Alekszandr is nehezen haladt a tanulásban. Ez azonban – miként olvashattuk – különleges isteni döntés volt azért, hogy a tudást Istentől kapja, ne pedig az emberektől. Ez később meg is valósult, és megadatott neki az egyházi könyvek értő tanulmányozása.

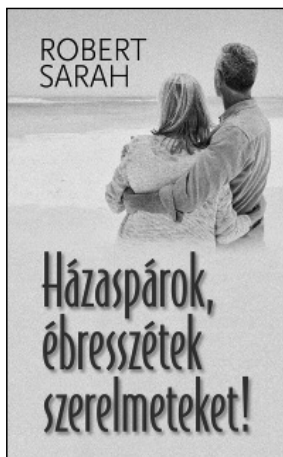
Д., Икона «Александр Свирский в житии» в собрании Русского музея (К проблеме атрибуции), in *Древнерусское искусство. Новые атрибуции* (Санкт-Петербург, Государственный Русский музей, 1994) 39–46; *Homage to St. Alexander of Svir, the Karelian Miracle-Worker* (Helsinki, Museum of Foreign Art Sinebrychoff, 1996); ЖУРАВЛЕВА, Ирина А., *Образ Александра Свирского с житием и чудесами из Успенского собора Московского Кремля*, in *Русская художественная культура XV–XVI веков* (Москва, Музеи Московского Кремля, 1998) 118–144; МАКАРИЙ (Веретенников) – ЖУРАВЛЕВА, Ирина А. – ПОЛЯКОВА, О. А. [?], *Александр Свирский*, in *Православная энциклопедия I* (Москва, Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2000) 536–539; СОЛОВЬЕВА, Ирина Д., *Житийные иконы преподобного Александра Свирского: агиографические источники и анализ иконографии*, in *Древняя Русь. Вопросы медиевистики* (2002) 1/73–81; СОБОЛЕВА, Александра Е. *О краткой редакции жития Александра Свирского*, in *Древняя Русь. Вопросы медиевистики* (2013) 1/89–97; МЕЛЬНИК, Александр Г., *Распространение почитания св. Александра Свирского в России XVI – начала XVII в.*, in *Русская агиография: Исследования. Материалы. Публикации* (Санкт-Петербург, Пушкинский Дом, 2017) 153–158.

²⁶ ФИЛИМОНОВА 434.

Robert Sarah

HÁZASPÁROK, ÉBRESSZÉTEK SZERELMETEKET!

A bíboros legújabb könyvében házaspároknak és a családoknak kíván segítséget nyújtani, hogy újra felfedezzék a szeretet forrásait és a felélesztéséhez szükséges eszközöket. A Barsi Balázs atya fordításában megjelent mű egy lelki gyakorlat összefoglalása, melyet a bíboros „a házaspárokat gyógyító Mária” oltalma alatt tartott Lourdes-ban. Amikor Sarah bíboros az emlékezetünkhöz, értelmünkhöz és akaratunkhoz szól, akkor főként azt szeretné, hogy elérje a szívünket. A hit misztériumairól szóló elmélkedéseivel a reménységre hív és minden házaspárhoz szól, akik küzdenek, akik újra szeretnék felfedezni, hogy szerelmük szent történet... A kötet végén található oldalakon a házaseslet megszilárdítására találhatunk eszközöket, egy imakilencedet a házaspárokat gyógyító Máriához és egy gyakorlati javaslatot: a „meghallgatás műhelygyakorlatát”.

120 oldal, puhafedele. Ára: 2200 Ft

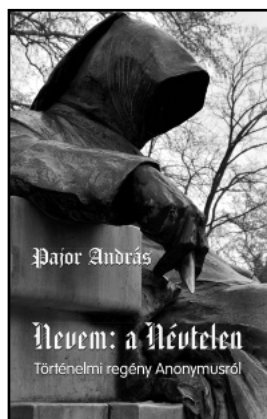
Pajor András

NEVEM: A NÉVTELEN

Történelmi regény Anonymusról

Turisták és látogatók sokasága fényképezteti magát egy különös, csuklyába borult arcú, ismeretlen személyt ábrázoló szobor mellett a budapesti Városligetben. Ő Anonymus, kinek létéről a magyarok kezdeti történetének megírása révén tudunk. Vajon ki lehetett a rejtélyes személy, aki a *Gesta Hungarorum*ot az utókorra hagyta, a mű háttérében milyen egyéniség, sors, lelki és tudományos érettség állhat? Ebben az izgalmas történelmi kalandregényben egy aggastyán áll őstörténetünk első megírásának háttérében, az a P dictus magister, akinek sorsát kisgyermek korától nyomon követhetjük. Sajátosan mély hite, elhivatottsága és a népe melletti helytállás sokszor alig elképzelhető sorsfordulókon keresztül nyilvánul meg.

216 oldal, puhafedele. Ára: 2800 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318-6957
szitkonyvek.hu

◆◆◆ SZEMLE

◆◆◆ HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

Napjainkban egyre gyakoribb a szlovák nemzettudat történetének vizsgálata, elsősorban a tudományos és népszerű történetírásban mind a szlovák, mind a magyar írásbeliségben. Legutóbb Andrej Hlinkáról és Jozef Tisoról készült monográfiát ismertettünk, újabban ismét jelentős művek születtek a reformkori Pesten működő Ján Kollárról (Matus László), a szlovákok magyargyűlöletét kiváltó Grünwald Béláról a 19. század hetvenes–nyolcvanas éveiből (Demmel József), a mai szlovák főváros értékteremtő Habsburgjairól (Roman Holec), a „Diadal és katasztrófa” alcímet viselő szlovák Trianon-monográfia (Roman Holec), valamint Anton Hykisch korábban bemutatott *Rozkoše dávnych čias* c. regényének (*Magyar Sion* [2010] 282–284) magyar fordítása. Valamennyi kötet tömény hungaroszlavakológia, hiszen Trianon előtt a szlovákok Magyarországon formálódtak modern nemzetté, Hykisch pedig a mai szlovákság rejtett magyar gyökereiről vall. A két magyar szerző tulajdonképpen ezt mutatja be, és immár a mai szlovák tudományosság elismerésével, a szlovák szerzők azonban erőteljesen hangsúlyozzák a magyar és a szlovák történelem és kultúra különállását. Az összkép mindenképpen biztató, mintha visszaköszönné a 15 évvel ezelőtti Esztergom közös főpásztori szentmiséjén megfogalmazott kölcsönös bocsánatkérés teljesítésének ígérete. Matus László kötete hazai egyháztörténetünk jeles műve.

*

MATUS László, *A tudós könyvmoly, a bakonyi vadkan és a maláriás vasutas. Tanulmányok Magyarország szlovák történelméről* (Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2020) 238 o.

A bevezetőnek szolgáló „Egyszervolt szlovák Mađarország” merész, a két nép történetjének hagyományos nemzetépítő szemléletével szakító történész nem kötődik szlovák identitáshoz, véletlenül lett magyar egyetemen szlovák szakos. Ez jó alap objektív látásmódjához, aminek a szellemes címeken kívül igen sok nyoma van az egész kötetben. Első olvasásra meghökkentő fogalmazás „a mi történelmünk régen elfelejtett szlovák történetei” (8) vagy „a

többségében szlovák vagy annak tartott” (9), a „mesterségesen alakított magyarországi kollektív emlékezet”, a címadó „»szlovák Magyarország«, amely [...] még önazonos emlékeket sem tudott felmutatni, ily módon a »más« csoportok kulturális idegenségével példálózó nacionalisták szabad vadászterülete lett...” (11). Ez és a címadások igencsak jellemzőek napjaink olvasmányosságra törekvő történészeire, mint Demmel József tutajon elférő Szlovákiája vagy az emberfaló Grünwald Béla és társai. Matus László közli, hogy tanulmányai nagyrészt egyháztörténetiek, ezért megállapításai sokak érzékenységébe is ütközhetnek, végeredményben azonban mégis az egyházak kulcsszerepét bizonyítják népeink sorsának alakulásában.

A tanulmányok főszereplője Ján Kollár, „akinek ráadásul kispolgári pedantériáját csak fukarsága és becsvágya múlta felül”, Matust azonban ezzel együtt a pap működési közege, utóélete és hatása foglalkoztatja (9). Ez az utóélet pedig homlokegyenest ellentétes a két nemzeti történetben, amit nálunk Deák téri emléktáblájának kálváriája tanúsít.

Ugyanilyen ellentmondásos a mértékletességi egyleteknek, az ipari tanulóiskolájának, a pesti szlovákok vasárnapi iskolájának nemzeti jellege, hiszen országos keretekben működtek. Ugyanígy folyt ez a katolikusoknál. Kár, hogy csak éppen említi Matus Ján Andráscsik keletiszlovák nyelvjárásban írt *Šenk palenčeni* (Pálincás söntés) c. népnevelő színjátékát, amely a reformkor végének szlovák tömegolvasmánya volt, és teljesen egybevágott a pesti Ján Kadavý tanító gyakorlatával. Hasonló jelenség volt ez, mint Michal Miloslav Hodža *Dobruo slovójának* (Jó szó) keserű megjegyzése, hogy a felföldi szlovák kismesek kevésbé rokonszenveztek a Tatrín olvasókörral, mert ők „hungarusok”. És testületileg vonultak Štefan Závodník plébánoshoz, akit megválasztottak az országos mértékletességi egyesület vezetőjének, és aki 1847-ben drága „uhorský” hazájáról cikkezett az *Orol Tatranski*-ban. Jól mondja Matus, hogy „erre az időszakra még inkább a praktikus ismeretek előnyben részesítése, mint tudatos »nemzeti« orientáció jellemző”(43).

A tanulmánykötet két gerinc-írása teljes egészében Kollár 1848-as beszédéről, illetve a szláv kölcsönösségről írt tanulmányának „majdani” magyar fordításáról szól. Jól látja Matus, hogy Kollár a hazai szlávssággal együtt pozitívan fogadta az 1848-as áprilisi törvényeket és értelmiségi patriotizmusa rokon a szlovák elképzelésekkel. Más azonban a beszéd politikuma és az irodalmár és teológus Kollár munkássága. Az utókor mindmáig a szláv kölcsönösség alapján ítélkezik, amiből torz képek alakulnak ki róla. Szerzőnk kísérletet tesz feloldásukra, s evvel viszi előbbre a múlt elfogult és egyoldalú Kollár-képeinek tisztázását. Bécs taktikázása, majd Európa Habsburg Birodalmat bomlasztó igyekezete, a magyar művelődés szlávellenessége mind merített az életműből. Igaz Matus megállapítása:

egy-két szemelvénytől eltekintve továbbra sem olvashatunk semmit Kollártól. Annál is sajnálatosabb a valódi szlovák–szláv múlt ignorálása a magyar történelmi hagyományban, mert ez egyfajta történetfilozófiai állásfoglalásként is értékelhető abban az ütközetben, melyet az „alternatív” és a progresszivisták irányzatok vívnak egymással. A társadalomtörténeti paradigmaváltásra, s így az alárendelt közösségek atipikusként értelmezett megnyilvánulásait integráló kölcsönös emlékezetcsere, mely lehetővé teszi, hogy pl. jelen esetben a szlovák kultúra részeként számon tartott csoportok képviselőinek emlékezete alapján beszéljük el saját történelmünket egy újfajta szolidaritás részeként, egyelőre még várunk kell. (96)

A fogalmazás itt kínosan pontos, annyira, hogy a hozzáértő tájékozottaknak is többszöri elolvasásra van szüksége. Nyílt kérdés marad tehát, mi tartható egyáltalán *szlovák, magyar, cseh* kultúrának, és olyan nemzeti érték-e Kollár, ahogy azt a politikai rendszerek ideológiái a népekbe belenevelték. Számunkra jogos a figyelmeztetés, hogy régióink szellemi integrációját a magyar kultúra és tudomány érdektelensége akadályozza Kollár esetében is.

Dicséretes a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének vállalkozása, a Bibliotheca Ludovici Haan sorozat második tagjaként kiadott Matus-kötet, amely tulajdonképpen elindítja a hazai szlovákság sorsának feltárását, amint azt a *Pánszlávok Aszódón? Egy tanítómenesztés történetének alternatív kontextusai* c. tanulmány teszi, amit szerzője kísérletnek nevez az alföldi szlovák etno-konfeszionalizmus regiszterében (110). Joggal jelenti ki Matus, hogy elemzésének végkövetkeztetése „népszerűtlen lehet mindkét nemzetiségű történetírásban” (111), és több „kontextust” mutat be alternatívaként, mint azt Kollárnál is tette. Mastisch tanító tekinthető entuziasztának, azaz a magyarra az uhorskýhoz hasonlóan lefordíthatatlan národovecnek (nemzetéért túlfűtötten lelkesedő), tricksternek, azaz szélhámosnak, rebellis néplázítóknak, reformernek, akár áldozatnak. Vácsolja a további kutatások feladatát: „nem zárható ki, hogy korabeli egyedi történeteket igyekszünk beleerőltetni utólag konstruált és tárgyiasított identitás-kategóriákba [...] az alföldi szlovák etno-konfeszionális identitás megkonstruálása helyett kutassuk-e inkább a kontextusokhoz kötött etno-konfeszionális stratégiákat s ezek szerepét a sokszor esetleges csoportszerveződések érdekérvényesítő akcióiban” (112). Egy szlovák szerző szellemes megjegyzése szerint ugyanis „egy magyar vagy német evangélikus rendszerint közelebb állt egy csabai szlovákhhoz, mint egy szlovák katolikus” (97), Matus pedig gazdasági vállalkozásnak is értelmezi a tanító szlovák könyvterjesztő tevékenységét (105).

Matus tudatosan használja Michel Foucault cinikus hangnemét (138), különösen a „*Barom ömeltősága*” esete a „*pánszlávok zászlaját lobogtató*

iparlovagokkal” c. fejezetben a pesti szlovákok irracionális küzdelméről, amelynek egyik jeles szereplője az Aszódról menesztett Mastich tanító.

Az 1913–1916-os evangélikus zsinat elleni zsolnai nyilatkozat már kétséget kizáróan bizonyította, hogy a szlovák evangélikus identitás már nem volt összeegyeztethető a magyar hazafisággal. Nem is lehetett, hiszen az egyházkerületek arányosítása már 1891–1894-ben közvetlenül a szlovák esperességek dominanciájának megtörése és a szlovák egyházi autonómia hagyományának megtörése volt. A zsolnai tanácskozáson az egymástól elválasztott öt szlovák egyházmegye (turóci, lipitói, árvai, trencsényi, nyitrai) együttműködése intenzív lett. A kérdés feldolgozatlan, de annyi megállapítható, hogy a szlovák evangélikusság képes volt szervezett fellépésre az asszimilációs politikával szemben, „mégsem lett része a szlovák nemzeti emlékezetnek”(154).

KOLLAI István, *Szlovákia királyt választ. A szlovák társadalom változó viszonya a magyar történelemhez* (Budapest, Akadémiai, 2021) 256 o.

Bizarr cím és fedőlap: a Szent Korona, megfordítva, sejtelmes szürkeségben. Magyarázata: „Emlékezet: felülről épített politika és alulról épülő kultúra” (11). A cél: látélet, mit és hogyan gondolnak a szlovákok a régi Magyarországról. Időszerű. A rendszerváltozás előtt a korábbi századok is két ország kapcsolataiként szerepeltek, az ezeréves magyar elnyomást csak a dolgozó osztályok közös forradalmi harcai oldhatták. Manapság mindez változik Szlovákiában: Magyarország történelme Szlovákiáé is, a Koronával, a királyokkal, kudarcokkal, dicsőséggel. A magyar történészek (irodalomtörténészek is) élen járnak oktató megfogalmazásaikkal, forrásismereteikkel. Demmel József szlovák nyelvű magyar nemességről (*Pánszlávok a kastélyban* [Budapest, Kalligram, 2014]), a 19. századi Magyarország szlovák társadalmáról (*A szlovák nemzet születése* [Budapest, Kalligram, 2011]), Magyarország szlovák történelméről („*Egész Szlovákia elfért egy tutajon*” [Budapest, Kalligram, 2009]), Felső-Magyarország emberevőjéről („*Ludožrút*” v *Hornom Uhorsku. Příbeh Bélu Grünwalda*, Bratislava, Veda, 2020), Kiss Szemán Róbert garázda etimológusokról (ELTE BTK, 2008) ír, és mindezt a mai szlovák szellemi élet elfogadja, sőt Demmel Emberevőjét a szlovák akadémia adta ki. Fülöp Márta (*Feleselő képek. Magyarok és szlovákok egymásról alkotott képe a 19. századi szlovák és magyar prózában* [Budapest, Kalligram, 2021) egyenesen a pozsonyi Komenský Egyetem Bölcsészettudományi Karának Szlovák Irodalom és Irodalomtudományi Tanszékén tanít. A végkifejletet is Demmel József fogalmazta meg *Magyar*

haza, szlovák nemzet. Alkotmányos szlovák politikai törekvések Magyarországon (1860–1872) (Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016) c. munkájában.

A „királyválasztó” kötet alapja „a szlovák tankönyvek elemzése, amit esetenként a populáris kultúrából és a közbeszédből vett példák illusztrálnak” (16), mindez tudományos hivatkozásokkal.

A honfoglalás korának szlovák olvasata c. fejezet olvasmányos címekkel ismertet: Ószlovákok voltak-e a morvák?; Morva–magyar szövetségek és háborúk; Magyar–szlovák konfliktusspirál a „történelmi jogok” körül; Harcias szlávok, háborút kerülő magyarok. Valamennyi témának szlovák szépirodalmi illusztrációi is vannak, de az összefoglaló értékelésből nem hiányoznak a magyar tudomány megállapításai, különösen is a bajor püspökök pápához címzett panaszkozó levele, miszerint a morvák „a magyarokkal együtt megszegették a katolikus hitet” (37). Pontos magyar hivatkozások vannak a Nyitra fölötti Zobor-hegyről, és az objektív összefoglalás szerint „a népvándorlás kései időszakával, a magyar honfoglalással kapcsolatos nézetkülönbségek így könnyen csúsznak át szakmai síkról érzelmi síkra – egymással szemben álló múltképek küzdelmévé alakulnak” (20). A Magyar Királyság megalapítása c. fejezet legvitatottabb kérdése a kettős kereszt a városi címerekben. Szlovák olvasat szerint a szláv–szlovák etnikum kontinuitását jelzi a magyar államon belül. A magyar olvasat már a város címerek kialakulása előtti megjelenésére utal, III. Béla konstantinápolyi neveltetése révén. Kollai dicséretes teljességgel foglalja össze a szlovák felfogást, és mértéktartóan a sokat vitatott jelképeket a hármas halommal együtt: „Hogy e jelképek a regionális szimbolika mellett etnikai jelentéstartalmat is hordoztak volna, arra sincsenek korabeli utalások, és nem utalnak erre a népi emlékezetet, valamint az írott anyagokat is jól ismerő és a szlovákság iránt elkötelezett 18. századi szláv tudósok sem” (78).

A szlovákok ezeréves rabságát az Együttélés a Magyar Királyságban c. fejezet elemzi, de figyelmeztet a másik szlovák múltképre, miszerint ha elnyomottak voltak, nem lehetett részük a királyság fenntartásában. Itt érezhető először az adatgazdag kötetben az egyháztörténeti kutatások bekapcsolásának hiánya, például a patrocíniumok sorsa. Ján Hudák 1984-ben úgy fogalmazott, hogy a nagymorva provenienciájú patrocíniumok abszolút hiányát az okozta, hogy az egyházi hatóság elutasította az ószláv liturgiát, és elűzték a szláv apostolok tanítványait, a Szent Márton patrocíniumok pedig „magyar katonai elemek által megszállt őrhelyek lettek”. 1918 után aztán Krisztus Király került István király helyére, Magyarország Nagyasszonya pedig a Mária Mennybevétele nevet kapta.¹ Ez a felfogás már elrajzolja a

¹ JUDÁK, Viliam – POLÁČIK, Štefan, *Katalóg patrocínii na Slovensku* (Bratislava, Univerzita Komenského, 2009).

szlovák etnikum hungarus patriotizmusát, ami ellenséges volt a marxista-kommunista kulturális politikában.

A kötet objektivitásának igen elismerésre méltó példája a „széttartó nyelv, széttartó identitás” meghatározás, a bártfai rablók levelének elemzésében: „a kárpáti banditák világa nem csak szláv nyelvűekből állt [...] A térség soknyelvűsége miatt tehát utólag is túlzásnak tűnne egyszerűen szlovák földről vagy magyar Felvidékről beszélni...” (96). Helyesen hivatkozik Kniezsa Istvánra, aki szerint Nagyszombatot annak idején cseh vezetésű városnak tartották. Nem véletlenül hívták a szlovének, horvátok Cseszka Ternavának, és amikor a helyiek számukra érthető nyelven beszélő papot kértek, a németek tiltakozása ellenére elfogadták a szomszédos cseh-morvát.

Érdekes a beszámoló a szlovák kommunizmus Csák Máté-képéről, de itt érezhető feltűnően a „hungarus” fogalomnak alig megfelelő *uhorský* magyar megfelelőjének hiánya, mert a „Csák Máté: magyar ember szláv országa” (104–107) sokkal inkább „hungarus”, azaz magyarországi, mint magyar. Legalább ilyen problematikus a szlováku/csehül mindig *slovenskýnek* nevezett nyelv és nép, amelynek alig volt köze a szlovák népnyelvhez. A cseh menekült értelmiség kiadványaiban (a Régi Magyarországi Nyomtatványokban nyomon követhetően) a cseky, *aneb slovenský* (=cseh vagyis szlovák) szerepel.

A királyválasztó kötet ott a legszegényebb, ahol a szlovák források elhallgatják azokat a dokumentumokat, amelyek azt bizonyítják, hogy a szlovákok természetesen magukénak tartották királyainkat, hazájuknak Magyarországot/Uhorskót. Még ennél is szegényebb anyagú a Cseh–szlovák–magyar szimbiózis c. alfejezet, hiszen a Fehérhegy után a Felföldre menekülő cseh értelmiség a prágai Jakub Jakobeusszal az élén Magyarországtól és Erdélytől várta hazája felszabadítását, és szláv tudata összefonódott a hungarus patriotizmussal. Ráadásul Komenský/Comenius, a pozsonyi egyetem névadója messze elkerülte a szlovák evangélikusokat, és kifejezetten a magyar reformátusokhoz csatlakozott. Ez megemészthetetlen volt Csehszlovákia évtizedeiben, és igencsak joggal fogalmazza meg Kollai István: „Mindezzel együtt sem lehet azt mondani, hogy a szlovák történelmi tudatban hangsúlyos helyet foglalnának el ennek a kulturálisan pezsgő időszaknak a nyelvhatárokat átívelő történelmi szituációi és személyiségei. A magyar történelmi tudat meg nem tud ezekről a kapcsolatokról”, amelyekből „a cseh–szlovák kölcsönhatásoknál tágabb panorámájú kép rajzolódik ki, amely alapján inkább cseh–szlovák–magyar kulturális együttéléstől lehet beszélni (de akár a lengyel kultúrát is fel lehet itt sorolni” (130). Legalább ilyen gyenge a Kikért harcoltak a „tót kurucok” Rákóczi seregében? c. rész. Hiába adtuk ki Krman Dániel zászlószentelő beszédének fakszimiléjét és ismeretlen kalendáriumát, nem volt rá válasz. Arra viszont felhívnam Kollai figyel-

mét, hogy mindmáig számos szlovák irodalmi mű foglalkozik a Rákóczi-szabadságharcral, Kalinčiakon kívül Samo Tomášik, Ladislav Nádaši-Jégé, Štefan Gáfor, Ján Hrušovský, Nora Baráthová és mások, horribile dictu Jánošík szabadítja ki Rákóczit bécsújhelyi börtönéből, Ráday az ő segítségével fogalmazza a *Recrudescunt* szövegét, és ő menti meg a fejedelmet a szerencsétlen trencsényi csatában (Milan Ferko).

A kötet további része (Nemzeti mozgalmak a Magyar Királyságban) már alig hungarus téma, kevéssé tartozik a „királyválasztásba”. Itt már bizonytalankodik is az egyébként elismerésre méltó szerző (a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen nem szlovák specializáció, hanem tanszék működött a Szlavisztikai Intézetben belül a cseh és a lengyel tanszékkel együtt. Ajánlom figyelmébe különösen az intézet *Magyar–szlovák terminológiai kérdések* című kötetét [Piliscsaba – Esztergom, 2008]). De Kollai István kötete mindenképpen nagy nyereség tudományos-kulturális-politikai összefüggésrendszerünkben. Egyetlen nagy hiányát érzem: az egyházak szerepének elemzését. Hiszen a Korona és az Egyház szerves egysége tette régiókat nemzeteink közös hazájává.

Käfer István

ERDŐ, Péter, *Il Diritto Canonico tra salvezza e realtà sociale. Studi scelti in venticinque anni di docenza e pastorale*
(Monografie di Diritto Canonico 24) (a cura di Bruno Esposito;
Venezia, Marcianum Press, 2021) 784 o.

Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek újabb kötetével örvendeztette meg a kánonjogi kultúra iránt érdeklődő, a tudományos, és szellemi kihívásokra nyitott és az egyházjog rendszerét az Egyház tanításával, működésével egységben, a kortárs társadalomban zajló folyamatokkal összhangban szemlélő nemzetközi olvasóközönséget. A hatályos egyházjog rendszerének, terminológiájának és gondolkodásának ókori alapjait – beleértve az izraelita szakrális jogrendszert és a római jogot – visszanyúlva, szilárdan vázolja fel korunk kánonjogtudományának az alapelveit, valamint a jogalkotás és jogalkalmazás mértékadó kereteit. Erdő Péter már eddig is számos – megkerülhetetlen – kötettel gazdagította a nemzetközi kánonjogi szakirodalmat, melyek közül kiemelkedik az először latinul, spanyolul, majd olasz nyelven publikált egyházjogi tudománytörténeti bevezetése (Róma 1990; Buenos Aires 1993; Róma 1999); a magyar eredeti után (Budapest 1995) olaszul, németül, spanyolul, majd franciául kiadott, az egyházjog teológiájának szentelt áttekintése (Torinó 1996; Múnster 1999; Budapest 2002; Párizs 2009); vala-

mint a szintén magyar eredeti után (Budapest 1998) német, majd olasz nyelven napvilágot látott egyházjogi forrástörténeti összegzése (Frankfurt am Main 2002; Velence 2008). Meg kell itt említenünk a *Kirchenrecht im mittelalterlichen Ungarn. Gesammelte Studien* ([Aus Religion und Recht 3] Berlin 2005) és az *Il peccato e il delitto* ([Monografie Giuridiche 44] Milánó 2014) című gyűjteményes köteteket is. A jelen munka azonban mind tartalmában, mind szerkezetében és terjedelmében jóval túlmutat az utóbbi két kötetten.

2020. október elején körvonalazódott a szerző azon elhatározása, hogy az elmúlt évtizedekben különböző céllal végzett, a hatályos katolikus egyházjog egy-egy aktuális kérdését és összefüggéseit precízen – a forrásokat és a különböző tudományos eredményeket mértéktartó körültekintéssel – és kiegyensúlyozottan figyelembe vevő kutatásai eredményeként megszületett olasz nyelvű tanulmányainak a rendezéséből, néhány fő kérdés köré csoportosítva, önálló kötet kerüljön összeállításra. Ehhez természetesen mindenkéltől a Katolikus Egyház hatályos jogának jelenleg a homlokterében álló témák alapján, valamint kronológiai, tartalmi és műfaji kritériumok szerint szűkíteni kellett a leendő kötetbe kerülő anyagot. Az időbeli korlát ezáltal az 1995 és 2020 közötti, olasz nyelven végzett tudományos munkásságra terjedt ki. Az így megmaradt nagyszámú publikáció közül – a fent említett feltételrendszer alapján – a legrelevánsabbak kerültek be a válogatásba, az előre meghatározott négy témakör alá rendezve: 1) alapvető témák (amely itt nem az „általános normák” szinonimája, hanem jóval bővebb annál, tárgyalva metodológiai és terminológiai kérdéseket, a szabadság és a jog összefüggéseit, egészen a vagyoni jogi problémákig); 2) az egyház hierarchikus felépítése; 3) a liturgiával összefüggő kánonjogi kérdések; végül 4) az egyházi eljárásjog körébe tartozó elemzések. Ezt a tematikát követve harminckét tanulmányra szűkült le az anyag. Ahhoz azonban, hogy mind ebből a „Kánonjog az üdvösség és a társadalmi realitás szemszögéből. Válogatott tanulmányok huszonöt év tanítói és lelkipásztori munkájából” című naprakész kötet ténylegesen megszülethessen, szükség volt a szerkesztés második szakaszára, azaz a négy témakörön belüli tartalmi sorrend felállítására, a különböző időszakokban íródott tanulmányok tartalmi javítására egységes koncepció és egységes nyelvezet alapján, továbbá a lábjegyzet-apparátus naprakésszé tételére, és az egész kötetben egységesen érvényesülő metodológiai elvek alkalmazására. A tartalmi és tudományos kérdések átdolgozása, beleértve a megújított jegyzeteket, a szerző alapos és fáradhatatlan munkáját dicséri, amellyel valódi új és egységes – a kortárs kérdésekre komoly, érzékeny és kiegyensúlyozott válaszokkal szolgáló – karaktert adott a munkának. A metodológiai egységesítést és a lektorálást Bruno Esposito OP, a Pontificia Università S. Tommaso d’Aquino korábbi professzora végezte.

Ha mindezek után az elkészült kötetre fordítjuk figyelmünket, jól láthatjuk a fent vázolt elvek és folyamat következetes érvényesülését. Az *Il Diritto Canonico tra salvezza e realtà sociale. Studi scelti in venticinque anni di docenza e pastorale* cím megfelelően összegzi a munka tartalmát és irányítja az olvasó érdeklődését a benne található egyes részkérdések tanulmányozására. A könyv négy részre oszlik az említett témakörök szerint: I. *Temi fondamentali* (33–279); II. *Organizzazione Gerarchica della Chiesa* (280–506); III. *Questioni Canoniche connesse alla Liturgia* (507–651); IV. *Diritto Processuale* (652–762).

Az első részben tizenkét fejezetet olvashatunk a lelkek üdvösségének mint célnak a sajátos szerepéről, a két egyházjogi kódexben (CIC; CCEO) betöltött helyéről (I. fejezet), az egyházjog teológiai értékének bemutatásán keresztül (III. fejezet), a normatív tevékenység során alkalmazott megkülönböztetés kritériumai és az Egyház irányítása közötti összefüggésen át (VIII. fejezet) az Egyház és a világi javak kérdésének alapelveiig a II. Vatikáni Zsinat tanítása alapján (XII. fejezet). A második rész – amint arra már utaltunk – tartalmilag jóval egységesebb. Az itt található tíz fejezetből ki szeretnénk emelni a szinodalitás vizsgálatát, különös tekintettel az Egyház kormányzásában betöltött szerepére (III. fejezet). Hasonlóan fontos és nagyon aktuális kérdést tisztáz a szerző a püspöki konferenciák teológiai alapját elemző V. fejezetben. Bemutatja továbbá a presbiteri testület sajátos – közös – karizmáját, összevetve a szinodalitás kérdéskörével, amely karizmát a krisztusi kegyelem Lelkének elnyerésével, a rájuk bízottak irányában gyakorolt személyes alázattal, odafigyeléssel és felelősségteljesen kell gyakorolni (VIII. fejezet). A harmadik rész hat fejezetre oszlik, melyek közül e helyütt az egyházi házasság és lényegi tulajdonságainak egyházjogtörténeti megközelítésű bemutatását (IV. fejezet), továbbá a keleti liturgiák II. Vatikáni Zsinat utáni teológiai és jogi sajátosságainak a kifejtését emeljük ki (VI. fejezet). A negyedik – egyben záró – rész négy fejezetet ölel fel, amelyek közül – annak ellenére, hogy mindegyik különlegesen is aktuális kérdést érint – a belső és külső fórum pontos megkülönböztetésének, egyediségének, egymásra hatásának és kánonjogi szabályozásának alapvető kérdéseit bemutató I. fejezet érvelésének kiemelkedő fontosságára szeretném hangsúlyosan is felhívni a figyelmet.

A kötetet Giorgio Felicianinak, az Università Cattolica del Sacra Cuore emeritus professzorának előszava (9–13) és Bruno Esposito szerkesztői bevezetője nyitja meg (15–21), amelyet részletes tudományos rövidítésjegyzék követ (23–32). Zárásul pedig Erdő Péter 1995–2020 közötti válogatott műveinek három egységre osztott bibliográfiáját olvashatjuk (monográfiák és tanulmányok [763–779], recenziók [779–780], szerkesztett kötetek [780–781]).

Az *Il Diritto Canonico tra salvezza e realtà sociale* című nagyívű gyűjteményes kötet tartalma és koncepciója jól mutatja, hogy az Egyház mindennapi életében újra és újra felbukkanó – akár pasztorális – kérdések megválaszolása mértékadó módon csakis az Egyház fegyelmi működésének és a Tanítóhivatal álláspontjának ismeretében lehetséges. Ezért az Egyház mindennapos élete szempontjából kiemelkedően fontos, hogy mind a felszentelt szolgálattevők, a megszentelt életet követők, mind a világi krisztushívők minél inkább értsék Egyházuk működési logikáját és az apostoli korig visszanyúló fegyelmi hagyományát. Erdő Péter bíboros új munkája ebben kínál világos, stabil, mértékadó, körültekintő, mégis határozott útmutatást a kánonjogtudományt művelők, de a Katolikus Egyház jogrendje iránt érdeklődők számára is.

Szuromi Szabolcs Anzelm OPraem

◆◆◆ SZÁMUNK SZERZŐI

Ádám Miklós teológus, biblikus, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Hámori Antal jogász, kánonjogász, a Budapesti Gazdasági Egyetem docense

Käfer István irodalomtörténész, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Käfer István 2021. augusztus 20-án a Magyar Érdemrend középkeresztje kitüntetésben részesült.

A szerkesztőség ezúton fejezi ki tiszteletteljes gratulációját.

Klestenitz Tibor történész, a Nemzeti Közszerzői Egyetem és az MTA–OSZK 19. századi Könyv- és Sajtótörténeti Műhely, ELKH tudományos munkatársa

Mészáros Andor történész, bohemista, szlovakista, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány ügyvezetője

Németh László Imre teológus, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papja

Ruzsa György művészettörténész, professor emeritus, a Magyar Tudományos Akadémia doktora

Szuromi Szabolcs Anzelm OPraem teológus, kánonjogász, rector emeritus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, a Magyar Tudományos Akadémia doktora

Veres Szabolcs történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskolájának hallgatója

Vlaj Márk teológus, a Brenner János Hittudományi Főiskola oktatója, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Doktori Iskolájának hallgatója

◆◆ KRÓNIKA

KONFERENCIÁK, TUDOMÁNYOS ESEMÉNYEK A SZENT ADALBERT KÖZPONTBAN

◆◆ 2021

- április 12–14.** A Kaposvári Egyházmegye zsinati papi konferenciája
- május 26.** „Szeretetből szolgálni” – tudományos konferencia az Egyház karitatív tevékenységéről készületül az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra
- június 5.** Emléknep Bakócz Tamás esztergomi érsek halálának 500. évfordulóján az Esztergomi Várszínház szervezésében
- június 25.** A Magyar Vöröskereszt ünnepi közgyűlése
- június 30.** „Esztergomi beszélgetések” – pódiumbeszélgetés az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra készülve Dolhai Attila, Kubik Anna, Pindroch Csaba, Török Csaba és Zsuffa Tünde részvételével
- július 7–10.** A Sarutlan Kármelita Rendtartomány lelki gyakorlatok
- július 20–23.** „A Hegy, hely ahol találkozunk” – püspöki hivatalok munkatársainak országos ökumenikus találkozója
- július 28.** „Esztergomi beszélgetések” – pódiumbeszélgetés az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra készülve Tóth Gabi, Csókay András, Sena Dagadu, Török Csaba és Zsuffa Tünde részvételével
- augusztus 25.** „Esztergomi beszélgetések” – pódiumbeszélgetés az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra készülve Szalóki Ági, Lackfi János, Ürge-Vorsatz Diána, Petrás Mária és Török Csaba részvételével
- augusztus 31.** Magyar Utazási Irodák Szövetségének közgyűlése

- szeptember 2–4.** Nemzetközi teológiai szimpózium az Eucharisziáról készületül az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra
- szeptember 17–18.** A Magyar Vöröskereszt XV. Kongresszusa
- szeptember 24–26.** Magyar Katolikus Karizmatikus Megújulás – CHARIS bizottsági ülés
- szeptember 28–29.** „Az egyházak és a közép-európai átmenet” – nemzetközi konferencia a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány szervezésében

◆◆◆ TARTALOM

ÁDÁM MIKLÓS	
A tékozló intéző és a tékozló fiú példabeszédeinek lehetséges kapcsolatáról	175
VLAJ MÁRK	
Szemponatok Yves Congar egyháztanának megismeréséhez és vizsgálatához	193
HÁMORI ANTAL	
A művi meddővé tételről	207
VERES SZABOLCS	
Katolikus ifjúsági egyesületek Kárpátalján 1919–1944 között	213
KLESTENITZ TIBOR	
Az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus politikai vonatkozásai és a magyar nyilvánosság	225
MÉSZÁROS ANDOR	
Az 1938-as budapesti Eucharisztikus Világkongresszusra érkezett csehszlovák delegáció látogatásának politikai vonatkozásai	239
NÉMETH LÁSZLÓ IMRE	
Az <i>Exsul Familia</i> és Zágón József. 1952–1962	249
RUZSA GYÖRGY	
Adalékok Radonyezsi Szent Szerгий ikonográfiájához	271
<i>Szemle</i>	285
<i>Számunk szerzői</i>	295
<i>Krónika</i>	296

◆◆◆ OBSAH

MIKLÓS ÁDÁM	
O možných súvislostiach podobenstiev mánotratného šafara a mánotratného syna	175
MÁRK VLAJ	
Hľadiská k spoznávaniu a skúmaniu cirkevného učenia Yves Congara	193
ANTAL HÁMORI	
O umelom zneplodňovaní	207
SZABOLCS VERES	
Katolícke mládežnícke spolky na Podkarpatsku 1919–1944	213
TIBOR KLENSTENITZ	
Politické súvislosti Eucharistického svetového kongresu r. 1938 a maďarská verejnosť	225
ANDOR MÉSZÁROS	
Politické súvislosti československej delegácie na Eucharistickom svetovom kongrese v Budapešti 1938	239
LÁSZLÓ IMRE NÉMETH	
<i>Exsul Familia</i> a József Zágoni, 1952–1962	249
GYÖRGY RUZSA	
Dodatky k ikonografii Svätého Sergija Radonežského	271
<i>Pohľady</i>	285
<i>Autori príspevkov</i>	295
<i>Kronika</i>	296

◆◆◆ CONTENTS

MIKLÓS ÁDÁM	
About the Possible Connection between the Parables of the Prodigal Steward and the Prodigal Son	175
MÁRK VLAJ	
Some Ideas for the Study of Yves Congar's Ecclesiology	193
ANTAL HÁMORI	
On Sterilization	207
SZABOLCS VERES	
Catholic Youth Associations in Subcarpathia between 1919 and 1944	213
TIBOR KLESTENITZ	
Political Aspects of the 1938 International Eucharistic Congress and the Hungarian Press	225
ANDOR MÉSZÁROS	
Political Aspects of the Visit of the Czechoslovak Delegation Participating in the 1938 International Eucharistic Congress in Budapest	239
LÁSZLÓ IMRE NÉMETH	
The <i>Exsul Familia</i> and József Zágon. 1952–1962	249
GYÖRGY RUZSA	
Additions to the Iconography of Saint Sergius of Radonezh	271
<i>Review</i>	285
<i>Authors of the Present Issue</i>	295
<i>Chronicle</i>	296